

**VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita**

3

Helsinki 1978

ISBN 951-95402-0-2 (koko teos)
ISBN 951-95402-3-7 (osa 3)

Helsingin Paino Oy

Viiipuri nimistön valossa

Aikoinaan oli karjalaisalueen läpi virtaava vuolas Vuoksi yhdistänyt Laatokan Suomenlahteen, kun sen läntinen suuhaara oli laskenut Suomenvedenpohjaan. Sen suistossa sijaitsevat suuri *Linnansaari*, *Sorvalinsaari*, pieni *Linnansaari*, johon on rakennettu vanha *Viipurin linna*, ym. pie-nehköjä saaria. Itäisin saari oli jo esihistoriallisella ajalla kasvanut kiinni mantereeseen, kun Salakkalahden ja Pantsarlahden välinen salmi oli soistunut. Tämä suo kuivattiin lopullisesti vasta 1870-luvulla ja alue liitettiin Pantsarlahden kaupunginosaan. Siitä olivat muistoina vielä meidän aikamme *Suokatu* ja muutamat maininnat vanhassa lehdistössä, esim. *Suokaivo* 1868, Hatulaisen kartano *Suolla* 1882.¹⁾

Vuoksi oli ollut keskiajalla ja vielä uuden ajan alussa tärkeä kulkuväylä Käkisalmen ja Viipurin välillä. Ensimmäinen historiallinen tieto tästä kauppareitistä on vuodelta 1292, jolloin saksalaisia kauppiaita oli ryöstetty Uusjärvellä (in aquis, que Vse vocantur) lähellä Käkisalmea.²⁾ Jaakko Teitin laatimassa kartassa v. 1556 on kuvattu tämä tie Viipurista Suomenvedenpohjan, Vatikiven, Koukkallion, Yliveden, Rapukosken, Näätälänjärven, Kokonselän, Noskuanjärven ja Kaltoveden kautta Vuokselle merkinnöin: näiden koskien (Vatikiven ja Koukkallion) kautta Mauno Niilonpoika oli kuljettanut venäläisiä Viipuriin.³⁾ Väylä on merkitty myös maanmittari Andreas Strengin piirtämään karttaan 1640-luvulta⁴⁾, ja v. 1645 Viipurissa pidetyillä käräjillä mainittiin tästä tiestä, että sitä käyttivät ne, jotka kulkivat Käkisalmeasta Viipuriin, mutta kaksilaitaisia suuremmat veneet eivät päässeet sitä purjehtimaan, koskapa matkalla oli seitsemän, kahdeksan ylivedettävää taivalta, muutamat 1/6 peninkulmaa pitkiä.⁵⁾ Tästä melkein umpeutuneesta väylästä väitti viipurilainen Georg Haveman Tartossa v. 1694 pitämässään esitelmässä ”Oratio de celeberrima Carelorum civitate Wiburgo”, että se joki joka virtasi Viipurin ohi, sai alkunsa Vuoksesta⁶⁾, ja Ruotsin suurvalta-ajan kuulu historioitsija Olof Rudbäck mainitsi teokseensa *Atlantica* (1698), että Viipuri sijaitsi saarella Oxenin suuressa joessa (Vuoksessa).⁷⁾ Väylää käytettiin matkan rasituksista huolimatta siitä syystä, että se oli Hansan ja Novgorodin kauppasopimusten ulkopuolella ja siten vapaa monista kauppaa kahlehtivista määräyksistä.⁸⁾

Skandinavian vanhoissa sankaritaruissa on kerrottu retkistä, joita viikingit (myöhemmin varjagit) tekivät ”itämaihin”, sekä maalinnoista ja muistakin varustuksista (vrt. gamble Bläckhuset 1548 mahdollisesti Viipurissa), joita oli rakennettu tämän ”idäntien” suojaksi. Niissä on mainittu mm. Erik Emundinpoika, joka jo 800-luvulla oli retkeillyt Kyrjälänmaassa (*Kyrjälaland*, *Kyrjälabetn*)⁹⁾, ja kun juuri Suomenvedenpohjasta oli käytökelpoinen vesireitti ”Karjalanmaahan”, on oletettavissa, että puoleksi kristittyjen varjagikauppiaiden matkat suuntautuivat sellaisen vesistön suuhun, mikä yhdisti Karjalan läntisiin maihin.¹⁰⁾ Siihen viittaavat jo vanhimmissa lähteissä mainitut Viipurin tienoon ja Suomenvedenpohjan seutu-

jen skandinaaviset paikannimet, esim. *Vatikivi*, *Watikiffui*, *Watekiffui* 1323, *Watukiuj* 1326, *Wattukiui* 1541, *vatukiui by* 1544 (ruots. *vattu*, *vatten* vesi), *Vatnuori*, *vatunor*, *vatunor by* 1544, *wathunårby*, *wattunorby* 1559, *wattunora* 1560 (ruots. *vattu* ja *nor* ahdas salmi, kapea-aukkoinen merenlahti), mahdollisesti kylännimi *Nuoraa*, alun perin *Nuoras*, *Nora* 1471, 1546, *Noras* 1546 (ruots. *nor* ja johdin *-(a)s*), *Brun saar* 1546, *brunsarj* 1553, nyk. *Porkansaari*, vrt. *Porck Brunsaaaren torppa* 1661, *Rödhäll*, *Rödehäl* 1558, *Ruskia saari* eli *Rödh hälla* 1674, *Haaga*, *Hest* 1541, *heste hagann* 1547, 1553, *Hagann* 1562, *Viipurin linnan hevoshaka*, nyk. *kartano*, *Albericktz öö* 1546 (nyk. *Pappilanniemi*), *Strömssnäs* 1655 eli *Ylivesi*, *Yliuesi by* 1544, ym. *Ikivanhaa* nimistöä edustavat myös *Suomenvedenpohja*, *Somauaes*, *Somevesi* 1323, *Somen wedhen pohia* 1557, *Pyhäkallio*, *Pyhe Kallio* 1559, *Herttualan Sammonsaaari*, (mahdollisesti) *Sanianssaerae* 1326, ellei ole tulkittava *Suonionsaareksi* (vrt. *Soniensari* 1557), *Sammon Sari* 1653¹¹), ym.

Vesireitin varteen rakennetuista suojavarustuksista on historiaan jäänyt kaksi nimeä: *Vanha Viipuri* ja *Räisälän Tiurinlinna*, *-koski*, *Derevnja Tivra* 1500 (*Tiurin kylä*), *Tiurin koski* 1585. Näistä *Vanha Viipuri* (*Gamla Viborg*), jonka muisto kansanperinteessä säilyi meidän aikoihimme asti, oli syntynyt *Suomenvedenpohjan* länsirannalle nykyisen *Monrepoon* tienoille vesireitin suuhun sen sulkemiseksi ja varmistamiseksi. Monet asiakirjatiedot osoittavat, että jo ennen kolmatta ristiretkeä ja *Viipurin linnan perustamista* v. 1293 seudulle oli suuntautunut vilkas varjagi- ja myöhemmin saksalaiskauppa. Kahdessa kauppasopimuksessa *Hansan* ja *Novgorodin* välillä vuosina 1262 ja 1270 puhutaan gotlantilaisista ja saksalaisista, jotka vierailivat *Karjalassa*¹²), ja v. 1285 kuningas *Mauno Ladonlukko* vahvisti gotlantilaisten *v a n h a t o i k e u d e t* purjehtia vapaasti *karjalaisten maa-*han.¹³) *Lyypekkiläiset lähteet* kertovat, kuten mainittu, saksalaisten kauppiaiden ryöstöstä v. 1292 *Uusjärvellä Käkisalmen lähistössä*. Näiden kauppiaiden kauppa- ja turvapaikkana oli varmaan ollut *Tiurinlinnan* lisäksi *juuri Vanha Viipuri*, semminkin kun vuoden 1270 sopimuksessa toinen kauppa-*paikka Koivisto*, in *Berkø*, in regno *Nogardensium* 1270, inter *Berkø et Engera* (*Inkeri*) 1270, *Biörcköö* 1541, *Biorcköö* 1553, oli kuulunut *Novgorodin etupiiriin*.¹⁴)

Vanhan Viipurin strateginen asema oli hyvä. Se sijaitsi saarella *Suomenvedenselän* (*Somen wäden Sälkä* 1653) länsipuolella. *Mantereen* ja *Linnansaaren* (*Slätz Holmen* 1653) välillä, joka ehkä on saanut nimensä *juuri Vanhasta Viipurista*, on *leveähkö salmi*, *Kivisillansalmi* (vrt. *Stennbro* 1559), jossa oli *linnan tärkeä kalastamo* (*Stennbrofiske* 1560), ja *salmen länsirannalla Herttualan tilan mailla* (*Herttuala godz* 1559, *Herttula ny äng* 1557, *Herttula* 1563, *herttuala p* 1556, *herttuain p* 1559) *kohoaa korkea Vartiovuori*, josta on *avara näkymä yli selän aina Vatikiveen asti*, *karjalaisten tulosuuntaan*.¹⁵)

On oletettu, että *Vanhan Viipurin nimi* esiintyy *Osseby-Garnin pitäjässä Uplannissa*, *Ruotsissa*, sijaitsevassa 1000- tai 1100-luvulta peräisin olevassa *riimukivessä*, jossa kerrotaan, että *kiven olivat pystyttäneet Sihatr, Torbjörn, Torgrim ja Erinmontr veljensä Sikstainin muistoksi*, joka oli

kuollut *i Uiburgum*.¹⁶⁾ Suomenruotsin tutkija Olav Ahlbäck on kuitenkin — vähemmän todennäköisesti — yhdistänyt nimen Tanskan Viborgiin.¹⁷⁾ Muutamia satoja vuosia myöhemmin nimi esiintyy Viipurin linnan vanhimmissa tilikirjoissa: v. 1500 uusi humalisto perustettiin linnan Latokartanon ja Vanhan Viipurin välille (emillan Ladugårdh och gamble Wijburgh), v. 1551 raivattiin metsää Pitkäsillan (Linnansillan) ja Vanhan Viipurin välillä (skogen emillan Longbro och Gamble Wijborg), v. 1553 kylvettiin kaski linnan Latokartanon ja Vanhan Viipurin välillä (Swidia landh emillan Slotzens ladugårdh och gamble Wijborgh), samoin 1591 Sorvalinsaaren ja Vanhan Viipurin välillä (emilian Sorwarinsaari och gamall wyborg)¹⁸⁾, ym.

Seuraavilta vuosisadoilta on useita selventäviä mainintoja Vanhasta Viipurista. Kaupungin raastuvanoikeuden tuomiokirjassa 20.11.1661 on tieto, että Vanha Viipuri sijaitsi lähellä Leppäluotoa (nyk. Pikiruukissa).¹⁹⁾ Parissa 1600-luvun puolivälissä-piirretyssä kartassa Vanha Viipuri (Gambla Wiiborg 1653, Gambla Wijborgh 1655) on merkitty nyk. Monrepoon rantaviivalle lähelle Hautasaarta 1. Lauttasaarta (ent. Ludwigstein).²⁰⁾ V. 1736 lääninkomisariaatti oli antanut nimismies Joachim Nigraeukselle ja Vanhassa Viipurissa asuvalle torppari Kotoselle sen osan Linnansaareen kuuluvista tiluksista, jota ei käytetty sotilaiden leiripaikkana eikä kaalimaina ja johon kuuluivat Sorvarinsaari, Sammonsaaari ja Vanha Viipuri. Nimi (Siikaniemi in vorigen Zeiten eine Vorstadt gewesen und gränzet mit Alt-Wyburg) on myös mainittu Viipurin maistraatin v. 1738 teettämässä saksankielisessä luettelossa kaupungin lahjoitusmaista, ja 1770-luvulta on maininta, että kauppias Jurgen oli rakennuttanut pienen ulkoravintolan Vanhan Viipurin vuorille (in den Gebirgen des so genannten alten Wiburg).²¹⁾ Saksankielisessä kartassa Plan von Wiborg 1739 (Valtionarkisto = VA) on merkintä d.alte Wiburg ja J. Strählmanin laatimassa venäjänkielisessä kartassa Karta teh Derevenj i Geimatnyh Ugodjev v Wyborgskom Kirhspile 1785 i 1786 (VA) on maininta Staraja Wyborga ili Monrepo. Viipurin maa-seurakunnassa syntyneiden luettelossa 1809—1850 (VA) Gamla Wiborg esiintyy useasti, A. Dahlbergin v. 1835 piirtämässä kartassa on merkintä Gamla Wiborg eller Lilla Ladugård²²⁾, ja esim. sanomalehti Ilmarisessa v. 1882 (no 127) kerrotaan Vanhan Viipurin maasta.

Kansanperinteessä Vanhan Viipurin sijaintipaikka on yhdistetty Monrepoon mytologiseen uhrilähteeseen, Sylmianlähteeseen, joskaan tienoolta ei ole löydetty mitään jäänteitä vanhasta linnasta tai asutuksesta. Ne ovat kuitenkin voineet hävitä puiston monikymmenvuotisissa raivaustöissä tai ”linna” on voinut olla vain ns. pölkkyvarustus ja hävinnyt ammoin. Se suuri saari, jossa Monrepoon puistoalue sijaitsee, on nimeltään *Linnansaari* ja se on kuulunut Viipurin linnan alaiseen Latokartanoon (Ladugården 1549, Slotzens Ladegårdh åkrar 1555).²³⁾

VIIPURIN KAUPUNGIN JA KAUPUNGINOSIEN NIMET

Jo kauan on tutkijoita askarruttanut *Viipurin* nimen alkuperä 1. etymologia ja lisäksi siitä on syntynyt aikojen kuluessa kansanselityksiä 1. kansan-

etymologioita. Vanhin painettu nimenselitys on tietääkseni P. Reseniuksen teoksessa *Withurlagsrätt* (1673), jonka mukaan nimi on yhdistetty appellaatiiveista *wig* vik, lahti ja *borg* linna, joten Wiborg merkitsee lahden pohjukassa sijaitsevaa linnaa.²⁴⁾ Edellä mainittu Olof Rudbäck kertoo Atlantidissaan, että Viborg l. Veiborg on saanut nimen Vei-Jofurista l. Vei Thorista ja merkitsi pyhää paikkaa, jonne esim. pakolaiset pyrkivät turvaan. Saksankielisessä käsikirjoituksessaan (1786) silloisesta Viipurista Fr. Langell on esittänyt arvelun, että nimi on ollut alun perin Vidborg, siis linnan vieressä sijaitseva kaupunki (ruots. *vid* vieressä, lähellä). Sanomalehdessä *Sanansaattaja Viipurista* v. 1833 (no 39) on selitys, että nimi liittyy saksan sanaan *Vieh* karja, joten Wiborg on alkuaan ollut Viehburg, siis karjalinna, mitä tukisivat maakunnan ja heimon nimitykset Karjala ja karjalainen. — Asiakirjojen vanhat nimimerkinnot kuitenkin osoittavat, etteivät ortografiset seikat tue *vig*, *vid* ja *vieh* -sanojen hyväksymistä nimen selitykseksi.²⁵⁾

Vanhan kansantarinan mukaan Suomenvedenpohjan läntisellä rannalla oli ammuin asunut laivanrakentaja ja ”noita” Vipunen, joka oli keksinyt vipuja tavaroiden lastaamiseksi laivoihin ja jonka eräs jälkeläinen oli siirtynyt Viipurin linnan perustamisen aikoihin Tervaniemelle vastapäätä linnaa, ja sitä alettiin nimittää Vipurinrannaksi. Kun alueelle myöhemmin kasvoi kylä ja kaupunki, nekin saivat nimen Vipuri ja siitä Viipuri. Tämä kansanetymologinen selitys esiintyy myös pietarilaisen akateemikon V. Severginin matkakuvauksessa *Obozrenije rossijskoi Finljandii* (1805), missä hän mainitsee, että kaupunki oli saanut nimensä Wiborg-nimisestä talonpojasta, joka entisaikaan oli omistanut ns. Vanhan Viipurin (Monrepoon). Selitys on luonnollisestikin päinvastainen: kaupungin nimitys on synnyttänyt sukunimen (vrt. esim. Mattz wiburgh 1543, Hans Wyborg 1560 Viipurin linnassa).²⁶⁾

Myöhemmässä tutkimuksessa Viipurin nimi on yleensä tulkittu skandinaaviseksi, mihin tulokseen jo Rudbäck oli päässyt mytologisesta näkökulmasta. Viipurilainen historioitsija Gabriel Lagus selitti, että linna ja sen kristillisperäinen nimitys Viborg (pyhä linna) olivat syntyneet kolmannen ristiretken aikana ja johdosta. Mainitsihan kuningas Birger kirjeessään 1295 merikaupungeille, että oli perustettu kaupunki ”Jumalan ja arvoisan neitsyen kunniaksi”. Näin valloittajat jo sen nimellä tahtoivat antaa valloitukselleen kirkollisen pyhityksen (sanktion).²⁷⁾ Nimen etymologioiminen on oikea, mutta sen syntyäika ilmeisesti liian myöhäinen. Todennäköisemmin nimi on pakanallinen ja liittyy Vanhaan Viipuriin, kuten ovat väittäneet historioitsijat J. V. Ruuth, J. J. Mikkola, Jalmari Jaakkola, ym. Mikkolan mielestä Viipuri ei — linnan nimenä — ole kuitenkaan voinut olla olemassa ennen Torgils Knuutinpojan aikoja, vaan tilalla on ollut jokin muu skandinaavinen nimi, esim. Viby. Arvelunsa tueksi hän esitti arvoituksellisen nimen *Vielanda*, joka on mainittu kuningas Mauno Eerikinpojan kirjeessä v. 1347 ja jolla hänen mielestään on tarkoitettu Viipurin linnan lähintä ympäristöä.²⁸⁾

Epäilemättä Viipuri-nimi kuuluu niiden monien viikinkien aikaisten pai-

kannimien ryhmään, joiden määriteosa on muinaisruotsin *vi helgedom* (esim. Odensvi Närkessä, Torsvi Uplannissa) ja perusosana *borg* muinaislinna t. kukkula, mihin viittaisi myös alueen ”uhrilähde” meidän aikoihimme asti säilyneine traditioineen. Nimen tulkinnassa on vaikeutena ollut sen toisen tavun *u*-äänteen selvittäminen, sehän esiintyy jo riimukiven muodossa Uiburgum. Edellä mainittu suomenruotsin tutkija Ahlbäck — ruotsalaiseen kielitieteilijään Elias Wesséniin tukeutuen — on ehdottanut, että paralleelinen tavu olisikin luettava *ia* (tai *ie*), siis Uibiarghum (tai Uibierghum) ja että yleisistäkin syistä kysymyksessä olisi Tanskan Jyllannin Viborg (vanhastaan Viberg, Vibiarg, Vibiaerg), semminkin kun nimi on pl.dat.-muodossa ja pluraali (monikko) on yleinen Tanskan kaupunkien nimissä.²⁹) Ruotsalainen kielentutkija K.G. Ljunggren on taas viitannut, että Karjalan Viborg on osaltaan voinut vaikuttaa analogisesti Jyllannin Viberg-nimen muuttumiseen Viborgiksi.³⁰)

Vaikkapa eliminoisimmekin riimukiven esimerkin Karjalan Viipurin vanhoista merkinnöistä, mitä mielestäni ei kuitenkaan ole pakko tehdä, ei nimen *u*-äänne ole silti selvillä. Nimen määriteosa edustaa kiistattomasti vanhaa skandinaavista ainesta, ja eräissä ruotsin murteissa, esim. gotlantilaismurteissa, esiintyy nykyisinkin *borg*-muoto *u*-llisena: *bur(r)g*, pl. *-ar strandbacke, bara sten utan trä och gräs; klapperstensvall; hög sandås; stengrusbacke, -ås; bergskulle; borg, vall; kal slätt*, ja lisäksi Gotlannissa on myös *Burg*-nimiä. Karjalan Viborg on tästä näkökulmasta *u*-llisena Gotlannin varjagien perua, ja kun gotlantilaismurteiden *u* on alasaksalaista vaikutusta, on Karjalan Viipuri voinut syntyä aikaisintaan vuosituhannen ensimmäisellä vuosisadalla. Asiakirjojen merkinnöistä päätellen Viborg ja Wiburg -asut ovat aluksi esiintyneet rinnakkain, joskin hansalaisten käyttämä *u*-llinen saksalainen muoto Wiburg tuntuu suomalaisen Viipuri-nimen lähtökohdaksi myöhäiseltä.³¹)

Vanha Viipuri täytti tehtävänsä niin kauan kuin kaupankäynti tapahtui varjagien (myöhemmin myös hansojen) ja karjalaisten välillä ja oli suojauduttava vain satunnaisilta hyökkäyksiltä ja ryöstöiltä, mutta kun kysymykseen tuli Ruotsin, Novgorodin ja mahtavoituneen Hansan suurpolitiikka, ei vähäinen varustus ollut enää riittävä eikä sijainniltaan edes paras mahdollinen. Osaksi tältä pohjalta sai alkunsa ns. kolmas ristiretki ja Viipurin linnan perustaminen v. 1293 uudelle strategisesti edullisemmalle paikalle. Vanha nimi siirtyi uudellekin linnalle, ja kun varsinainen kaupunki 1300-luvun ensimmäisellä puoliskolla alkoi syntyä Linnansalmen toiselle rannalle, sekin sai saman nimen, joskin kaupunginoikeudet sille annettiin vasta v. 1403. Linnan ja kaupungin epeksegeettiset nimet Viipurin linna ja Viipurin kaupunki esiintyvät asiakirjoissa myöhemmin (Castrum Wiborg 1295, Wyburgh, Wyburg 1323, Wiborgz Sloth 1555, Wiborgz stadh 1541, Wiborgs stadh 1553, Wiburgz 1543, Wijburgh 1550, joiden äänneasussa vielä vanha *u*).³²)

Vanhin asutus keskittyi linnan muurien suojaan, mutta pienellä *Linnansaarella* tila kävi niin ahtaaksi, että asutusta alkoi syntyä *Linnansalmen* (vrt. länngbro 1561) kaakkoisrannalle, kallioniemelle, jossa oli hyviä satamapaik-

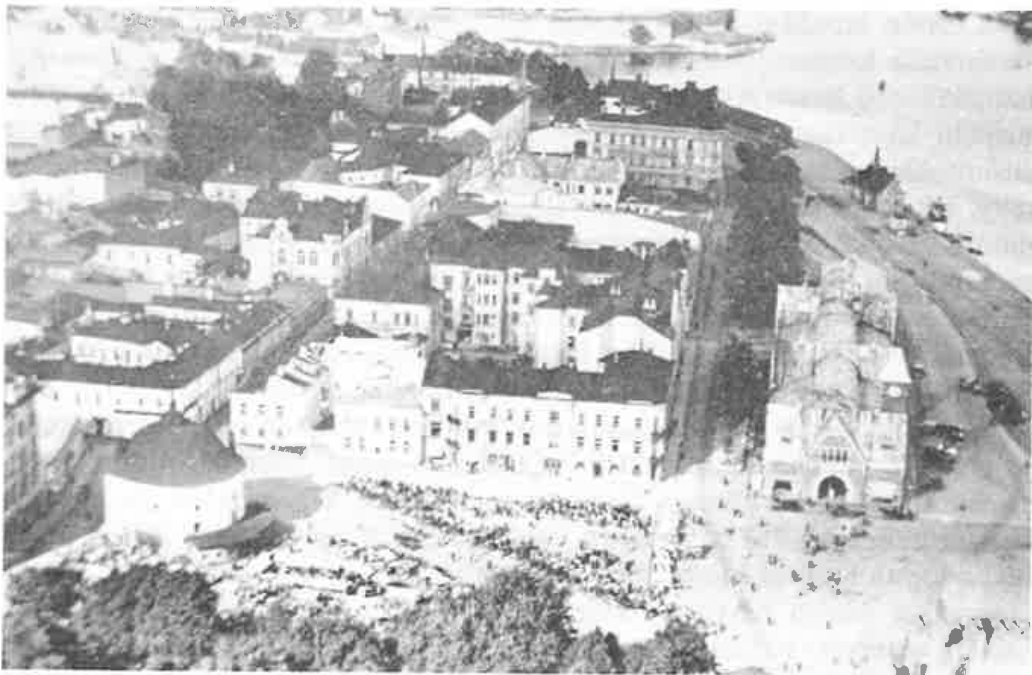
koja. Näin tapahtui jo 1300-luvun alkupuolella, mutta vasta seuraavalla sataluvulla kaupungista alkoi muodostua rajalinnoitus ennen kaikkea linnanpäällikkö Eerik Akselinpoika Tottin toimesta. Viipuri oli jakaantunut neljään kaupunginosaan, kortteleihin I—IV, joista vanhan tavan mukaan ensimmäiseksi sanottiin sitä, jossa sijaisi raatihuone. Vasta v. 1602 hävisi tämä jako, mutta jo sitä ennen — ilmeisesti Viipurin ympäröimisen jälkeen muureilla 1400-luvulla — alettiin alueesta käyttää nimitystä *Linnoitus*, kansanomaisesti Fästinki, Befästningh 1594, jonka rinnalle syntyi Vallin kaupunginosan muovautumisen aikaan myös nimitys *Vanhakaupunki*, gamble staden 1576, Gamla staden eller fästningen 1861, Entinen linnoitus 1876.³³⁾ Sen korkein paikka lienee ollut Tuulimyllynmäki.

1570- ja 1580-luvulla rakennetun ns. sarvilinnoituksen (vrt. Hornwärcket v. 1703) ja vanhan muurin väliin alkoi 1500-luvun jälkipuoliskolla siirtyä asutusta, jolloin sai alkunsa *Vallin* kaupunginosa, Wallen 1594, ja jo 1570-luvulla puhuttiin Vallin (Wallen) ”suomalaisista porvareista”. Vielä 1600-luvun lopun kirkonkirjoissa mainitaan Wallen, mutta venäläisvallan aikana nimi alkoi hävitä käytöstä, kun alue v. 1738 joutui sotilastarkoituksiin. Silloin alueesta käytettiin nimitystä *Zemlenoi gorod*.³⁴⁾ Kun välimuuri revittiin 1700-luvun puolivälissä, Vallin alue topograafisestikin yhdistyi Vanhaankaupunkiin l. Linnoitukseen.

Itämuurin ulkopuolella avautui tasanko, johon alkoi syntyä asutusta, etenkin sen jälkeen kun sinne v. 1547 oli siirretty keskiaikaiseen Maria Magdalenan prebendaan (luostarille luovutetun maatilan tuottama tulo) kuulunut hospitaali (sairaala) kirkkoineen ja pappiloineen. Alueelle syntyi sama nimi kuin sen lähistössä sijaitsevalla Viipurinlahden rantamalla *Pantsarlahti* (Pantzerlax 1594), ja se on mainittu erityisenä kaupunginosa v. 1567, jolloin kaupungin muodostivat Vanha linnoitus, Uusi linnoitus l. Valli, Siikaniemi ja Pantsarlahti.³⁵⁾ Kun nimi on vanhempi kuin 1500-luvun lopulla rakennettu Pantsarlahden bastioni, se ei voi kuulua linnoitusnimistöön. Tuskin se myöskään on syntynyt — vertailevasti — kalliorannoistaan, joten se oletettavasti on yhdistettävissä eri puolilla maatamme tavattavaan henkilönnimeen (vrt. godz Iönisse Panzarae 1369 Inkoossa), joka on kehittynyt appellatiivista *panssari* sotilas- tai käsityöläisnimeksi.³⁶⁾

Pantsarlahden taakse Havinlahden rantamalle alkoi syntyä asutusta ainakin 1600-luvun toisella puoliskolla, jolloin saksalainen Haveman-suku perusti sinne laivaveistämön, ja asutusta lisäsivät 1700-luvun lopulla syntynyt tiilenpolttamo sekä etenkin A. Alfthanin v. 1849 perustama kynttilä- ja saippuatehdas. V. 1861 on mainittu Havis förstad, ja myöhemmin siitä tuli kaupunginosa. *Havi*, Hafvi 1697 -nimi on moniselitteinen: se esiintyy maassamme suku- ja talonniminä monin paikoin, esim. sn. Hafvi 1773 Johanneksessa, missä se on siirtynyt myös kylännimen funktioon, äänneasultaan samanlainen saksalainen henkilönnimi Have (vrt. ed. Haveman) on yleinen myös Baltian maissa (Heinrich Have 1424 Tallinnassa, Claws Have 1430 Riiassa, ym.). On myös mahdollista, että ruotsin appellat. *hav* meri (vrt. Wiborgska Bukten eller Hafs Wiken 1820) on nimen pohjana.³⁷⁾

Viipurin linnasta länteen *Siikaniemelle*, Sikanemi 1557, 1562, oli asutusta

Ilmavalokuva 1936 Vanhastakaupungista. Etualalla Kauppatori.

Pantsarlahden kaupunginosaa. Etualalla Ammattioppilaitos.

Pantsarlahden kaupunginosaa Havin valleilta nähtynä 1939.

Salakkalahti.

muodostunut viimeistään 1500-luvulla. Tämä uusi esikaupunki, josta oli käytetty myös nimitystä Norrmalm 1582, mainitaan kaupunginosana jo v. 1567 (ks. ed.), Sickenem eller Neue Vorstad 1602, jossa oli kaksi porttia: Ribackaporten (Riihipakka I. -mäki) ja Frostporten (Pakkasportti). Viimeksi mainittu oli Neitsytniemen suunnassa ja sitä käytettiin talviliikenteessä. Venäläisvallan aikana siitä muodostettiin linnoitus, ja esim. keisarinna Annan aikana sinne rakennettiin bastioni Bastion St Anna 1739. Tämä kruununlinnoitus, joka oli valmis vuoden 1740 paikkeilla, sai perustajansa mukaan nimen Kron St Annae, Cronewerck St Anna 1739, Kron St Anna, Kron St Annae fästningsverk 1861, ym. Kaupunginosan uusi nimitys Pyhän Annan Kruunu ja siihen liittyvät Pyhän Annan tori ja Pyhän Annan puisto säilyivät itsenäisyytemme aikoihin asti, jolloin vanhat nimet Siikaniemi, Siikaniementori ja Siikaniemenpuisto otettiin uudelleen käyttöön.³⁸⁾ Siikaniemen Viipurinlahteen työntyvä kärki *Tervaniemi*, Tervaniemi ili Kosa 1847, oli saanut nimensä siitä, että se jo varhain oli ollut tervanviennin tärkeä paikka, ja etenkin 1600-luvulla siellä oli ollut terva-aittoja, vieläpä kauppiaiden suuri tervahovi, sekä Lastrannan tullihuone ja kaunis Ruutana-lampi. Siikaniemen linnoittamisen jälkeen Tervaniemen länsirannalle oli jäänyt vähäinen asutus, mutta v. 1854 tämä ns. Tervaniemen esikaupunki hävitettiin ja suuri osa sen asukkaista siirtyi Monrepoon alueelle, johon syntyi keisari Paavalin aikaan perustetun linnakkeen lähistöön ns. *Pavlovskoin* esikaupunki. Tervaniemen keskeiseksi paikaksi muodostui 1800-luvun alkupuoliskolla perustettu puisto (promenad trädgård för sommarnöje med ett lusthus i Chinesisk form).³⁹⁾

Siikaniemen linnoittamisen jälkeen vuodesta 1738 lähtien alkoi myös lännemmäksi Neitsytniemelle syntyä tiheämmin asutusta, joka sai nimen *Viipurin esikaupunki*, Vyborskij Forstat 1785, Wiborgska förstaden 1836, Wiipurin esikaupunki tahi Neitsytniemi 1876. Itsenäisyyden aikana jäi käyttöön yksinomaan vanha luontonimi *Neitsytniemi*, Neizynemi 1798, joka liittyy maamme moniin Neitsyt-määritteisiin paikannimiin. Nimi on voinut syntyä jostakin kaukaisesta jo unohtuneesta tapahtumasta, mutta se voi liittyä myös maaston personifointiin, neitseelliseen maahan esim. kasketun maan vastakohtana.⁴⁰⁾

Nuorimmat ns. läntisistä esikaupungeista olivat Sorvali, Saunalahti, Liko-lampi, Hiekka, edellä mainittu Pavlovskoi (Pauloskoi), Pikiruukki, Monrepos ja Kivisalmi. Neitsytniemen läheiseen *Sorvarinsaareen*, Sorwarinsaari 1591, jonne 1700-luvulla oli perustettu hautausmaa, alkoi muodostua asutusta etenkin 1800-luvulla. Kaupunginosan nimitys *Sorvali* sai nimensä saaresta, joka puolestaan oli nimetty joko linnan käsityöläisten mukaan (vrt. slotzens Swarffware 1562, ym.) tai kyseisestä ammattitermistä kehittyneen sukunimen mukaan.⁴¹⁾

Voimistunut merenkulku oli etenkin 1600-luvulla synnyttänyt pikikeittä-möitä pitkin Linnansaaren rantoja, esim. v. 1693 oli kymmenen pikikattilaa Myllysaarella ja Linnansaarella, ja jo v. 1765 oli vähäistä asutusta ns. *Pikiruukissa*, Bäckbruket 1799, joskin se myöhemmin sai nimen *Vanha Viipuri*. Linnansalmen hiekkarannalle ja Hiekankankaalle oli syntynyt lastauspaik-

ka, Lastage Platz 1839, Hiekka lastageplatz 1861, joka alkoi vetää puoleensa asutusta ja sai nimen *Hiekka*, Hecca 1817, Hiekka strand 1841. Siihen kuului myös *Vekrotniemen* sahan alue, joka oli nimetty viipurilaisen kauppiaan Johan Weckrothin mukaan (Johan Weckrooth 1707), jolla 1740-luvulla oli ollut siellä pikikeittämö. Hiekkaan kuului myös edellä mainittu Pavlovskoin (Pavlovskij I. Nikolajevskij) asutusalue. 1800-luvun puolivälissä alkoi asutusta muodostua Lappeentien eteläpuolelle *Saunalahden* rannoille (Sauna Lax 1769) ja tien pohjoispuolelle *Likolammille*, joka pellavan liotukseen käytetty lampi näkyy vielä vuoden 1799 kartassa. Saunalahti lienee saanut nimensä kala- tms. saunasta. Monrepoon puiston äärille oli syntynyt myös asutusta (*Monrepos*), ja *Kivisalmi* oli ollut, kuten mainittu, Viipurin linnan ikivanha kalastamo.⁴²⁾

Vielä 1600-luvun lopulla olivat Äyräpään bastionista (nyk. Espilän tienoilta) pohjoiseen ja itään leviävät alueet olleet kaupunkilaisten vihannesmaina (ryytimaina), tav. kaalimaina. Vasta venäläisvallan aikana, etenkin vuoden 1738 jälkeen, jolloin Vallin kaupunginosa oli liitetty linnoitusalueeseen, asutusta alkoi muodostua Salakkalahdenniityn taakse Punaisenlähteen tienoille kahden puolen Pietarin maantietä, jossa sijaitsi venäläisen varusväen kesäleiri. Näin syntyi ns. *Pietarin esikaupunki*, St Petersburgsche Seithe 1739, St Peterburgskij Forstat 1785, St Peterburgska förstaden i närheten af röda brunn 1861. Siitä käytettiin myös kansanomaisista nimitystä *Lopotti*, Slobodden 1793, pohjana venäjän appellat. *sloboda* esikaupunki. Viipurin vanhoista sanomalehdistä on nähtävissä tämän esikaupungin erilaisia suomalaisia nimityksiä: Pietarbori 1836, Pietarin esikaupunki 1867, 1878, Rautatienkatu Pietarporin lopotissa 1882, ym. Vähitellen asutus levisi Punaiselta lähteeltä pohjoisuuntaan Revonhantään ja etelään Suolle, jonka takana sijaitsi Panssarilahden kaupunginosa. 1790-luvulta on mainittu *Vuohimäen* I. Pukkimäen (myöhemmin *Myllymäen*) eteläpuolelta *Vuohilopotti* ja vielä etelämpää Suon reunamilta *Uusilopotti*, Pietarborin esikaupunki Wuohi lopotti 1834, St Peterburgska Förstaden Nya och Get Sloboden 1835, i St Peterburgska Förstadens Nya Slobodd 1840, ym.⁴³⁾

Vuoden 1861 asemakaavasuunnittelussa Pietarin esikaupunki jaettiin kahtia: Repolan ja Aninan kaupunginosiksi. Repola ulottui Pietarintiestä Revonhantään, ja etenkin 1870-luvulta lähtien asutusta syntyi kuivuneelle Salakkalahdenniitylle. *Repolan* nimi esiintyy vasta uuden asemakaavoituksen yhteydessä, mutta ilmeisesti se on yhdistettävä vanhaan *Revonhantä*-nimeen (Refvohendä 1694, Revonnemi 1794), joka mahdollisesti liittyy yleiseen muotonimityyppiin. Toisaalta sn. *Repo* on ollut yleinen kaupungin vanhassa asujaimistossa, esim. repo per 1545, repoinca S (= Repoinpoika) 1552 eli Repoin Suni 1559, Repo Hen 1559 eli Repo Hendrich 1560.⁴⁴⁾ Pietarin esikaupungin itäinen osa, johon kuuluivat Vuohilopotti ja Uusilopotti, sai nimen *Anina* (1861) ilmeisesti venäjänkielisestä asusta Annina sloboda, olihan koko esikaupunki alkanut muodostua keisarinna Annan ajoilla. Kansanomainen nimitys Lopotti säilyi myös itsenäisyytemme ajalla.⁴⁵⁾ Tällöin kaupunginosa sai virallisen nimen *Kaleva* alueen läpi kulkevan suuren valtavyöhyksen Kalevankadun mukaan (kalevalainen nimi).

Sarvilinnoituksen purkamisen jälkeen 1860-luvulla levittäytyi asutus myös entisen muurin ja Salakkalahden välisille kaalimaille (Trädgårdar 1703). Aluksi aluetta nimitettiin *Uudeksi kaupungiksi*, mutta ainakin jo 1870-luvulta lähtien oli käytössä myös nimitys *Salakkalahti*, jonka — vanhan luontonimen — pohjana on ilmeisesti kalannimi, joskin kaupungissa on ollut tunnettu myös sn. Salakka (esim. Henric Salacka 1805 Siikanie-messä).⁴⁶⁾

Pietarin esikaupungin pohjoisreunalta alkoi siihen vielä v. 1861 kuulunut *Papula*, jonne asutusta alkoi syntyä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Nimensä kaupunginosa on saanut Papulanlahden ja -salmen takana sijaitsevasta Papulan tilasta (papula 1553, Papula godz 1558, Papula 1570), joka on yhdistettävissä eri puolilla Suomea tavattaviin *Papu*-nimiin (esim. papulan 1546, Hindrich Papuinen 1615 Viipurin Papulassa). Viipurin lähistöön samanniminen siirtolainen lienee tullut arvattavasti Äyräpään suunnalta, josta on merkitty kn. papula 1559 ja sn. papun Clauus 1543, papunen Ros 1544. Papulanlahden taakse Papulan tilan maille alkoi aivan 1800-luvun lopulla muodostua uusi esikaupunki *Loikkanen*, joka sai nimen sinne torppansa v. 1847 perustaneesta torpparista, nimeltä Anders Loikas 1. Loikkain (vrt. Loikkasentorpanpelto 1858), kotoisin Viipurin pitäjän Pietilän kylästä. Viipurin alueella oli vanhastaan asunut Loikkasia, esim. loicka h 1557 eli loickain h 1556. Virallisesti asutus oli nimeltään *Karjala*, sijaitsihan se Karjalan radan suunnalla, mutta asujaimistolle tutumpi nimi oli Loikkanen.⁴⁷⁾ — Itsenäisyyden ajalla Papulansillan takana sijainnut, vähitellen tihennyt huvila-asutus muodostui kaupunginosaksi, joka sai nimen *Imatra*, sillä se oli Imatralle vievän maantien laidassa. Heinjoentien varressa oli *Teurastamon* kaavoitettu alue.

Vasta 1800-luvun loppupuolella alkoivat syntyä ns. itäiset esikaupungit: Rosuvoi, Tiiliruukki, Talikkala, Kolikkoinmäki, Kangasranta, Kelkkala, Huhtiala, ym. Ne erotti kaupungista 1860-luvulla rakennettu vallivyöhyke, josta osa myöhemmin muodostettiin *Patterinmäki* (ent. Palomäki 1785) nimiseksi kaupunginosaksi, osa valleista purettiin.⁴⁸⁾

Pietarintien (myöh. Kannaksentien) varteen oli Rosuvoinmäelle (Suurenkivenmäelle) perustettu v. 1869 toiminimi Tšusov & Sapetovin oluttehdas Bavaria (siirtyi Sergejefille v. 1893), ja mäeltä aikoinaan hävinneen kaupungissakävijäin kapakan seutuville (utanför St Peterburgska Förstaden nära intill Rosuvoi Krogställe 1841) alkoi syntyä pikkuasutusta, etenkin sen jälkeen kun 1870-luvulla rakennettu Viipurin-Pietarin rautatie, suuri Maaskolan ratapiha ja tiilenpolttamot alkoivat tarjota runsaasti työtilaisuuksia. Nimi on ilmeisesti venäläistä perua: se on kansanperinteessä yhdistetty venäjän sanaan *razboi* rosvo, sillä paikka oli ollut aikoinaan rosvojen pesä. Äänteellisesti lähempi on kuitenkin venäjän *roššuvoi* lehdon, lehtomai-nen. — Itsenäisyyden ajalla kaupunginosa sai nimen *Pyöräsuo* samannimi-sen Pietarintien varressa sijainneen, myöhemmin hävinneen pyöreähkön suoalueen mukaan.⁴⁹⁾

Vanhan Talikkalan kylän pohjoispäähän alkoi muodostua pikkuasutusta samoista syistä ja samoihin aikoihin kuin Rosuvoihin. Sen nimitys *Tiiliruuk-*

ki sai alkunsa niistä monista tiilenpolttamoista, joita alueelle oli perustettu jo 1700-luvulta lähtien (esim. Kirpitsnyj zavod 1785) ja joista tunnetuin oli Timofei Tihanovin 1800-luvun puolivälissä omistama tiilen- ja kaakelinpolttamo (T. Tichanovin tiiliruukki 1868) ns. Frimaninmäen rinteessä. Itsenäisyyden ajalla kaupunginosa sai entisen kylän nimen *Talikkala*, Talicko godz wnder Borgmest och rod 1559, pohjana mahdollisesti alasaksalaisperäinen sn. Talikka I. Taalikka, esim. Talikan Lasse 1543, Talicke h 1553 eli Hindrich talicka 1557 Viipurin Talikkalassa.⁵⁰⁾

Talikkalan laaja eteläinen osa on vanhastaan ollut nimeltään *Kolikkoinmäki*, Kolikkomäki, -kangas 1845, jonka määritteenä on paikoin Suomen murteissa (esim. Kannaksella) tavattava appellat. *kolikko* kivikko.⁵¹⁾ Itsenäisyyden ajalla kaupunginosalla oli sama luontonimi Kolikkoinmäki.

Rautatie, tiilenpolttamot ja etenkin K. Jakovlevin v. 1878, 1897 perustamat tulitikkutehdas ja saha vetivät asukkaita myös Kelkkalan kylään, johon suuri osa Rosuvoitakin oli kuulunut. Vanha *Kelkkalan* kylä, Kelckala gods 1561, Kelckala 1569, on saanut nimensä ensimmäisestä asukkaastaan *Kelkasta*, esim. Olli Kelca Kelcalaby 1593, josta on myöhempiäkin esimerkkejä Viipurin pitäjältä ja jonka pohjana on appellat. *kelkka*, ruots. kälke.⁵²⁾ Itsenäisyyden ajalla laaja Kelkkalan esikaupunki jaettiin neljäksi kaupunginosaksi: Kelkkala, Kiesilä, Ristimäki ja Lepola. Näistä *Kiesilä* sai nimensä Antti Kiesin talosta (1887), entisestä Antti Salomoninpoika Roiskon tilasta (1862), johon Antti Kiesi oli tullut vävyksi. *Ristimäki* on saanut nimensä Kelkkalan Koiramäen rinteelle 1700-luvun lopulla perustetusta (vih. 16.10. 1798) hautausmaasta (Kladbištše hautausmaa 1785), ja kun sen laitaa v. 1910 perustettiin uusi hautausmaa, se sai harkinnaisnimen *Lepola*. Varsinainen Kelkkalan osa muodostui etupäässä entisestä Kelkkalan talosta (1866), joka oli vanhastaan kuulunut Mansikan suvulle.⁵³⁾ Kelkkalaan kuului myös *Räikkölän* tila (vrt. Wilhelm Räikköin 1834).

1800-luvun lopulla alkoi asutusta syntyä myös *Käremäelle*, joka kuului Talikkalan ja Kangasrannan tiloihin. Mäki (vrt. Kärenniitty, Kärenniitynmäki 1845) muodostaa Vitsataipaleenlahteen kurottuvan kärjen, mistä on syntynyt sen nimi. Samoihin aikoihin asutus työntyi yhä idemmäksi Kolikkoinmäen ja Käremäen taakse *Kangasrannan* tilan maille (Kangasranda 1556, 1558, Kangasrandaäng 1562), joka on saanut nimensä Vitsataipaleenlahteen ulottuvasta kankaasta, sekä vielä kauemmaksi *Huhtialan* (Huhtiala) kylään (vrt. Huctala 1557, Huctala godz wnder Borgmest och rod 1559), jonka nimi on yhdistettävissä sukunimeen Huhti(nen), Huhta(nen), Huhtiai(nen), esim. huctia S 1554 Viipurin Huhtialassa sekä appellatiiviin *huhta*.⁵⁴⁾ Kaukaisimmat Huhtialan metsiin syntyneet asutuskerät olivat saaneet kuvaavat harkinnaisnimet *Oravakylä* ja *Uusi-Seelanti*.

Vielä v. 1876 kaupunki oli jaettu 13 osaan: Linnansaari, Entinen linnoinen, Salakkalahti, Pietarinpuolinen esikaupunki (Myllymäki), Repola, Anina, Pansarlahti, Havis, Papula, Tervaniemi, Hiekka, Viipurin esikaupunki 1. Neitsytieniempi ja Saunalahti, minkä lisäksi oli mainittu Vanhan Viipurin alue. Vasta 1800-luvun lopulla alkoi syntyä tiheää pikkuasutusta kaupungin laitamille, kyliin jotka kuuluivat Viipurin pitäjään. Tämä esti

kaupungin alueen luonnollisen laajenemisen ja niin syntyi vakava esikaupunkiongelman. Monien suunnitelmien jälkeen se sai yllättävän ratkaisun, kun valtioneuvosto 23.11.1922 päätti, että esikaupungit oli liitettävä Viipurin kaupunkiin kolmessa erässä. Ensimmäinen liitos määrättiin tapahtuvaksi 1.1.1924, jolloin Tiiliruukki, Kolikkoinmäki, Talikkala, Kangasranta, Käremäki sekä Papulan kylä ja siihen kuuluvat Huusniemi, Häyry ja Karjalan esikaupunki (Loikkanen) liitettiin kaupunkiin. *Huusniemi*, Husniemi 1785, Huusniemi 1797, on alun perin Suomenvedenpohjaan pistävän niemen nimi, jonka määritteenä on murteissa yleinen appellat. *huusi*, *huussi*, *huussa* ulkorakennus,-huone, koju (ruots. *hus* talo, maja tms.). Tilannimi *Häyry* on lähtöisin sukunimestä Häyry, esim. Tomas häyry l. häyry Tomas 1558, jonka pohjana on murreappellat. *häyry* häkä, katku, tiku tai elliptinen asu appellatiivista *häyrypää* sekapäinen (Nykysuomen sanakirja I).⁵⁵⁾

Toisessa vaiheessa 1.1.1928 liitettiin kaupunkiin Kelkkala, Maaskola, Liimatta sekä Suur-Peron Mättäänjärven tila. Tilannimi *Maaskola*, Mascola 1544, Maschola Godz 1563, on lähtöisin sukunimestä *Maaskonen*, maskon per 1543 eli maskoin p 1560 eli per Matzsko 1595. Naapuritilan nimi *Liimatta*, Limatala 1653, Segnia bro eller Limitala gård 1655, on yhdistettävissä sukunimeen Liimatta, Liimatainen, esim. Jören Lijmata 1663 Viipurin tienoolla.⁵⁶⁾ Kumpikin nimi lienee ortodoksista juurta: rn. Masko l. Maasko ja rn. Liimatta l. Kliimatta (vrt. Clemet rydz 1559 Viipurin tienoolla).⁵⁷⁾ Mättäänjärven tila liitettiin hallinnollisesti kaupunkiin veden saamista varten vesijohtolaitokselle. Nimi on yhdistettävissä appellat. *mätäs* tiheän heinä-, sammal-, marja- tms. kasvillisuuden muodostama (pieni) maan kohoama (Nykysuomen sanakirja), joskin Viipurin pitäjältä on merkintä mätthäs t 1546, henkilönnimi, mihin viittaisi nimen genetiivinen määriteosa.⁵⁸⁾

Kolmannessa pakkoliitoksessa 1.1.1933 yhdistettiin kaupunkiin etelän suunnalla Pappila, Hevossaari ja Huhtiala, lännessä Ronkaa, Naulasaari, Ykspää, Sorvali, Hietala, Tienhaara, Monrepos, Herttuala ja Tuuttila ja pohjoisessa Tammissuo, Kärstilä, Kostiala, Jytilä ja Laiharanta. Näistä *Pappila* 1. Pappilanniemi (ent. Albrektsö) oli jo keskiajalla ollut fransiskaani luostarin omaisuutta, ja kun uskonpuhdistuskaudella kirkkoherran virkatalo Papula luovutettiin kaupungille, annettiin pappilaksi 1563 Vitsa Taipaleen alueelta kyseinen Albrektsö, joka vähäisiä poikkeuksia lukuunottamatta pysyi kirkon hallinnassa. Vanha nimi unohtui käytöstä vähitellen ja Pappilanniemi virallistui. *Hevossaari*, Häst Holmen 1653, Häfwossari 1703, oli Viipurin linnan vanha hevoslaidun.⁵⁹⁾

Läntisistä liitoksista *Ronkaa* on mainittu vanhastaan sukunimenä Ronga l 1557 ja on oletettu alkuperältään ortodoksiseksi.⁶⁰⁾ *Naulasaari*, vrt. Naglasari 1446, kuuluneen rajanimiin, mutta on mainittu myös sekundaarina sukunimenä Naulasar Hindric 1543, Naulasari A 1554.⁶¹⁾ Viipurin linnasta katsottuna Tienhaara ja Ykspää kuulunevat liikennanimistöön: *Tienhaara* sijaitsee vanhojen Turun ja Lappeen teiden välissä, risteyksestä länteen, *Ykspää*, Yxepae 1323, Yxepä 1541, Yxpä, Yxepä äminne 1551, Yxepä lana 1553, Yxepä Lanann (nyk. Lanakoski), Yxepä joensuu 1554, sijaitsee teiden

risteyksestä, tienhaarasta, Turun linnaan päin, ja oli Viipurin linnan kalastamo ja myöhemmin kuninkaankartano (vrt. Yxpä Ladegård 1655). *Hietala*, hetala 1551, Hettala 1565, on yhdistettävissä Viipurin tienoolta merkittyihin sukunimiin Hietamies ja Hietanen, esim. L Hetames 1556, hetan Hans 1546 eli hetan Ihannus 1558.⁶²) *Monrepos*, murt. *Monrepoo* -nimen (ransk. mon repos = leponi) otti käyttöön Vanhan-Suomen käskynhaltijana 1782—87 toiminut Würtembergin herttua Friedrich Wilhelm, joka myös pystytti Monreposin puiston päärakennuksen.⁶³) *Herttualan* ja *Tuuttilan* kylät ovat saaneet nimensä ensimmäisen talon perustajista Herttuasta ja Tuutista (ainakin 1500-luvulla).⁶⁴)

Pohjoisista liitosalueista *Tammisuo*, Tammisuo ängs urfjäll 1858, on saanut nimensä puustostaan; *Kärstilä*, Kärstilä 1559 (Kärstilänjärven *Haapaniemi* ja *Mustalahti*) sukunimestä Kärsti(nen), esim. lasse kerstinen 1543 eli lasse kärstijn 1545 eli Lauri kersti 1558, matti Kersti 1549, p Kärstinen 1554, Kersti Melckon 1558 (alasaksan Kerstin); *Kostiala*, pohjana ortodoksinen sn. Kostia(inen), esim. Inghe Kostian, Hans Kostian, Swen Kostian 1543, p Kostia 1552, ym.; *Jytilä*, Judila by 1544, Juttila 1655, sukunimestä Juti(nen), esim. Matz Jute 1541 (ellei Juuti); *Laiharanta*, Laiaranta 1326, Layarawtha, Laiaranta 1348 (luettava mieluummin Laajaranta), layharanta i Wakkila by 1456, Laiharandha 1562, vrt. sn. Laihanen, esim. h laihanen 1553, p laihainen 1558.⁶⁵)

Kaupunki oli jo 1890-luvulla saanut omistukseensa Uuraan ja Ravansaaren. *Uuras*, murt. myös *Uuraa*, Vransarij, Wransari 1556, ruots. Trångsund, trongsundh 1540, trångsund, trongsund 1557, on yhdistettävissä murteittain, etenkin Pohjois-Karjalassa tavattavaan appellatiiviin *uuro* kapea ja syvä, jyrkkäreunainen notko, ouru (Nykysuomen sanakirja) ja ilmeisesti verbiin *uurtaa* sekä appellatiiveihin *uurre*, *uurros*, *uurto*, *ura* ym., joista eräät ovat kiteytyneet eri puolille paikannimistöön, esim. Uura (Ähtäri), Uuraanjärvi (Johannes, Hankasalmi, Laukaa), Uuraanranta (Suistamo), Uuraansaari, -salmi (Sääminki, Johannes), Uurainen (pit.), Uurajoki, -järvi (Luopioinen), Uuralahti, -pohja (Hankasalmi, Laukaa), Uuranjärvi, -niemi (Keuruu), Uurankorpi, -suo (Juva), Uuranne, Uuras (Pielavesi), Uurasenhaka, -vuori (Hankasalmi), Uurasjärvi (Ikaalinen, Laukaa), Uuraslahti (Ikaalinen), Uurasmaa (Keuruu), Uuro (Juuka, Kiihtelysvaara, Ilomantsi, Kaavi), Uuroinvaara (Kaavi), Uuronjontka, -korpi, -puro (Ilomantsi), Uuronnotko, -suo (Kaavi), Uurronniitty (Juuka), Uurrasjärvi (Kalvola), Uurrelampi (Kuopio), Uurronnotko (Liperi), Uurtaanjärvi, -korpi (Kalvola), Uurteenkari (Vesilahti) ⁶⁶), ym. — *Ravansaari*, ravansarij, Raffwansari 1556, lienee peräisin maaperäsanasta *rapa*: *ravan*, joka on yleinen itäsuomalaisessa nimistössä.⁶⁷)

Valtioneuvoston päätöksellä Uuraan alue l. Uuras, johon kuuluivat mm. Uuraansaari, Ravansaari, Rahkasaari, Kuurinsaari, Essaari, Suonionsaari, Suitsaari, Mäntysaari, Ryövälinniemi, Monola ja Pukinsaari, liitettiin 1.1. 1932 lähtien kaupunkiin. Alue oli erotettu Viipurin maalaiskunnasta ja Johanneksen pitäjältä.

VIIPURIN VANHINTA ASUJAIMISTOA

Tiedot Viipurin linnan ja kaupungin asukkaista keskiajalla ovat vähäisiä. Gabriel Laguksen keräämässä aineistossa on mainittu vain seuraavat suomalaiset: pormestari Pitkä Lamp 1485, raatimiehet Petrus Soroi 1524, Per Juusten 1525, Anders Toyffvon (Toivonen) 1535 ja Jöns Mäkärä 1540 sekä porvarit Nils Hajan (Haajanen) 1510, Per Purtan (Puurtanen), Henrik Tapainen, Jöns Toiffwien (Toiviainen) ja Olof Katapää 1540. Linnanpäälliköt olivat etupäässä ruotsalaisia: Efflerus Ingelson 1320, Petrus Jönsson Hac 1324—36, advocatus Sten Turesson Bielke 1336—40, capitaneus Finlandiae Daniel (Dan) Nilsson 1340—47, Gerhard (Gerike) Skytte 1347—50, Nils Eriksson 1351—53, Bengt Algotsson 1353—56, joista neljä viimeksi mainittua asuivat Turussa ja joiden sijaisina Viipurissa toimi voutteja. Heistä on tunnettu v. 1343 mainittu Johannes Götaeson, advocatus castris Wiburgensis. Vuodesta 1362 oli Viipurin linnanherrana Nils Turesson Bjelke ja vuodesta 1364 Sune Håkansson. V. 1370 Viipurin linnanherraksi, hövidsman på Viborg, tuli valtakunnan drotsi Bo Jonsson Grip ja alivoudiksi Erenigle Nilsson sekä myöhemmin Karl Ulfsson Sparre (vuoteen 1399). Suomen matkallaan kuningas Eerik Pommerilainen luovutti 1403 uskotulleen Tord Röriksson Bondelle linnan päällikkyuden ja myönsi Viipurille kaupunginoikeudet. Tord Rörikinpojan kuoltua 1417 linnanisännäksi valittiin Krister Nilsson, Vaasa-suvun jäsen, ja v. 1442 Karl Knutson Bonde, jonka viipurilaisina alivoutteina olivat mm. Johan Olofsson Stenbock (1450, 1452) ja Bengt Persson (1455). Kaarle Knuutinpojan tultua Ruotsin kuninkaaksi valittiin Viipurin linnanpäälliköksi Erik Akselson Tott (vuoteen 1481), Viipurin kaupungin linnoittaja. Viipurin ”pamauksen” yhteydessä 1495 on tullut kuuluisaksi linnanpäällikkö Knut Posse.

Nimistä päätellen olivat ruotsalaisia pormestarit Björn Degen (Diegn) 1422, Martin Degen 1445 sekä porvaristoon kuuluneet Oloff Laurenson, Lasse Oleuesson, Jons Oleffson, Oleff Oleffson, Jacob Petersson, Oleff Petersson 1425, Math Hermasson 1437, Knut Hansson, Jens Olsson, Mats Philippus 1468, Anders guldsmed, Jöns Jönsson, Peder Nilsson 1485, Lars Henriksson skrifvare 1527, jonka suku oli alun perin saksalainen. Porvaristossa, etenkin kauppiassa, saksalainen aines olikin erittäin runsasta: Olof Mynter 1425, Taijpo Dene, Nijtze Bodeker, Peter Ropzeleven, Jacob Schomakar, Lauri Zussidrader, Jons Åtkeruade 1400-luvun alkupuolella, Henrik Styff 1445, Jacob Bodebek scolemestare 1485, Johan Detmer 1511, Severin (Söffring) Winter 1540, ym. Monet saksalaiset porvarit olivat siirtyneet hansakaupungeista Viipuriin, esim. useimmat seuraavista: Tallinnasta Berent von Wrede, Magnus Schröder, Hans v Lynen, Kord Limborch, Alf Burhof, Hinrik vamme Rode, Johan van der Marve, Hans van der Heide, Gert Swarthof, Hinrik Styfwe, Tönnis Grotte, Henningk Bernefyr, Peter Vrode, Hans Wrede, Wilhelm, Michel Maert, Ewert v Balwen, Dirik v Eyl, Olof Finke, Jakob Velkener, Engelbrecht Strus, Winecke Stenwech, Heine Leest, Godeke Westfal, joiden alkuperäiset sukujuuret olivat kuitenkin lännempää, etupäässä alaksalaisalueilta.⁶⁸⁾

Yksityiskohtaisemman kuvan Viipurin väestöstä ja sen nimistöstä antavat vasta Kustaa Vaasan aikaiset vero- ja henkikirjat 1500-luvun puolivälistä lähtien.⁶⁹⁾

Miesten ristimänimiä

Etenkin roomalaiskatolisen kirkon piirissä syntyneistä, mutta myös germaanisista ristimä- l. etunimistä monet ovat kehittyneet kansanomaisiksi hypokorismeiksi (hyväilynimiksi), joita on vielä nykyisinkin käytössä, esim. *Antte, Antti, Anders, Andreas* (rihij Anttij 1548, Sorka Anti 1567, lauons Koske Antthe 1548 = Lavosenkosken Antti); *Hanno, Hannu, Johannes* (Klockar hanno 1567); *Heikki, Heikke, Henrik, Heinrich* (heicke meckere 1551, Heicki Roppa 1567); *Heino, Heinrich* (Heino Rockon 1569); *Jaakko, Jakob* (Jaco Jacobson 1566); *Juntti, Jöns, Johannes* (Junth Kondhula 1551 eli Jöns Kondula 1558); *Lasse, Lassi, Lauri, Lars, Laurentius* (Lasse Byswen 1566, Lauri Iustin 1563, Lauri Repå 1564); *Matti, Matte, Mats, Matias* (Matti Torkelin 1558 eli Madz Torkil 1567, Matti Tuppurain 1559); *Mauno, Magnus* (Mauno Muna 1567); *Mikko, Mickel* (Micko rydz 1559); *Olle, Olli, Olav* (Olli Kolhon 1567); *Otto, Otte* (Otte saltpetersiudare 1566); *Paavo, Paavali, Paul, Paulus* (pauo Vski 1570); *Pekka, Pekko, Pietari, Peter, Petrus* (Peckå Nupa 1551 eli pecco Nuppa 1558); *Pelle, Pelli, Peter* (pelle persånn 1570); *Simo, Simon* (Simo Warttinen 1559 eli Simo Varthin 1564)⁷⁰⁾ osan nimistä mainitakseni.

Naisten ristimä- ja sukunimiä

Asiakirjoissa on naisten nimiä vähän ja nimivalikoima verrattuna miesten nimiin pienempi: *Agnes, Anna, Barbro, Birgitta, Biritta, Clara, Elin, Elsa, Eeva, Gertrud, Helga, Inge, Ingeborg, Ingrid, Karin, Kadrin, Kaisa, Kirstin, Magdalena, Malin, Maisa, Margareta, Margit, Margret, Maria, Martta, Ragnhild, Seicha, Sisela, Sissa, Valborg*. Naimattomien naisten nimet on merkitty joko isännimen yhteydessä tyyppinä Agnis Class(dotter) 1564, Anna hansdott 1563, Beritta psdott 1565 (=Biritta Persdotter), Citzell matzd 1557, Elin morttensdott 1565, Gertru Olssdotthr 1569, bagare gertrud persdott 1564, Helga bertelsdott 1563, Inge Andersdott 1569, Ingebor hansdott 1564, Ingebor pdott 1566, Kaisa matzdott 1566, Kirstin Joensdott 1564, Kirstin larsdott 1562, Maisa hansdott 1570, Malin mortensdott 1570, Margrett andherdott 1570, Margrett polsdott 1563, Margrett wijsas dott Yxpå 1569, Mariedt karsd 1557, Martta larsdott 1568, Seicha morthinsdott 1569, Sidza Ingisdott 1570, Sisel larsdott 1561 eli Sissa larsdotter 1566 eli Sijssa larsdott Yxpåfolck 1562, Sisila pdott 1.Sijssa psdott 1564, Sissa Andsdott 1565, Walborg Eskilsdott 1565 tai on nimen yhteydessä mainittu ammatti, esim. tiock Anna bagherska 1548 (leipuri), Anna Oxe pighe 1548 (härkäpiika), Anna fäkona 1549 (karjanainen 1. karjanhoitajanainen), Anna Swin kona 1548 (sianhoitajanainen), Bagare Anna psdott 1565 (leipuri Anna Persdotter), Birgitta Swina Kona 1541, biritta fäpighe 1548, Christin Stuffuo Kona 1541 (tupanainen) dorde bagerska 1543, Elin fäkona 1548, Elsa bagska 1548 (= bagerska), Gertrudh bakerska 1541, Gertrudh fäkona 1549,

Helga Berttilsdott stuffukona 1566, Ingeborgh fä kona 1543, ingred bakerska 1541, Kaisa fä kona 1550, Long Kaaren bagerska 1. Langh Karen bagherska 1548, madelin fekona 1. Magdalena fekona 1541, Malen fä kona 1548, Maisa Swin kona 1549, Margitt fäkona 1541 eli Margrett fäkona 1548, Orina Swin kona 1549, Ragnil mortensdott mölkedeija 1564 (=maitotyttö), Ragnild fäkona 1548, joista useimmat olivat linnan palveluksessa.

Vain muutaman naisen (ehkä oma) sukunimi on mainittu, esim. Agnes Closther 1558, Barbro Brams 1571, Biritta Tynne 1569, Maisa Paxsu 1567, Karen Saffuako 1552, maijssa Ronga 1560. Monen naisen ristimänimen yhteydessä on appellat. hustru (vaimo) ja lisäksi erimuotoinen aviomiehen nimi, esim. Hustru Abla 1569, Hustru Eelin 1572, Hustru Biritha 1567, hustru Walborg 1559, hustru Elin i Yxepä 1548, hustru Karin 1543 eli hustru Kadrin 1566, Hustru Ingeborg persdotter 1567, Hustru Margretta Sirais 1571, Hustru Anna Hans Apuns 1567, Hustru Clara Sempers 1571 eli hustru Clara Olof Sempers 1568, Hustru Elin Snickars 1570, Hustru Ingeborgh Hans Vesgötthes 1572, Hustru Kirstin p Jakoins 1571, Hustru Karin p Keckins 1570, Hustru Margraett Some Jakobs, Hustru Martha Dirich Meidars 1567, Hustru Walborg Til v Gylli 1570, Hustru Biritta longa peers 1572, Hustru Walborg Kockilla marcuses 1567, hustru Kaderin 1560 eli hustru Karin 1569 eli hustru Kadrin Muldiala l. Karin Muldiala 1560, Hustru Malin Otilas 1571 eli Hustru Madlin Otilas 1572, Hustru Karin humala poffuels 1571 (=Paavali Humalan vaimo Kaarin), Agnes Adams hustru 1570, Elin visas hustru 1570, ffrandz biritta 1558, Holgaerdz Karin hustru 1571, Kubergss Gertru 1571, Talins Ingeborgh 1571, Brames Anna hustru 1570, Jakoins Kirstin hustru 1571, meidars Martha hustru 1570, Nickins Margreth hustru 1570, Simon skeppars hustru Biritta 1570, Sorekans Margeth hustru 1571, vinthers Elin hustru 1570, Jörn Noco hustru Biritta 1570, Sorois hustru Gertru 1567, Viholains hustru Elin 1571, Jolo Hustru Karin 1571, Kalliola Biritta hustru 1571, pausula vaimo 1558, Putron Madz hussquinna 1567 (= talonnainen), Ewa och Adam 1560.

Sukunimet

Sukunimistössä ovat erotettavissa samat ainekset kuin yleensä karjalaisessa nimistössä.⁷¹⁾ Kotimaisten suomalaisten lisäksi on vanhimmissakin asiakirjoissa ruotsalaisia, slaavilaisia ja alasaksalaisia nimiä. Osa sukunimistä on etymologisesti selvittämättömiä.

Esihistoriallisen ajan nimiä

Ilmeisesti jo pakanuuden aikana käytettyjä nimiä ovat *Arpia*, *Auvo*, *Kaukia*, *Kauko*, *Kaukalempi*, *Kaipia*, *Lempiä*, *Miehikkä*, *Pelko*, *Toivia*, *Toivo*, joista eräillä on mytologinen sävy, esim. *Arpia* J, *Arpian* p 1560, *Auwoin* L 1558, *Madz Kaukian* 1564, *Kaucko* poffuall 1559 eli *Kauko* poffuel 1567, *kaukalembij* Lasse 1548, *Kaipij* Nils 1548, *Lembien* thomas 1564, *Mehijckein* J 1559, *pelkola* l 1558 eli *pelcola* Lauri 1564 eli *Pelkoin* Lasse 1567, *toijwian* p 1558 eli *Toiffuoin* peer 1571⁷²⁾, ym.

Henkilön sisäisiä ja ulkoisia ominaisuuksia ilmentävät nimet

Sisäisiä ominaisuuksia (luonteenpiirteitä) ilmaisevat mm. adjektiivit *hurja, häyry* (häyrypää) l. *häyri, jolo, laiska, rämö, terävä, tuima, vaivainen, viisas*, esim. huriianen Laurij 1551, Huria M 1558, Härijn Th 1551, Iolo tomas 1560, Laiska p 1549, Lajiska mattz Slotz tienner (linnan palvelija) 1558, remon Joan l. Remoin J 1558, Tereuein Peer 1570, Tuimala (alun perin talonnimi) M 1564, Visas Märthen 1568 ja mahdollisesti (deskriptiiviset) huijhaj Jons 1570 sekä pimbulajnen kalcröraren 1560 (kalkinsekoittaja).

Nimenkantajan ulkoisia ominaisuuksia, jotka nimistössä ovat edellisiä paljon lukuisimmat, ilmaisevat adjektiivit *valkea* ja *musta* (tukan t. ihon väristä), adjektiivit *kitu, kolho, laiha, leviä, paksu, pitkä, pönkkä, väärä* (ruumiin tai sen osan muodosta), *vanha* ja *nuori* (iästä), *pää*-nimiä ?katapää, kaljupää, kolipää, kovapää, suurpää, veripää, muita (eräissä tapauksissa etymologialtaan epäselviä) nimityksiä, esim. *nokka* (ehkä suurinenäinen), *parta* (=partainen), *pörö* (eril. pelottavista, tyhmistä, karvaisista t. pörisevistä olioista), *roska, rätti, rättö, saparo, tomu*. Nimiesimerkkejä: Laijha pecko 1544 eli Laihiain p 1560, laiha p 1558, laiha Karin 1566, Lewie peer 1567, Paxsu Massa 1567, paxula (alun perin talonnimi) Anders 1569, pittke peer 1564, Pitke michel 1570, pönkkä M 1558, Wäre laure 1560, Olle Kituin 1558 eli Olli Kitun 1565, Olli Kolhon 1567, joista eräät voivat olla vain adjektiivisia määritteitä eivätkä sukunimiä. Samoin Nocko iören 1558 eli Nocka Jören 1559, Madz Tohipartha 1567, O parthan 1551, J partain 1558, kalivpe Siffredh 1549, Katapää Oloff 1543, Kolipae Anders 1570, Botzman (=venemies) kouapä hen 1566, Anders Surpä 1559, weripä p 1558, Räikön lasse 1543, rettij Caupi 1558, Rette N eli rettij N 1559 eli Rettöi Nils 1567, Roskan l 1564, Roskain Anders 1567, waiwainen Antti huonemies 1569, pörön p 1558, Sapar Ingi 1567, Tomu Lauri 1570.⁷³⁾ — Ks. vastaavia ruotsalaisia nimiä.

Maastoa, maaperää, kasvistoa ja eläimistöä ilmaisevat nimet

Maastoa, maaperää ja kasvistoa ilmaisevat sanat ovat Viipurin vanhassa sukunimistössä vähäisiä, esim. Kuckuran M 1558 (vrt. kukkura l. kukkula), penger Oleff 1548, lauons Koske Antthe 1548 (=Lavosen Kosken Antti, nyk. Lavolankoski Viipurin pitäjän Lavolassa), Käre märthen 1551 (=Kären Martti, vrt. Käremäki, -niemi Viipurissa), iärffuen Erick 1567 (Järven Eerik), Kanganpae Caup 1564 eli Caup Kanganpä 1565 eli Kankahanpäe Jacob 1570 (vrt. Kangasranta Viipurissa), Oluff katapä 1558 (vrt. Katapää, niemen kärki Viipurissa, ruots. Skatudden Helsingissä), lachden Rossi 1557 eli lahen Brossius 1566; hetan hans 1546, Olli Mutha 1559, jotka osaksi ehkä ilmaisevat asuinpaikkaa; humbla p 1559 eli huble p 1560 (vrt. sn. Hupli) eli Humala paffuel 1569 (ehkä humalan viljelijä t. humalainen), Korthen M 1558 (=kortteinen), Kynnäpä A 1558 (vrt. Kynnäppään torppa Viipurissa),

Leppen Jöns 1565, paijun Antti 1559, jotka ovat osaksi ehkä syntyneet asuinpaikasta.

Eläinnimistö sukunimistön juurena on ollut vanhastaan Viipurissa kuten koko Karjalassa varsin yleistä, esim. Ingi hypiäin 1550, Kiuru h 1558 eli Hendrich Kijuru 1571, Knecht Kärp M 1561, Thomas Kurki 1558, Messi (=Metso) henrich 1560 eli Messoi Hendrich person 1567, pöllöin M 1558 eli pöllen M 1560, Tiro Laure 1558, tiroi Michel Larsson 1570; Kisken M 1558, Kijskin Siffr 1558 eli Siffred Kiski 1566, Kiski Amrosius 1569; Nethein Michel 1569 (=Näätänen), Susij Niels 1548, Kettuin O 1558 eli Olle Kettun 1564, Hen karhun 1559, Nethein Erich 1567 eli Nätän Erijck 1564, P Orawa l. Oraffuain p 1558, Lauri Repå 1564, Repo hendrich 1558, joista monet ovat varmaan olleet metsästäjien nimityksiä. Muita eläinsanoja edustavat esim. Kasi Bengtt 1565, Mulli Sigd 1566, Murahän L 1560 eli Murahain Lau 1566, Wiholan L 1550, Sijran Bertill 1564⁷⁴), ym.

Talonnimet sukuniminä

Ristimänimistä tai niistä syntyneistä sukunimistä on kehittynyt normaaliin tapaan talonnimiä, joista monet ovat siirtyneet takaisin sekundaarisen sukunimen funktioon, esim. hannila Rasmus 1565 (vrt. Hanne, Hanni, Johannes), hepola p 1558, Hinnola mons 1544 eli Hinnola M 1558 eli Hinnola Mongs 1569 (Hinno, Heinrich), hoiala p 1564 (sn. Huja/nen), honkila Jörn 1567, iaskala p 1558 (Jaska, Jakob), Kalliola L 1564, Kandola Jöns 1564, Simon Kiskile 1567, Kockila Olle 1565, Marcus Kockila 1567, Kondhula Junth 1551 eli Kondula Iöns 1558, Kultala L 1558 eli kuldala L 1565, Laiskala Matz person 1567, Langola J 1559, Laskola iöns 1558, Liuskala Simo 1558, Maijtula p 1558, Mulila L 1558, hustru Kadrin Muldiala 1568, neffuolas frandz 1548, Otila h 1559, Hustru Madlin Otilas 1572, paickala Knutth 1558, paxula Anders 1569, pamppala Jacob 1572, papulas Michel 1567, Pausula Jöns 1564, pausula vaimo 1558, pelcola Lauri 1564 eli Pelkoin Lasse 1567, Pellile Olof 1567 eli Pellin Olof 1569, Roskala Anders 1568 eli Roskain Anders 1567, tipola Jöns 1558, Tuimala M 1564, Wichkola L 1560. — Ks. myös kappaletta Vanhankaupungin talot keskiajalla.

Ammattia ilmaisevat nimet

Suomenkielinen ammatteja merkitsevä sanasto on vanhimmassa viipurilaisessa sukunimistössä vähäinen, ehkä vain Rautiainen, Seppänen ja Vartiainen, esim. Jons Rautiain 1570, Per Seppeinen 1548, Seppäns äng ny (paikannimenä) 1548, Warttinen Simo 1559, sekä ilmeisesti luonteeltaan appellatiiviset Lasse Leipepoicka 1565 (ruots. brödsven), paijmen Antti 1559, Seppe larsson 1560, Seppe Lauo 1564 (vrt. sn. Lavonen), Tuhka fougdi 1567.

Työhön ja toimintaan liittyvät myös Juwan apuin l. Apuin Joan 1558, loicka p 1564 eli loikan per 1569, pihkain Märthen 1572, purtan (=Puurtanen) p 1558 eli purtha P 1559 eli purthaia (Puurtaja) Peer 1568

sekä pwrias (= gen. Purijan) p 1558. Lisäksi on sellaisia sanaliittoja, joiden määrite on joko appellatiivin tai sukunimen funktiossa ja jotka liittynevät (ainakin osaksi) ammatteihin, esim. hiwa Knut 1558, Kalia mattz 1558, Kamaiauhå Las 1567 eli Lauri kamaiaho 1565 (vrt. Kamajauhola, kylä Kivennavalla), Kontte pv 1558 eli Kontti poffuell 1559, Muna mauno 1567, Olkinora A 1558, poltte mickell 1558, portt Oloff 1559 eli portt Olle 1566, Sorka A 1558. Ammattiin (ehkä myös asumiseen) viittanevat sellaiset nimet kuin hyttinen mth 1548 eli Hytti madz 1570, riihij Anttij 1548⁷⁵), ym.

Valtaosa asiakirjojen ammattinimistöstä on ruotsinkielistä ja siitä suuri osa linnan ammattilaisten nimiä (ks. seur.).

Syntymäpaikkaa ja -yhteisöä ilmaisevia nimiä

Tarkemmin määrittämätöntä kotipaikkaa ilmaisevat appellatiiviset *Kontunen, Korpelainen, Koto(nen), Lankola(inen), Rantalainen, Muukko(nen), Toikka(nen)*, esim. Kondon An l. Konduin A 1558 eli Kondun Anders 1569, Korpelain Märthen 1570, Kotoinen Pedhr 1548 eli Kotoin Per 1567, koto hen 1565, Langola J 1559, Randalain Madz 1567, muckoijn Ands 1548 eli Muckon An 1558, Toick Nils 1548, toijkann Sigd 1548. Kaupunkeihin viittaavat nimet Jons wijburgh 1550, han Wiborgh 1551, Wijborg O 1561 ja kaukaisempiin Baldevyn v Amsterdam l. baldewijn van Horn 1559, L v Arhus 1561, Tönius v brämen 1550, Thonnius Kalmar 1569, lybäck p 1559, Hans nogordh 1548, Brämer Claes 1559 ja Rolff van borenholm 1541; maakuntiin ja maihin Tönnnes Nylandt 1569 eli nylendt Thönius 1559, Tyll bertilsson murmestare iffro Lijfflandh 1560 eli Murmestare Tüll lijflend 1566, Lijfflandh H 1559, Christoffer Lifflendhr 1548, ym. Epämääräisiä yhteisöjä ilmaisevat nimet Jons pappa (paappa l. isoisä) 1569, Vasilie hulcks (hulkka l. joukko) 1559, Hans husman (loismies) 1567; heimoja ja pitäjäläisiä finske (varsinaissuomalainen) lasse pedersson 1541, finske thomas Olson 1548, bothnkarl (pohjalainen) An 1561 (vrt. sn. Potinkara), Hämläinen Larns ja Hindrich 1548, hemelein Jacob 1567, Karialain M 1558 eli Karell m 1560, Karialain O 1561, Simon Carialainen 1570, pohialain Clemet 1560, Vasill Rydz (oik. karjalainen) 1549 eli Wasill ladugårdz Dreng 1551, rydz Quern Karla Morthen 1552 (= ortodoksi karjalainen myllymies Martti), Slotzliggiare Wasiliesånn pouel 1570 (= linnassaolija), Sawolan hen l. Saffuolain hen 1558, sauolain Hans 1561, Sawolan Olle 1558, Karen Saffuako, Saffuako Maisa 1552; nylendt Thönius 1559 eli Nylandher Tönius 1569 eli Nylenninghe Th 1570 eli Tönes nylender 1566 eli Tönnnes Nylandt 1569 (=uusmaalainen), Botzman Nylenninge Erich 1561 (venemies), tauasth Mickill 1548 eli tawasth M 1558 (=hämläinen); ieskelen Ands 1548, Jeskelen hans 1564, Kymelein Ch 1559, Kyrelein Hen 1561 (=kyröläinen), Keluien L 1559 (=Kälviäinen); itämerensuomalaisia Virolain hans 1566 eli wirolain h 1558; ruotsalaisia Swenska Larens 1548 (vrt. sn. Vänskä), P Suenske 1551, dalekarll Erich 1541 (=taalalainen), Smäleninge Måns 1543 (=smoolantilainen) eli Smäleningh M 1551 eli Smolenders Mongs 1571, Wesgöthe hen (=länsigööttalainen), kon majstts Tiänare 1566 (kuninkaallisen majesteetin palvelija), Hokonn

wesgötth 1569, össgöth (= itägoöttalainen) N 1561; tanskalaisia Crister Jute (= juutti l. juuttilainen) 1541, Söffring iute 1550 eli Skyttare Juthe Söffring 1561, Juthe lasse 1558, iute Iöns 1560, Unge (= nuori) peder Iute 1542; saksalaisia Donatus deutzman 1559 eli Donatus Deuschman 1567, henrick tusk 1540, Thysk h eli tysk Hindrich 1551, hess Greger 1561 (= hessiläinen), Claes Holst 1541 eli Clas holsth 1548 (= ?holsteinilainen), ffabian prydz 1549 (= preussilainen), Jacob Asmus prydz 1559, Blasius prydz 1566, Sasse Hen 1559 (= saksilainen), Venthen hen (= vendiläinen), Wendell Christoffer 1566 ja hollantilaisia esim. Iesper hollendere 1541.

Viipurin linnan varusmiesten monikansallisuus näkyy esim. pyssymiesten (böseskyttare) luettelon nimistä: dalekarl A, helsingh O (= helsinglantilainen), lijfflend Tomas, prytz Simon 1561, Per frijs dreng 1557 (= friisiläinen). Nihtien (knecht) luettelossa ovat mm. holst J, Nyland Simon, Sysmelein Oluff, Wijborg Styrman Hanss, (suomal.) Hapalan 1566 (= Haapalainen), Smolening Månus 1568. Linnassa asusti lisäksi lyypekkiläisiä ja tanskalaisia vankeja (Lybiske och Danske fongar), joista monet jäivät kaupunkiin ja lisäsivät viipurilaisen sukunimistön kirjavuutta.⁷⁶⁾

Roomalaiskatolisia ristimänimiä ja niistä muodostuneita sukunimiä

Adam 1558, Adam och Ewa 1560 > rn. Aatu, sn. Aatolainen

Ambrosius Nilson 1549, Ambrosius Raffualdss(on) 1570, Borgmestere Ambrosis 1560, Ambrosis Keski 1568 > sn. Rosi, Rossi(nen), kn. Rossila Jääskessä, Rosijn Amália 1559, lachden Rossi 1557 eli lahen Brossius 1566

Assarson Joen 1557

Augustinus hanson 1557, Agustinus Henderson 1570, Rubbert Augustinus 1559 > rn. Auku, Aku, sn. Tiinus

Benedicht Json 1557, Bength Karson 1548, Bengtt michelss(on) 1569, Bengtin Las 1569 eli Benthin L 1566 eli Lasse bentthin (= Penttinen), bengtin Mattz 1543, benticken M 1554 (= Pentikäinen) > rn. Pentti, sn. Pentti(nen), Pentikäinen

blasius prydz 1566 eli Blosius prydz 1569, (mahdollisesti) laakoonn per 1548 (= Laakkonen), Lasoine Jöns 1548 (= Laasonen), Lasoin Antti 1559 (vrt. myös Klas, Klaas, Klaus, Nikolaus)

Brames Anna hustru 1570 (= Abraham) > sn. Rahm, Raami

Clemet Semp(er) 1564 > rn. Lemetti, sn. Klemetti(nen), Lemettinen

Christoffer iörens(s)on 1558 > rn. Risto, tn. Ristola, sn. Ristolainen

filpusson Las 1549 l. Las filpuszon 1548 > rn. Vilppu, kn. Vilppula

Viipurin pitäjässä

fransz hanson 1548 > rn. Ranssi, kn. Ranssila Jääskessä

Gabriel polson 1556 > rn. Kaapre, Kaapro, Kaapo, Kauri

gres (= Gregorius) hanss(on) 1566, Sven gregson 1541, Iören Sack 1541 > rn. Reko, Reijo, sn. Rekonen, Reijonen, tn. Rekola, Reijola, ?Reikko

Isach Nielson 1547, Iören Sack 1541 > rn. Iisakki, sn. Sakki(nen)

iacopson Urban 1550, Jakoin (=Jaakkonen) Per 1564, iaskala p 1558, Caupi l. Jakob Smedh 1558, hans kaupinpoika 1564, Las Jopson 1568 > rn. Jaakko, sn. Jaakkonen, Kauppinen, Koppinen, Jaskari, ym.

Jani hiulmakar (=pyöräntekijä) 1548, Jons Justh 1568 eli Jöns Just 1558, Juwan apuin 1558, Junti pardin 1569, Hannila Rasmus 1565, Orban hanson 1561 > rn. Juha, Juho, Hannes, Hannu, sn. Juhonen, Juvani, Juvonen, Juntti(nen), Hannus, Hannuksinen, Hannukainen, tn. Juhola, Juvola, Junttila, Hannukkala, Hannuksela yl.

Justen Lasse 1569 eli Lauri Iustin 1563 eli Iwstin L 1556, gulsméd Joost 1564 eli gulsmédh Just 1567, Jöns Just 1558 eli iusthen J 1558 > sn. Juustinen, kn. Juustila, Justila by 1544, Juustilanjoki, Iustela ijokij 1557, Iustioki 1559 Viipurin pitäjässä

Lauon Olle 1566 l. laffuonpoica Olli 1544, Laffuon Mattz 1543, laffuon Erich 1569, laffuon Koorth 1553 > sn. Lavonen, kn. Lavola Viipurin pitäjässä. Vrt. Klas, Klaves, Nikolaus, joista Lavo-muoto on myös voinut lähteä.

Lauri Repå 1564, Lalle matz 1548 eli Fiskiare Matz lalle 1559 > rn. Lauri, Lassi, ? Lalli, sn. Lallukka Räisälässä

lucas Styreman (=perämies) 1541, Lucas monss(on) 1560 > rn. Luukas, sn. Luukko(nen)

marcusson lasse 1558 > sn. Markkunen, tn. Markkula, Markuksela monon Erich 1544 eli Monon E 1557 > sn. Mononen, kn. Monola, Månåla 1559, Viipurissa. Hypokorismi Mono voi olla Salomon-nimen afereesi.

Nickins Margreth hustru 1570, Nickin M 1565 > rn. Nikki, sn. Nikkinen, Nikkanen, Nissinen

pellin March l. Pellin Marcus 1566, pelle persånn 1570, Pellile Oloff 1567 eli pellin Oloff 1569 > sn. Pelli(nen)

Sixtus poualson 1566 > sn. Sistonen

Silwast Klockar 1560, Siluast Nielss(on) 1569 > sn. Silvasti

Staffan skinnar 1548, hen tapanan 1558, tapoinen h 1552 > rn. Tapani, Tahvo, sn. Tahvanainen, Tapanainen, Taponen, kn. Tapola Johaneksessa

Tynne (=Antonius) Olsson 1541, thonius budde 1550, Biritta Tynne 1569, pouel tönneson 1563 eli tynnesson 1564 > sn. Tyni, Tynni

Urban Skinnar 1558 eli Orban Skinnar 1551, Urban groffsmedh 1550 eli Orban groffsmedh 1566, Orban hanson 1561, redswenn Orban 1566, Orban Erich 1569 > sn. Orpana, Urpalainen⁷⁷⁾

Ruotsalaisperäisiä nimiä

Viipurin vanhassa henkilönnimistössä on runsaasti sekä ruotsalaista ristimänimistöä että siitä kehittynyttä sukunimistöä:

Amundson Johann 1570 vaikuttanut osaltaan *Munni*-nimien syntyyn. — Arffwedh Dob l. Arffwidh Dop 1541; suom. *Arvi(nen)*, *Arvela*.

bagge Hans 1543, haluard Bagge 1550, bagge Ewert 1559, bagge Swen 1560 eli Suen Bagge 1569. — marcus berg 1559 (appellat. *berg* vuori). — Hendrich Biure 1541 eli biur Hen borg(mestare) 1560. — Biorn pedersson

1541 (appellat. *björn* karhu, suom. sn. *Pyörni*). — blandh Claus 1563. — Blick Casper 1559 eli bleck Casper 1563. — Swen Bock 1541 (appellat. *bock* pukki, suom. sn. *Pokki, Pokkinen, Pukki, Pukkinen*). — Botwid Larson I. Bothuidh Larsson 1548. — Sigfriidh brandh 1543 (appellat. *brand* palo). — Anders brynntesson 1543. — thonius Budde 1550 eli budde Th 1551, Hans Budde 1569 (vrt. tn. *Putila* Antrean Kekinniemiessä).

diup Swenn 1552 (adj. *djup* syvä).

Erich Timberman 1567, Swanth ericson 1561 (rn. *Eerik, Erkki*, sn. *Eerikäinen* ym.).

Eskill repslagare 1559 (rn. *Esko*, sn. *Eskelinen*).

frosth M 1561 (appellat. *frost* halla, pakkanen, sn. *Halla, Pakkanen, Rosti, Rostinen*, tn. *Rostila*).

Per galle 1549. — galth J 1561 (appellat. *galt* karju). — Germundh Swenson 1549 (vrt. Amund). — Gudmund O eli Gummund O 1556, Cristiern gumundson 1541 (vrt. Amund, Germund). — monns göstaffson 1543 (rn. *Kyösti*, tn. *Kyöstilä*).

haluard Bagge 1550 (sn. *Halvari, Halvarinen*). — hoffborgh henrich 1558 eli hoborg Hen 1560 eli Hobor hendrich 1568 eli Hoborg Hendrich 1569 (suom. Hovilinna). — hogenborg Christoffer 1559. — Hokon persson 1572 (sn. *Haakana*). — Holgerd ionnson 1561 (rn. ja sn. *Holkeri*). — hans holm 1541, holm Karsten 1559 (appellat. *holme* saari, sn. *Holma*). — husu (?husse) Lasse 1548 (appellat. *husse* isäntä, sn. *Hussi*). — huna Iören 1566 (sn. *Huunonen, Huunonsaari* Johanneksessa).

Inge Kostian 1540, 1565 eli Ingi Kostian 1559, Ingison Olof 1571 (sn. *Inkinen*, kn. *Inkilä* Kirvussa).

Kock Jolmar 1541 (rn. *Jalmari*, sn. *Marinen*, tn. *Marila*).

Klooth Simon 1559 (appellat. *klot* pallo). — Knop Clemith 1541 (appellat. *knop* solmu, sn. *Nuoppo, Nuopponen, ?knopp* nuppu, *Nupponen*). — Kringell Märthen 1571 (appellat. *kringel* rinkilä, rinkeli). — Kräger Claes 1559. — Kuborgh Joan 1569.

lock I eli Loock L 1552 (appellat. *lock* kihara).

pulle (myös bulle) bertell 1558 (sn. *Pulli, Pullinen*).

Rooth E 1561 (appellat. *rot* juuri).

Torsten Salmundhsonn 1549 (vrt. Asmund, Germund, Gudmund). — Tönius skulth 1549 (appellat. *skult* päälaki t. *skuld* velka). — Spore E 1558 eli Sporas E 1560. — Matz bertilson Strandh 1550 (appellat. *strand* ranta). — Stätelberg Hans 1559. — Smedh Swen I. Sunij Smedh 1548, Suni Kempin 1551, Siffred Suna 1565 (sn. *Suna, Suni, Suninen*, tn. *Sunila*). — Swick Reinickain 1567 (sn. *Suikki, Suikkanen*).

Tekelborg hans 1559. — thobringer hen 1559. — Torkil Madz 1567 eli Matti Torkelin 1558 (sn. *Torkkeli, Torkkelinen*). — Torsten Salmundhson 1549 (rn. ja sn. *Torsti*). — Nils traefotth 1565, Trefodth Las 1568 (vrt. suom. sn. Puujalka). — Olof Trottesonn 1548. — Trulson Willam 1566.

Wlff Jönsson 1542 (sn. *Ulvinen*).

Östen matzson 1561 (sn. *Öysti*, tn. *Öystilä*).

Nimenkantajan sisäisiä ja ulkoisia ominaisuuksia ilmaisevat, kuten

suomalaisessakin nimistössä, adjektiivit, esim. *blind*, sokea, *döv* kuuro, *gammal* vanha, *hvit* (vit) valkea, *lang* 1. *long* pitkä, *lille* pieni, *svart* musta, *tjock* paksu, *ung* nuori, esim. blind Styrman Hans Wijborg 1570, Döff m 1560, Gambel Jören larson, Gamble peder olsson 1541, gamble Sigfridh Olsson 1543, gamble Matz bertilsson 1551, hwitt iören 1558, huitth Peer 1561, Lange Claes 1541, lange Iören l. lang j 1560, Longh Hendrich 1541, longh Anders 1558, longe bentt 1560, lille matts 1540, Lille Claes 1541, Lille Eskill 1543, Swarth Mickil ps (= person) 1548, tiocka Karin Bagerska 1543, Wnga Ands pss (= Anders Persson), Vngh p Jönsson 1541, Unge peder iute 1542, Vngh Las person 1567, vngh Humala paffuel 1569 (= nuori Paavo Humala). Monista merkinnöistä näkyy, että kyseiset adjektiivit ovat määritteitä eivätkä ole siirtyneet sukunimen funktioon, joskin niistä on kehittynyt suomalaisia suku- ja asutusnimiä, esim. Lanki(nen), Lankila, Lonki(nen), Lonkila, Suortti, Unki(la), Huitti(nen), Huitu.

Valtaosan kaupungin ja etenkin linnan ruotsalaisesta henkilönnimistöstä 1550-luvun toisella puoliskolla muodostavat ammatin nimitykset. Niistä monet kehittyivät suomalaisasuisiksi sukunimiksi.

Anckår Smedh Michel 1563 (ankkuriseppä)

Archlimester Oluff 1567, Arclimestare Hendrich 1570

Bagare Hendrich Madzon 1566, Anna bagherska 1548 (appellat. *bagare* leipuri, sn. *Paakkari*, *Paakkarinen*)

barkarij mttz 1548, barckar A 1557, Staffan Barkare 1568 (ruots. *barkare* parkitsija, sn. *Parkkari*, *Parkkali*)

herman bardskärare l. herman barskärare 1541 eli Barskare Härman 1559, barsker Jacop 1548, bardsker Arent l. bardskerare Arnt 1566 eli Arent Bårskär 1568, Barskare Mester Hans 1572 (parturi)

beltar Seffred 1551, beltare M 1558, beltare Hen 1565 (appellat. *bältare* vyöntekijä, sn. Pelttari)

bondhe Lauri 1549 eli bonde L 1552, Botzman bondhe M 1561 eli Matz bondhe 1560 (appellat. *bonde* talonpoika, sn. *Puonti*, *Puntti*, *Punta*, *Punto*, *Puntanen*, *Punnonen*)

Borskärare peder 1541, Bord skerr Bertiill 1543 (pöydänleikkaaja)

Jöns Borgare Kock 1541 (appellat. *borgare* porvari, sn. *Porvali*)

Borgmestere Ambrosis 1560, Casper Burgmester 1558 (appellat. *borgmästare* pormestari)

hans Bottzman, Eskill Bättzman 1541, bossman Måns 1543, botzman Las 1549, bosman Ol, bosman Knuth, Botzman Anders 1560, Botzman Ebbe, Botzman nylennige Erich 1561, Botzman kouapä (= Kovapä) hen 1566 (appellat. *båtsman* pursimies)

Lars bryggiare 1541 eli Lasse Bryggare 1542, Bryggiare pouel tönneson 1563 eli pouel tynnesson 1564 (appellat. *bryggare* juomanpanija, oluenpanija, sn. *Prykäri*, *Rykäri*, *Rykäli*)

byfougte Lasse hendson 1558 (kylänvouti, sn. *Voutilainen*)

büggemestar hans 1547 eli byggmestare Hans 1548, Skeppbyggare Jons 1548 (appellat. *byggare* rakentaja, *byggmästare* rakennusmestari, *skeppsbyggare* laivanrakentaja, sn. *Pykäri*)

bysseskytta Arffwedh 1541 eli byskyttare Arffwedh 1552 eli Arffuid
Bysseskytte 1541, byskytt franz 1548, Bysseskytterre p 1556, byskytta J
1558, Bysseskytter Hen 1558 eli Byskyttare Henrijck 1559, Byskyttes Olle
1565, bysseskytt Otte 1565, peer Stadzens Bysseskytte 1571, bösseskutte
hans 1542, Bösseskyttare Ebbe hokonson 1561, Bösseskyttare An blasiusson
1561 (ampuja, pyssymies, sn. *Skyttä, Kyttä*)

Bysuen Lasse l. Bysuen L 1551 eli Bysuen Lasse 1567, byswen Clemet 1560
(asepalvelija)

Jacob Bytebroth 1559

her Lars Cappellan 1541 (kappalainen)

tönes Closther 1559 (vrt. sn. *Luostarinen*)

Diekn Anders Roisko 1567 (sn. *Teini, Teinonen*)

Asmus doblare 1559, Olof dublare 1565 (vrt. *doblare* uhkapelaaja)

Erich drawanth 1548, Abraham Drauanth 1568 (appellat. *drabant*
henkivartija, sn. *Ravantti*)

dreng Per frijs 1557 (renki), fädrengh Thomas, hokan fädrengh 1543
(karjarenki), Wasill ladugordzdreng 1552 (latokartanon renki), Thomas
legedreng 1557 (pestattu renki), Anders oxedreng 1541 (härkärenki),
Staldreng h 1552 (tallirenki), stodhesth dreng Matz 1549, Hendrick
psonn stodhesthe dreng 1554, Werkhesth dreng Las 1548, Eskill wercheste
dreng 1557 (tamma- ja työhevosten renki), Åre dreng Nils Anders 1559
(vuosirenki)

fiskiare ped 1541, hans fiskiare 1541, Viskar Oleff 1548, fiskiare p 1551,
Lalle matte fiskiar 1553 eli Fiskiare Matz lalle 1566, Fiskiare Agustinus
Hindss 1566 (appellat. *fiskare* kalastaja, sn. *Viskari*)

Jöns folawacktare, Peder fola wacktare 1541, frans follauachtar 1543
(varsavahti), fola dngh 1557 (varsarenki)

Jons perss fougte 1568 (vouti), Oloff drengfougte 1551 (renkivouti),
Lamboffougte Joh 1558 eli lanbo fougte J 1556, lambo fougte Jakob 1560
(maalaisvouti), lock fougte L 1560, Vndhrfougte Per Galle 1549 (alivouti).
Vrt. sn. Voutilainen

Fyruerkare Anders olss 1568 (ilotulitusmestari)

fä poicke Eskill 1549 (karjapoika)

fföglaskytt h 1556 (linnustaja)

Ands glasmestare 1550 eli glasmesther A l. glassmestere A 1558 eli
glasmester Andhers l. Slotzliggiare glasmester Andhers 1569 (lasimestari,
linnan lasimestari)

Jacob gulsmeth 1541, Gulsmeth H 1551, gulsmeth iacap, gulsmethz M
1558, Tull gulsmeth 1560, guldsmed Joost 1564 eli gulsmeth Just 1567,
Gulsméd Herman 1569 (kultaseppä)

Claes hampe Spinnare 1563 eli Clas hamspinnar 1572, hamspinnar Eskill
1564 (hampunkehrääjä)

hingst riidare Nils Bertillss 1566 (esiratsastaja)

hiulmakar Iani 1548, Hiulmakare Jons poualson 1564 (pyöräntekijä)

Jons hoffslagar 1541, heningh hoffslagar 1557 (hevosenkengittäjä)

huggare Anders 1541 eli Anders huggar 1543 (appellat. *huggare* hakkaaja,
sn. *Hukari*)

hen kalkslagare 1567 (kalkittaja)
 Kangiutar Staffan 1558 (kannunvalaja). Vrt. Kiuttarinniityt Johanneksessa
 Kellersuen Hendrich 1541 eli Hen Kellaresuen 1564, Kellare Suen Knutt 1541, Kellarsuen M 1566 (kellaripalvelija)
 Kemmerer M 1560 eli Kemmener Märthen 1569, Kemner M 1566 (kemnerioikeuden jäsen, vrt. sn. ?*Kämäri*)
 Kempin Sunij l. Sunij kempin 1551 (appellat. *kämpe* soturi, kemppi, sn. *Kemppi, Kemppinen*)
 Kijueri Hendrick 1570 (*gästgivare* majatalon isäntä, (kesti)kievari, sn. *Kiiveri*)
 Klockare Lasse 1543, Clockaren 1558, klockare hans 1560 eli Klockar hanno 1567, Klockar Silffuest 1568 eli klockaren Silfuast 1570 (appellat. *klockare* lukkari, sn. *Lukkari, Lukkarinen*)
 Klock stellar Matz 1552 (kellonasettaja)
 Knecht Thomas 1564 eli Tomas Knecht 1568, Oluff philpuss blinde Knecht 1569, stadzknecht (kaupungin nihtejä) L v Arhus, bothkarl (pohjalainen) An, Frost M, galth J, hess Greger, huith p, Sixtus pouelss, Karialain O, Kyrelein Hen, Rooth E, Swartt Siffr, Wijborg O, össgöth N 1561, knecht l. knicht (nihtejä) holst J, kârp M, Nyland Simon, Sysmelein Oluff, Vndergeltt hans, Wijborg Styrman Hanns 1561, Mattz hapalan, Huitth Peer, Smed peer, tassian L 1566, Sixtus polss, Smolennin Mânus 1568, Landzknecht An 1559 (maanihti) (appellat. *knekt* sotamies, huovi, nihti, sn. *Nihti*, tn. *Nihtilä*)
 per Koch 1540 eli per Kock 1558, Kock Iolmar 1542, Kock Kortt 1561, Slottsliggiare gres Kock 1566, Käck Erich 1569, Jacob Kockedreng 1541 (kokkirenki), Kockpoicke Ands 1549 (kokkipoika Antti), borg kock Lass hanson 1550 (linnan kokki), Borgare Kock Jöns 1541 (porvari Jöns Kokki), Skipz Kock Bönick Hans 1568 (laivankokki) (appellat. *kock* ruoanlaittaja, kokki, sn. *Kokki, Kokkinen*)
 per Kolar 1550, Kålare Hindrick 1559 eli Kolare Henrich 1566 (appellat. *kolare* sydenpolttaja, sn. *Kolari*)
 Kornman An 1563 (jyvämies)
 Kruttmakare engelbrich l. engelbrich Kruttmakare 1541, Bösse skyttare Kruttmakare An 1566 (ruudintekijä)
 Kögemest Suarth mårten 1551 (keittiömestari Musta Martti)
 Kasper lauri köttmangare 1540 (appellat. *köttmånglare* lihakauppias)
 laggare Mons Tunbindare 1566 eli Tunbindare laggare Månns 1570 (appellat. *laggare* astiantekijä, *tunnbindare* tynnyrintekijä, sn. *Lakari*)
 Legedrenger Eneual larss 1561 (pestattu renki), laiha Karin Yxpä legefolck 1566 (laiha Kaarina Ykspään kartanon pestattua palvelusväkeä)
 makare: Salmakar H 1556 eli Sadelmakare Henrick 1566 (satulaseppä)
 Mesther pouell 1558 (mestari), Hans Muremestare 1541 eli muramestare Hans 1543, murmestar greus 1558, Murmestare Tüll liiflend 1566 (appellat. *murmästare* muurarimestari), rustmestar Gerdh l. Gerdh Rusthmestar 1550 eli Rustmestere Gärd 1561, Rustmester Berne Erichss 1569 (appellat.

rustmästare varusmestari), Her Lars Skolmestare 1558, Larss Skolmestaren 1566 (*skolmästare* koulumestari). Vrt. Mesterjärvi Uudellakirkolla

myllar Mickill 1548 eli Michill myller bysseskytt 1550, Jacop myller 1550, myllar Hans 1558 eli Möllare Hans l. milnare hans 1560, Mölnare Eskill Swenson 1566, Möllare Peer 1569 (appellat. *myllare* mylläri, sn. *Mylläri, Myllärinen, Myllynen*)

frans molar 1550, molare Christopher l. Cristopher molare 1569 (appellat. *målare* maalari)

mynthar Jydn 1551 eli Mynttin J 1558, Mynttare Iören 1560 (appellat. *myntare* rahanlyöjä, sn. *Mynttinen*)

nempnare, Skiutznempnare Wackilan peder 1541, Skiutznempnar Per 1550 (kyydinjärjestäjä, kyytimestari)

notebindare Berttill 1541, hokon nothbindar 1548 (nuotankutoja), Nooth Konungh Michel 1567 (nuottakuningas), Simon nothman 1557 (nuottamies)

Lars organista 1541 (urkuri)

Cristoffer pipare 1541, pippar Knuth 1567 (pillinsoittaja), smo pepar Hans 1548, Josth Smopipare eli Jost Småpepar 1569 eli Jostt smopipp 1570 (pikkupiipari). Vrt. sn. *Piiparinen*

Lars portthollare, Thomes portthollare 1541, Gregess portthollar 1542, per portnär 1550 (portinvartija)

prest Oluff 1552 (pappi), prädicant Her Måns 1570 (saarnaaja)

profos Jost l. profos tienare Just 1566, Jost småpepper prophos l. Småpepper prophos Jost 1565 ja Jost Småpepar l. Smopiper Just 1569 (appellat. *profoss* mestaaja, piiskuri). Ks. Pipare

pukare Hendrich 1556 (appellat *båkar* pukari l. riitapukari, sn. *Pukari, Pukarinen*)

pydkiare Thomes 1541 eli Tomos pyttkare 1542 (pursimies)

rydz Quern Karla Morthen 1552 (myllymies)

Rede Swen Matz 1541, Redeswen Andhrs 1548, Redesuenn Lasse 1559 eli Redsuen L 1565, redswenn Orban 1566 (asemies, -palvelija)

Rennare Oluff 1562 (appellat. *rännare* kevyesti aseistettu soturi, lähetti)

Rentmakare An 1560 (?rahastonhoitaja)

Repslagare Hendrich 1541 eli Repslagare hindrick 1543, Repslagare Eskill 1559 (köydenpunoja)

Rodman Simo tynbinder 1558 (soutaja)

Saltpetersuidere Otte 1566 (salpietarinkeittäjä)

Semiskmakare March 1558, Semiskmakare herman 1567 (säämiskän-tekijä)

Skaffar Oluff psson 1564, Jons Skaffare kåckar 1561 (appellat. *skaffare* taloudenhoitaja, hankkija, sn. *Skaffari, Kahvari*)

Skepper Michel l. Skeper michill 1541, skeppar S 1558 eli Simon Skepper l. Skippare Simon 1560 (appellat. *skeppare* laivuri, kippiari, sn. *Kippiari*)

Skinnar Staffan l. Staffan skinnar 1548, Skinnar hindrich 1549, Dierick Skinnar 1564, Gudmund Skinnar 1572 (appellat. *skinnare* nahkuri, sn. *Kinnari, Kinnarinen*)

bertil skomagare 1540, Oluff skomakare l. Skomakare Oleff 1541,

Skomare Hans 1541, Skumakar M l. Skomakar M l. Skumar M 1551, Skomakar Dirich 1558 eli Skomakare Dirck 1560, Skumar Rasmus l. Rasmus skomagher 1559, skomare Hen 1560, Bärn skomagardhng 1553 (suutari, suutarin renki, sn. *Suutari, Suutarinen*)

skreddare Hemingh l. Hemingh skreddare, frans skreddare 1541, sceddare grejus 1551 eli Skreddar Greus 1559, Skreddare Arentt, skreddare n 1558, Skredare Asmus 1567 (appellat. *skräddare* räätäli)

Scriffuare Simon, Cristoff Scriffware 1541, Lasse Schriffuare 1542, Scriffuare Iöns 1543, Mons Scriffuare 1558, Skripzscr Thomas Raualson 1570, p Jernskriiuare 1556 (rautakirjuri), Swenn Korna Scriffvare 1542 (jyväkirjuri), Klädescriffuar Joen 1549 (verka-, vaatekirjuri), Slottz scriiffuare måns 1542, Knuth Jönnszonn Slotzschriffware 1570 (linnan-kirjuri), Jörn rysse schriffuare 1551 eli Rydze tolck Jören 1552 (venäjän kirjuri l. tulkki)

Skyttare Tyll v gylicken, Skyttare Juthe Söffring 1561, Skyttare döring Hans 1566, skyttare Rasmus Larss 1569 (appellat. *skyttare* ampuja). Ks. Bysseskyttare

slagtare Nils 1549 (appellat. *slaktare* teurastaja, lahtari)

Smedh Swen l. Sunij Smedh 1548, Smedh vrban, Caupi Smedh 1558, Jacob Smitt 1559 eli Smidh Jacob 1560, Lasse Smedtt 1566 (seppä), Smidie dreng Mulli Sigd 1566 (seppärenki), bysse smedh Per 1549, Bösseskyttare Bössesmedh Poual 1566 (pyssyseppä), Orban Groffsmed 1561 (karkeis-seppä, rautio), Hans klensmidh 1541 eli Hans Clensmedt 1543, Lydick Klensmed 1556, Klensmedh Hendrich 1570 (hienotaeseppä, käsitaeseppä), Kopar smedh Jonsz 1552 (kuparisepä)

Snickare per 1548, Snickare Oluff 1551, Snickar Knut 1564, Nickaroin Michel 1567 (appellat. *snickare* puuseppä, nikkari, sn. *Nikkari, Nikkarinen, Nikkaroinen*)

Snidare Dirich l. Dirich Snidare 1541, Snidar Arentt 1564 eli Snidare Arentt 1566, Snidare hemingh 1565 (puuhunleikkaaja)

Sogare Sigffred Simonss 1569 eli Sägare Siffred Simonsson 1570 (appellat. *sägare* sahaaja, sahuri), Oluff Sågmestare 1561 (sahaajamestari)

Staldreng h 1552 (tallirenki) eli Hen Stalbroder 1559 (talliveli), Stalmestare M 1556 (tallimestari), Joen stalswen 1556 (tallipalvelija)

steghrs karll Staffan 1549, Stegeler Hans 1560 (appellat. *stekare* paistaja, sn. *Teikari*)

Lasse styreman, lucas Styreman 1541, blind Styrman Hans Wijborg 1570 (appellat. *styrman* perämies)

Sutar Hans 1551, O Suthar 1552 (appellat. *skomakare, sutare* suutari, sn. *Suutari, Suutarinen*)

Suarffuare Jaco Jacobson 1566 eli Suarffuare Jacob 1569 (appellat. *svarvare* sorvaaja, sn. *Sorvari, Sorvali, Varvali*)

Söffuare hans 1560

Tegelslagare Matz 1542, Tegelslagare Niels Hendrichsson 1570, Tegelslagaren Michel 1571 (tiilenlyöjä)

Jöns Timberman 1541, timberman Morten rydz, timberman Sigfredh

1549, timberman sauolain Hans, timberman menduin M 1561, Timberman Erich 1567, Skips timberman Hindrich Andherss 1569 (appellat. *timmerman* kirvesmies, laivakirvesmies, sn. *Timperi*)

Tiänare Annders Nilson 1570 (*tjänare* palvelija), Siffredh Slotztienare 1558 (linnanpalvelija), Stadztienare Iöns 1543, Jacob Stadztienare 1568 (kaupunginpalvelija). Viipurissa sn. *Tienari*

Renholt tolck l. Renhult tolck 1541, ffedher tolck 1543, Rydze tolck Jören 1552, Simo tolck 1566 (appellat. *tolck* tulkki, sn. *Tolkki*)

hans trombeslagare 1541 eli Hanns trumbeslagar 1543 (rummunlyöjä)

Siffredh Tromethr 1552, trometare p 1561 eli Trometer Pael 1569 (ks. ed.)

Simon tunnobinder 1540 eli Simon tynnebindare Dräng 1541, tynnebindar Thomas 1558 eli tynbindar Thomas 1565, Tunbindare Mons laggare 1566 (tynnyrinsitoja)

Wachtmestare Kärre Mortten 1566 (vahtimestari)

vackare p 1565 eli Wackarae Peer 1569, Vackar Anders 1567, vakare Jons 1569 (valvoja)

valmester Jacob 1567 eli Jacob valmester 1570

Simon Larsson wecktare, herre wecktare Michill 1541, Wechar per l. Wichtar per 1548 eli her wecktare l. her wichtar per 1549, Wecktare Knutt larss 1565, Kure wecktare morten 1541 (appellat. *väktare* vartija)

Winbrennare Matz l. Mattz vinbrendare 1542 (viinanpolttaja)

Wintappar p 1558 (viininlaskija)

Öffuerskärare Simon l. Simon öffuerskärare 1541, Öfferskerare M 1566 (ylileikkaaja)⁷⁸⁾

Ammatinharjoittajia 1500-luvun Viipurissa ei kuitenkaan näyttänyt olevan liikaa, sillä v. 1547 Porvoon ja Tammissaaren porvareita kehoitettiin muuttamaan Viipuriin ja v. 1544 sinne toivottiin eritoten linnustajia (foglefängere) ja metsästäjiä (schyttere). Itärannan pitäjissä (Iteranda Soken) arveltiin olleen samaan aikaan vain kahdeksan laivuria (skippare). Kalastus oli tärkeä elinkeino kaupungissakin: eräässä luettelossa 1540-luvulta on lueteltu kaupungin kalastajat (fijskiare af Stadhen), nimittäin Lasse iampan, Jöns longh, nils prest, Kallio lars, Knutt tacko, marcus nickin, morthen pellin, pether lembien, Står mons, lasse Roskan, mustha iuntii, Antti paian, lars soykan, Jontti hiron, lasse beltar, tijro lauri, Adam, lars kimara, bengt vilien, Antti bondon, per hoijlan, piru pecko, paicka pecko, nils grothin, Olli ainattin, Näne kauppi, Kijuro pecko, Sempar olli, bengtt wiholan, Jöns skinnar, haninnela nils, pijka peter, poll tatton, mäcke lasse, musta anti, hoijala nils, nils beltar, peter saykon, morthen villan, morthen kemmener, huiala peter, erich laffuon, lars lijen, matti varpon, lalle hans, lalle pecko, per Renickan, masko Antti, hapola iönttii, haso olli, valko matti, thomas piren, knutt tunnobjindar, mons kymelen, hapola peter, longh heijcke, kijruo heijcke, lars bastukar, knutt bastukar, laffuo lauri, Antti Suthar; vetäjät (dragare): linck olle, matti katapä, lars hilskan, Jöns mattzson, Nilandz pecko, hans skjinnar, Heijmar pecko, Repo henrik, thomas hansson, peter soffuolan, Tijro lauri, bengtt wiholan;

kirvesmiehet (timberman): Antti ijlockan, lars ijlockan, mons timberman, Suri lauri, henrik larson, per timberman, morthen timberman, Antti kynnepä, per Jäskilen, messe (= metsä) pecko, Jören ignatt, Seppe Antti ja muurarit (murmesthare): Anders weru, nils nipper, thomas kurcki, per hollender, hans wijrolan, Jöns tule vende (= tuulenvääntäjä). ⁷⁹⁾

Edellä esitelty luettelo antaa hyvän kuvan 1500-luvun viipurilaisten sukunimistä ja samalla siihen sisältyy jonkinlainen kriteeri siitä, onko ammatin nimitys kehittynyt sukunimen funktioon, esim. kalastajien joukossa mainitaan lasse beltar, morthen kemmener, Antti bondon, Jöns skinnar, knutt tunnebijndar, lars bastukarl, Antti Suthar, vetäjien joukossa hans skjinnar, Seppe Antti, ym. Monista muistakin edellä mainituista nimimerkinnöistä voi päätellä, milloin kysymyksessä on pelkästään ammatin nimi, milloin siitä on kehittynyt sukunimi, mutta kaikista niistä ei suinkaan näy ratkaisua.

Ortodoksisia karjalaisnimiä

Etenkin Pähkinäsaaren rauhan (1323) jälkeen Laatokan Karjalan ja itäisen Kannaksen karjalaisia alkoi siirtyä Länsi-Kannakselle. 1500-luvun puolivälin viipurilaisista heidät voi tunnistaa esim. määritteestä *rydz* sekä ortodoksisesta nimestään.

Edellistä ryhmää edustavat mm. Aleksandri Rydzen 1549, rydz Quern Karla Morthen, Rydze tolck Jören 1552, en Rytz, RüdZ Iwan, Onitzin Rydz, Rydz Semingsson, Wasilij RüdZ 1558, Alexi Rydz, Andrika rydz, Anima rydz, Ansiffra rydz, Anthoni rydz, Clemet rydz, daniel rydz, dauid rydz, Erasmus Rydz, rydz fedder, Garp rydz, griske rydz, Ignath Rydz, rydz Isach, ijstäm rydz l. ijstain, Iwan rydz, Jacob rydz, Joochim rydz, Josep rydz, Judas rydz, Kuhkoi rydz, Laskon rydz, lass rydz, Luthiana rydz, Macharie rydz, Michale rydz l. Micko rydz, mijnä rydz, Minkon rydz, Ortem rydz l. Orton rydz, petru l. petrunn rydz, petruska Ryss, philip rydz l. philippus rydz, potefys rydz, prochon rydz, proskon rydz, Saffele rydz, Sakaria rydz l. Sacharie rydz, Zachorie rydz, Sama rydz, Sammyll rydz, Serije Rydz, Sijrie rydz, Simana rydz l. Simon rydz l. Simone rydz, Soback rydz, Staffan Rydz, Sydveck rydz, Thimofej rydz, Trofijm Rydz, Trätikoff rydz, vasselie Ryss l. Wasilie rydz, Wolodijmer Ryss, Ärthemij Rydz 1559, jälkimmäistä tyyppiä ristimänimet sellaisinaan, esim. Constantij, demetrie, fedussa, Gaurile, Grigori, Iwan, Iwänka, Kusme, mahkar, Mako, Maximj, Michale, Michiforo, petruska, prokop l. prukâpi, Sacharie, Sâffona, terenth, Äfframij 1559, ristimänimi ja määrite, joka voi olla ammatin nimitys, esim. ffedher tolck 1543, Wasill ladugordzdrengh 1552, tai erisisältöinen sukunimi, esim. Class belä l. clawes belä 1559 (*belyj* valkea, valkoinen), Laurij Hylsko 1559 eli hilske laure 1560 eli hilsko Lasse 1567, Hulk pouell 1558, Vasilie hulcka 1559, Lauri Ihansson 1563, ihantoin L 1566 (mahdollisesti samat), Iho Bengtt 1564, Anders illuckain 1558 eli illukain An 1560, ignath Per 1543, Ingnatica (= Ingnatinpoika) l. Ignatt h 1554, Iwa Iwanowitz 1559, Jyrckin P 1556, Kostian Inge 1543, Kumonn Iwan 1559, mackon Bengtt 1551, ?mendon mttz 1548 eli menduin M 1561, måkruska

demitri 1559, M Nasarin 1563, parkuin A 1558 eli parkoin Antti 1559 eli parckin Anders 1568, Paussu S 1551, Pausula Jöns 1564, piyrhun Antti 1559 eli pirhon An 1560, Iwan propordov 1559, Rockon Heino l. Räckan Heijne 1569, Svbonog An l. Andreas Subå 1559, ?Tassij mttz 1548, Tolia Jacob 1558.⁸⁰⁾

Jokunen edellisen ryhmän nimistä voi olla hypoteettinenkin. Sitä paitsi sellainen ryhmän jäsen, jonka ristimänimi on läntisen kirkon piiristä (roomalaiskatolinen, ruotsalainen, alaksalainen) voi olla käännynäinen luterilainen.

Alaksalaisia nimiä

Viipurin asujaimiston nimistössä 1500-luvulla on runsaasti alaksalaista tai muutakin ainesta, esim. ristimänimet *Albert, Albrekt, Arendt, Arnecke, Asmus, Bern, Casper (Kasper), Dirich, Egidis, Enevald, Engelbrecht, Erasmus, Gerd, Hartvig, Heino, Henning, Henrich, Herman, Hillebrand, Jesper, Jordan, Karsten, Kord, Lambert, Lodvig, Lydick, Melker, Olde, Otte, Rasmus, Reinhold, Reneke, Rolf, Söfring, Tyll, Willam, Wolmar*, esim.

albrekt tolck 1526, albrechtsonn Lasse 1542, Skreddare Arentt 1558, Lasse Arnecksson 1543 eli Arneckson Las 1548, dobblar Asmus l. Asmus dobblare 1559, Skredare Asmus 1567, bern hans 1549 eli Baern Hanson 1570, Dirich Snidare 1541, Skomakar Dirich 1558 eli Skomakare Dirck 1560, dyrickson Jacob 1559, Dierick Skinnar 1564, Egidis Larsson 1559, Enewald Hendrichson 1541, Enaualdz gordh 1558, eneual morttenss l. eneualss morthn Kock 1564, Eneual mortenss Timbermandz 1564, Her Eineualdh Kirckherre l. Her Eneualdh 1569, engelbrich Kruttmakare 1541, Semiskmakare herman 1550, Herman Engelbrectson 1561 eli Ingebrectth Herman 1563 eli Herma Engelbrechtson 1564, Erasmus erasmusson 1548, rustmestar Gerdh 1550, Heijno 1543, henning hoffslagar 1557, Härman Barskare 1559, Kortt Hermansån 1569, Jesper Johanss 1540, Kock Kortt 1561, Lådwiçk 1559, Kettill Lydickeson 1541, Lydick Klensmed 1556, hindrich lydickss 1570, Melchior Söffrinson 1541 eli Mölcher söffringss 1550, Melker Matzson 1564, olde ffiitt 1558, Saltpetersuidere Otte 1566, Rasmus Skomare 1564, Renhult tolck 1550, Renekesonn Lasse 1550, Söffring andson 1566, Tüll gulsmeth 1560, Thomas Wolmarson 1550.

Saksalaisperäisiin ristimänimiin, joita on annettu ruotsalaisille ja suomalaisillekin, on liittynyt monesti myös saksalaisperäinen sukunimi, joka on viitannut siihen, että nimenkantaja tai hänen esi-isänsä on tullut Viipuriin esim. hansalaisalueilta. Kyseisiä Viipurin porvaristossa 1500-luvulla esiintyneitä nimiä ovat seuraavat:

Albrecht beck 1566, Kasper blyck 1559, Jacob Bodebek scolemestare 1485, borsell J 1560, brandh Siffredh, Knut Brandh l. brandh Knutt 1558, Brwer Peer 1567 eli Peder broare rådman 1569, Bubbart Augustinus 1559, Burmester Casper 1559, Hen busman, bussman Kort 1559, Busort J 1559, bydenbeck M 1559, Jacob Bytebroth 1559, ?bårke hans 1559, Orban bäcker 1559, bårtram Hans 1559, Bönick Hans 1568

daff dijrick 1559, detleff hans, detleff iacob 1558, Diitleff wlf 1566, Deuenosta Michel 1559, drensuick Lambert 1559, dreyer Kort 1559, dryborg hans 1559, döringh Hans 1566

fengeburg hans 1551, ffitingh Henningh 1560, ffiitt oldhe 1558

Ambrosius Gentz 1542, Jacob grothuss 1559 eli Jacob Grothusen 1560, Mickel grotius 1558 eli grottin M 1560, tomus Grott 1541

Albert hardtmal 1559, Koort heyer 1566, hillebrandh Clas 1548, hogenfeltt Cyriacus 1547, hosen winckell Class 1560

Jesper Olle 1569, Jordan Anders 1570, Jäkere peer 1558

kasper lauri köttmangare 1540, Caspar lasse 1567

Langh hendrich 1567, linthårst H 1559, Lippen Jöns 1564, looss hartick 1559, Lowenborgh Michel 1570, lyticken Nils 1543, lydecke p 1554, Lydick Klensmed 1556

Dirich Maidel 1570, makepranch Clauss 1559, tomas Meckingh 1525, meijer Dirich 1558 eli Dirich meijer 1560, menyneck Marcus 1559, metingh T 1558 eli meting T 1560, Metingh Bertil Thomasson 1568, Meyer lybert 1559

Johan Otthe 1569 eli Ottho Johan 1571, ?Otika Hen 1560

hans rode 1559, roden Karsten 1559, Rättinck Class 1559, Karsten räijmerss 1559

Sebådth H 1551, Segebade Hans 1560, Selli Gres I. Gres Selli 1567, Sem Clemett 1558 eli Semper Clemet 1567, Hustru Clara Olof Sempers 1568, Sengeburg h 1551, Skerpinck T 1559 eli Skerpingh Theus 1552, Hans Skiling 1559, Skijmelkorn Hans 1560, Sokelandh Iöns I. söklandh J 1558

tideman Theus 1560, ?Trulson Willam 1566

Knecht Vndergeltt hans 1561, Jacob Wndrang 1541, Wnndranch Anndherr 1560

Wijlyck Jacob 1559, ?Wikhielm Dijrick 1559, Wind Söffvering 1548 eli Winther Söffringh 1569, niclas winter bagare 1540, Seffringh Vinther 1569, vinthers Elin hustru 1570, Nils volthar 1572, p Wolthers 1559, Wrede Berner 1559, Wårrenhant Christoffer 1559

Åssethum 1559

Muutamat nimet ilmaisevat syntymäpaikan, esim. henrich van beekendorp, Reinholt van becker 1559, Rolff van borenholm 1541, Tönius v brämen 1550, reinholt van bycken 1559, Reinholt van bytkar 1559, Reinholt van bäcken 1559, Jacob van groffwe 1541, Tyle v gylikenn 1546 eli Skyttare Tyll v gylicken 1561 eli Til v Gylli 1570, Korth v Grönhow 1550, Låduijk van Jesu 1559, Tönius v küll 1550, Claues van Lippen 1541, Bertill van löneborgh 1541, Axell v seffhuss 1548, Escill van seehusen 1552, ja muutamat syntymäyhteisöä, esim. Claes Holst 1541 eli Clas holsth 1548, Sasse Hen 1559.

Osa kyseisestä nimistöstä oli jo 1500-luvulla ehtinyt muuntua suomenkieliseen foneettiseen asuun, esim. Hinnola Mons 1540, Lauri Iustin (= Juustinen) 1563, kersti matti 1549, kärstinen p 1554, lytickeine E 1558, Lytikein Jons (= Lyytikäinen) 1570, Mannin (= Manninen) H 1551, rickinen Simon 1548 (vrt. Fredrik t. Erik), Swick Reinickain (= Suikki Reinikainen) 1567, Witikan (= Vitikainen) Olle 1560. — Viipurin (ja Koiviston) kautta kyseisiä nimiä levisi ympäri Kannasta.

1600-luvulla jo ennestään merkittävä saksalainen aines vahvistui siinä määrin, että se suorastaan hallitsi kaupungin kauppaa. Ulkomaankauppaa käyvistä viipurilaisista on v. 1618 mainittu 37 saksalaisnimistä, joukossa mm. Boije, Bröijer, Boisman, Cröell, Dettmar, Friis, Franck, Köning, König, Lehusen, Piper, Sasse, Schmedeman ja Sidensnöre -sukuisia. Vuodelta 1638 heitä on mainittu myös neljäntäkymmentä, joukossa uusia Frese, Holst, Mentz, Mums, Ruuth, Sutthoff, Winter ja Vogel -sukuisia.⁸¹) 1600- ja 1700-luvulla saapuivat Viipuriin nekin voimakkaat saksalaissuvut, joiden kaukaisia jälkeläisiä tavattiin kaupungissa vielä 1930-luvulla.

Alkuperältään selvittämättömiä nimiä

Viipurin asukkaiden nimistössä 1500-luvulla oli luonnollisesti paljon etymologialtaan selvittämätöntä ainesta, samaa kuin muuallakin karjalaisessa nimistössä. Tässä on esitelty siitä vain osa:

Karcko p 1560, Karuinen (= Karvinen) h 1559, Keckin p 1558, Keckoin N 1560, Kerffwin (= Kervinen) H 1558, Korhon p 1564, Korcki hans 1560, Kouru Nils 1564, Kaehköin (= Kähkönen) Nils 1567, Käluiänn (= Kälviäinen) Hindch 1548, leicko p Nilsson 1566, Melkonen Pethr 1548, Heicke meckere (= Mäkärä) 1551, nuppuran m 1558, Junti Pardin 1569, paian (= Paajanen) An 1560, pericko P 1560, Rasan mttz 1548, rahkon hans 1560, roinin L ps (= Persson) 1558, Anders Roisko 1567, Saicko Jacob 1558, lauri Saickon 1560, Anti Sainoin 1563, Paulus Soroi 1569, Soikoin Swen 1567, Socka An 1564, Some Madz 1568, Sopain p 1558, Talin hans 1564, Talis Antti 1559, Talpon M 1565, Talpoa Peer 1567, tassian L 1566, Tuppurain Matti 1559, Vski pauo 1570, Wackilan peder 1541, Morthen Willan 1558, villaine thos 1548.

Viipurilaisten sukujen syntymäpaikkoja

Monet viipurilaisnimet ovat yhdistettävissä lähimaaseudun kylän- ja talonnimiin sekä sukunimiin: Achwoin M 1558 (Ahvola, kylä Jääskessä), Anon Joan 1548 (Anola, kylä Joutsenossa ja Lappeella), Arminen Jöns 1548 (Armila, kylä Lappeella; Arminen, talo silloisessa Jääskessä, nykyisessä Antreassa), haltian hans 1566 (Haltiansaari, kylä Johaneksessa), hambahan A l. hampan An 1558 (Hampaala, kylä Valkjärvellä), harffuen (= Harvonen) per 1569 (Harvola, kylä Muolaassa), hauhiain Hans 1569 (Hauhiala, kylä Kirvussa, silloisessa Jääskessä), Heimain Pafual 1567 (Heimala, kylä Luumäellä ja Muolaassa), huna Iören 1566 (Huunonsaari, kylä Johaneksessa), Hesae Paer, Heselä 1567 (Häsälä, kylä Säkkijärvellä ja Vahvialassa), häwrij Tomas 1558, heurij Jons 1565 eli heyry Jons 1569, Heyry Tomas 1569 (Häyry, kylä ja kartano Viipurin pitäjässä), Karcko p 1560 (Karkkola, kylä Lappeella), Karpin Hans 1544 (Karppila, kylä Viipurin pitäjässä), Keckin p 1558 (Kekkilä, kylä Antreassa, silloisessa Jääskessä), Korhon p 1564 (Korhola, kylä Savitaipaleella, Korhonen, kylä Rautjärvellä), Kouru Nils 1564 (Kourula, kylä Lappeella ja Valkjärvellä), Käluiänn Hindch 1548 (Kälviälä, kylä Lappeella), Lauon Olle 1566 eli Lawoin Oloff 1568 (Lavola, kylä Viipurin pitäjässä ym.), Lembien thomas

1564 (Lempiälä, kylä Lappeella, Ruokolahdella ym.), Lytikein Jons 1570 (Lyytikkälä, kylä Lappeella, Savitaipeleella, kylänosa Viipurin pitäjässä), Mehijckein J 1559 (Miehikkälän pit.), Melkonen Pethr 1548 (Melkkola, kylä Lappeella), Nethlein Erich 1567 (Näätälä, kylä Viipurin pitäjässä), Nora Madz 1567 (Nuoraa, kylä Viipurin pitäjässä), Olkinora Anders 1558 (Olkinuora, kylä Antreassa, silloisessa Jääskessä), paian An 1560 (Paajala, kylä Antreassa, silloisessa Jääskessä), Junti Pardin 1569 (Partila, kylä Rautjärvellä, Partiala, kylä Koivistolla), Rasan mttz 1548 (Rasala, kylä Kivennavalla ja Lappeella; Rasalahti, kylä Viipurin pitäjässä), rahkon hans 1560 (Rahkola, kylä Muolaassa ja Ruokolahdella), Repo Hendrich 1560 (Repola, kylä Viipurin pitäjässä; talo monessa pitäjässä), roinin L ps 1558 (Roinila, kylä Kirvussa, silloisessa Jääskessä), Anders Roisko 1567 (Roiskola, kylä Joutsenossa ja Nuijamaalla, talo Viipurin pitäjän Kangasrannassa), Saicko Jacob 1558 (Saikkola, kylä Lappeella ja Taipalsaareessa), Socka An 1564 (Sokkala, kylä Antreassa, silloisessa Jääskessä), Some Madz 1568 (Ala-Somme ja Ylä-Somme, kylä Viipurin pitäjässä, Alasome, talo Viipurin pitäjässä), Talis Antti 1559 (Tali, kartano Viipurin pitäjässä), Talpon M 1565 (Talpole, kylä Uudellakirkolla), tassian L 1566 (Tassia l. Tassio, talo Nuijamaalla), Tuppurain Matti 1559 (Tuppuransaari Viipurin pitäjässä), Vski pauo 1570 (Uskila, kylä Uudellakirkolla ja Viipurin pitäjässä), Wackilan peder 1541 (Vakkila, kylä Raudussa, Nuijamaalla ja Viipurin pitäjässä), villaine thos 1548 (Villala, kylä Säkkijärvellä). Päinvastaisiakin tapauksia luonnollisesti on, varsinkin jos kysymyksessä on lainanimi (esim. Lavola, Lyytikkälä, Kärstilä) tai yleensä vain läntisillä alueilla tavattava nimi.

Eräisiin sukunimiin sisältyy Viipurin lähistön paikannimi, ilmeisesti sen paikan nimi, josta nimenkantaja tai hänen sukunsa oli lähtöisin, esim. Hallikkala Las 1569 (Hallikkala, kylä Jääskessä), Kiskilä Simon 1560 eli Kiskelä Simo 1564 (Kiiskilä, kylä Viipurin pitäjässä ym.), Naulasar Anders 1569 (Naulasaari, kylä Viipurin pitäjässä), papulas Michel 1567 (Papula, kylä Viipurin pitäjässä), Yxpae Hendrich 1567 (Ykspää, kylä Viipurin pitäjässä), Yliwesi hen 1565 (Ylivesi, kartano Viipurin pitäjässä), Egrepae Anders 1570 (Äyräpää, kihlakunta, pitäjä), ym.

NIMISTÖRETKIÄ KAUPUNGISSA JA SEN LAITAMILLA

Kapt. N. Granbergin fantasiapiirros keskiajan Viipurista. Museovirasto.

Vanhankaupungin talojen nimiä keskiajalla

Keskiajan Viipuri muodosti yhden muurien ympäröimän rakennusryhmän, jolle myöhemmin muurien ulkopuolelle syntyneiden asutuskeskusten näkökulmasta annettiin nimi Vanhakaupunki l. Linnoitus (Fästning). Se oli jakautunut keskiajalla neljään osaan l. kortteliin, joista I kortteli sijaitsi vanhan raatihuoneen ympärillä, II kortteli Linnansalmen rannalla, III kortteli Karjaportinkadun alapäässä ja IV sen yläpäässä (nyk. Pyöreäntorin tienoolla). Talot olivat etupäässä turvekattoisia tupia ulkokuoneineen, navettoineen ja kaalimaineen ja niiden nimet olivat säilyneet asiakirjoissa aina 1600-luvulle.⁸²⁾

I korttelissa sijaitsivat mm. talot nimeltään Vankila (fangila Knutt 1564) lähellä kaupungin vankihuonetta l. kirstua, Pyssylä l. pyssysepäntalo (Byssylä m 1558 eli Byssylle Madz 1567), Pamppala, Haminala sataman l. haminan laidassa (Simon person haminala 1567) ja Katapää (vrt. ruots. *skatudden*) länsiniemen kärjessä. II korttelissa olivat Kalliola, Laskola (ehkä Klas- tai Vlas-nimestä), Kontula. III korttelissa Hinnola (ehkä alasaks. Hinn, Hind, Hindrich -nimestä), joka on siirtynyt myös sukunimen funktioon (hinnola mons 1540 eli Hinnola m 1559), Kokkila (appellat. *kokki* tai sn. Kokki), Kynnäpää (puunnimi *kynnäppää* tai sn. Kynnäppää), Mattila, Pelkola (sn. Pelkonen) ja Roskala (appellat. *roska* ja sn. Roskanen tai ruots. *droska* ajurirrattaat) ja IV korttelissa Kultala (vrt. appellat *kulta* tai sn. Kultanen).⁸³⁾

Myöhemmin korttelijaon osaksi muututtua olivat I korttelissa Hilsko (sn. Hilska t. Hilsko), Luiskala (appellat. *luiska*), Paikkala, Pausula (sn. Paussu, Pavel), Gerdilä (alasaks. hn. Gerd), Kemppilä (ruots. *kämpe* taistelija, sn. Kemppi), Herttula (appellat. *herttu*, *herttua*, sn. Herttu, Herttua), Pakarila (ruots. *bagare* leipoja, sn. Paakkari, Pakarinen), Kokkila; II korttelissa Kiiskilä (appellat. *kiiski*, sn. Kiiskinen), Hepola (appellat. *hepo*), Tuimala (adj. *tuima*, sn. Tuima, Tuimanen), Vihkola (appellat. *vihko*, sn. Vihko, Vihkonen); III korttelissa Kaivola, Hallikkaala (sn. Hallikainen); IV korttelissa Otila (alasaks. Oto, Otto, suom. Otto), Hojala l. Hujala (appellat. *huja*, sn. Hujanen), Häsälä (sn. Häsä, Häsänen), Kumila (Kumila Smedh 1558, mahdollisesti ruots. rn. *Gumme*), Maitola, Mulila (sn. Muli), Pimpula (sn. Pimpulainen), Toivila (sn. Toivinen).⁸⁴) (Ks. edellä kappaletta Talonnimet sukuniminä.)

Linnan rakennuksia ja omistuksia

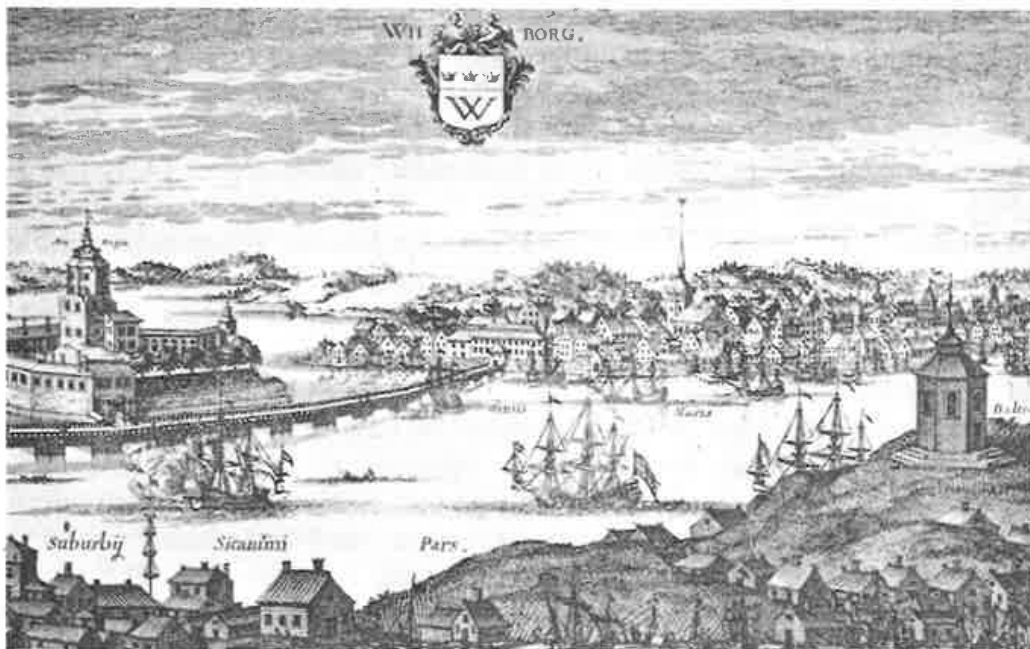
Linnan keskustana oli Olavi Pyhälle, Norjan kuninkaalle, omistettu *Pyhän Olavin torni*, Sancte Oloffz tornn 1548. Sitä ympäröivässä ulkomuurissa l. manttelimuurissa oli useita torneja: *Palotorni*, Brendtt tornen 1547 eli bren thorn 1548, ilmeisesti palovartijan tähistyspaikka, *Kuurutorni*, Kurtornen 1547, kurtorn 1548, vartijoiden tähistyspaikka, *Vankitorni*, fonge torn 1547, *Uusitorni*, Ny torneth 1547 eli Nytorren 1549, *Ruutitorni*, kruttornen 1548, *Kirjurientupatorni*, Scriffuar stugu torn 1552, *Paratiisitorni*, paradijs torneth 1563, ym. 1500-luvun puolivälin jälkeen keskiaikaisten tornien aika alkoi olla ohi, ja kaupungin puolustukseksi rakennettiin pölkkyvarustuksia, blockhusett 1541, valleja, Stadzuallen l. stadz wallen 1569, joissa oli vallinsarvia, bolwerkett 1543, bäluerkes bigningh 1549, puomeineen, Bomen 1549, ja mahtavine bastioneineen. Rakennettiin myös vankiloita, ?stennkijstor 1549.

Linnassa elettiin omavaraistaloutta, ja siksi siellä oli monia ammattilaisia ja heidän työhuoneitaan: Baghr stugun 1549 (leivintupa), bryggghusett 1549 eli Bryggar huseth 1552 eli Brygge husett 1562 (panimo), fataburenn 1551 (varasto), kiökett 1549 (keittiö, kyökki), Lill Salen 1549 (pikkusalii), Nyia borge stuffuan 1562 (uusi linnantupa), Rustekamaren 1562 (varushuone), Siela bodhn 1552 (?ruumishuone), Skipzgården 1562 (oikeustalo), Skomakar stugun 1549 (suutarintupa), Scriffuarstugu 1549 (kirjurientupa), Slagtarhusett l. slagde rydh 1549 (teurastajan talo), Smidie gordhn 1549 (sepänkartano, paja), Store slagteridh 1548 (suuri teurastamo), Swenne Camrar 1549 (asemieshuoneet), Swenne Stall 1549 asemiestalli), Wiborghz Skriffuer Stugu 1549 (Viipurin kirjuritupa), Wiborgz mådt kanne 1548 (Viipurin mittakannu), Wind stallett 1549 (vinttitalli), ym.

Linnan talouden ylläpitämiseksi olivat seuraavat talot: Albrectzöö 1546 (Pappilanniemi, kuului myös kirkolle), Hertula 1557 (Herttualaa), Iyrkilä 1546 (Jyrkilä), Kiffwinebb gårdh 1552 (Kivennapa), mätthas 1546 (Mättäänjärvi), pampala 1560 (Pamppala), papula 1546 (Papula), Ronga 1565 (Ronkaa). Linnan omistuksessa oli myllyjä ja kalkkiuuneja, esim. Krutquarnen ny 1552 (uusi ruutimylly), Senie mylly 1542 eli Seenie mylly

1550 eli Säinie my 1553 (Säiniön mylly), Seinie Aitta 1561, Sågquarnen ny 1569 (uusi sahamylly), Yxpä mylly 1561 eli Yxpä miöllquarn 1569 (Ykspään jauhomylly) eli Yxipä quarn 1563 (Ykspään mylly), Kalckbergett 1556 (kalkkivuori), Laiharanda kalckugn 1566 (Laiharannan kalkkiuuni), tegelvgnn 1551 (tiiliuuni), sekä kalastamoita: Altarkiffui 1569 (Alttarikivi), Brunzari medh mierdor, kattizer, Rydzsor och laka Krokhar (Brunsaari mertoineen, katiskoineen, rysineen ja madekoukuineen) 1567, Iron zari 1566 (Iironsaari Viipurinlahdella), Iustelaiski Laxafiskie med ett Laxakar (Juustilanjoen lohenkalastamo, jossa yksi lohiahäkki) 1570, Kiriuala fiskie meden i lekkiste och ett laxakaar 1570 (Johanneksen Kirjavalan kalastusjalas kutukirstussa ja yksi lohiahäkki), Pyhekallio 1562 (Pyhäkallio), Rödhäll 1569 (Ruskealuoto), (Tomas) J Rauonzari 1564 (Ravansaari), Sikaniemi 1557 (Siikaniemi), Spetals sund 1560 (Spitaalisalmi, tuntematon), Sthensundh 1560 eli Stenn Sund 1561 (Kivisalmi), Seinie 1541 eli Seinie medh lanan 1551 (lana Säiniönjoessa), Trångsund 1564 (Uuras), Yxepä lanan 1546 (lana Ykspäänjoessa). Linnalla oli myös viljelmiä: alama Engh ny 1549 (Uusi Alamaanniitty), Hagann ny 1570 (Uusi Hakanniitty), Hertula ny 1557 (Uusi Herttualanniitty), Hest ny 1541 eli heste hagann 1547 (Uusi Hevoshaka, niitty), Kangasranda ny 1557 (Uusi Kangasranta, niitty), Kijскеle ny 1557 (Uusi Kiiskilänniitty), Ladegårdz åker 1551 (Latokartanonpelto), Landbo äng 1562 (Maalaisniitty), Lihanemi ny 1561 (Uusi Lihaniemenniitty), Nedre Seine ny 1567 (Ala-Säiniö, uusi niitty), Norre gerde 1563 (Pohjoinenaitaus), Seine bro äng 1563 (Säiniönsillanniitty), Slotzens ladegårdh åker 1541 (Linnan Latokartanon pelto), Slotzens westre gerde ny 1562 (Linnan Läntinenaitaus, uusi niitty), Somen veden pohia ny 1563 (Suomenvedenpohja, uusi niitty), Säynebro 1560 (Säiniönsilta, niitty), Södre gårdett 1561 (Eteläinenaitaus, pelto), Öffre seijnie ny 1563 (Ylä-Säiniö, uusi niitty), Östre gerdett 1563 ny (Itäinenaitaus, uusi pelto) ym.

Linnan kalavedet olivat 1600-luvun alussa: Latikko, Retulahti, Iironsaari, Soukankallio, Ongenkallio ja hailinuottapaikat, Mulkoluoto, Koivunalainen, Sokankallio, Kilpisaari l. Kerus, Rakosaari, Uuraansaari, Somero, Nurmiluoto, Kirkkoniemi, Honki, Satula ja Kuurinsaari.⁸⁵⁾

Piirros Viipurista vuodelta 1681

Piirros Viipurista katsottuna Siikaniemeltä on varmaan kuninkaallisen neuvoksen, kreivi Erik Dahlbergin käsialaa. Hän oli syksyllä 1681 tehnyt matkan Suomeen, Inkeriin ja Viroon ottamaan selkoa niiden linnoituksista. Viipurissa hän kävi 13.11.1681.

Kuvassa vastapäätä linnaa näemme uuden raatihuoneen (nyk. museotalon) torin laidassa leveine fasadeineen länteen päin, sitä vastapäätä Borchardin talon (myöh. Peranderin talo), Piispantalon, jonka hallitus oli ostanut v. 1647 porvari Anton Bröijeriltä. Torilta mäelle oli päällikeväylä Kuningattarenkatu (myöh. Linnankatu), jota vastassa kohtisuoraan on Piispankatu. Kuvassa näkyvät myös osa Karjaportinkatua, Peter Freesen ”suuri kivitalo”, gymnaasitalo, Vahtikellontorni, Mustainveljesten kirkko, Raadintorni, joka vähän aikaisemmin oli annettu seurakunnalle kellotorniksi, ja Pantsarlahti (Pansarilax Castellum).⁸⁶⁾

Kaupungin tiluksia

Varmoja tietoja ei ole kaupungin omistuksista keskiajalla muuriensa ulkopuolelta. Ensimmäinen maininta on siitä, että linnanherra Kaarle Knuutinpoika Bonde oli lahjoittanut Mustainveljesten luostarille godz j Nasten kayuo 1448 ja että lahjoituskirjeen takasivulla oli selventävästi merkitty De Naisten Kaiuo seu predio Papula vt jam vocant (vrt. Naeystenkaiwae et Watukiui 1326). Naistenkaivon paikasta ei ole varmaa tietoa, joskin kartassa Geographisch afrijtning uppå Wiiborgs Stadz Räär och Röör, som begichz och syntes dn 21 och 22 Junij Åhr 1653 kyseinen nimi näkyy tekstatun Papulan, Maaskolan ja Kelkkalan kylien rajalle.⁸⁷⁾

Keskiajan lopulla kaupungin porvarit käyttivät laitumena aluetta muureista itään (kaakkoon) Säiniönsiltaan l. Liimattaan (Seinie Bro 1556), joka silta oli Kannaksentiellä Papulanlahden silloisesta pohjukasta Vitsataipaleenlahteen laskevan Liimatanjoen ylitse. Asiakirjojen mukaan Harmaidenveljesten luostarille olivat kuuluneet Nuoraa (Nora 1471, Noras 1546), Albrektsö (Albregtsöö 1546) l. Pappilanniemi, Uskinniemi (Wskiniemi 1565) ja Jyrkilä (Iyrckilä 1567) sekä Mustainveljesten luostarille mm. Kaislahti (Kastelaxby 1559) Johanneksessa, Korpela, Papula, Lihaniemi sekä Räikkö (Reijko 1564, Reijcke 1567) ja Roppa (Roppa l. Roppo Torpp 1564, Roppa heicki 1567), molemmat viimeksi mainitut torppia, Viipurin pitäjässä.⁸⁸⁾

Kaupungin laitumiksi ja linnoitustöihin tarvittavien tiiliuunien perustamista varten kuningas Kustaa Vaasa lahjoitti v. 1547 Kangasrannan, Talikkalan, Huhtialan ja Säiniönsillan tilat sekä lisäksi Kangasrannanniityn ja Antti Vaivaisen torpan, jotka kuitenkin vanhoina luostarintiloina palautettiin v. 1557 kruunulle. Kuningas Erik XIV lahjoitti 30.5. 1561 takaisin kaupungille Kangasrannan ja Uskinniemen tilat sekä Ropan (vrt. Michel Roppa ja Roppa Torp 1553) ja Räikön torpat ja huonemies Antti Vaivaisen torpan sekä Kangasrannan suurniityn. Papula oli annettu 23.3.1561 piispa Paavali Juustenille, joka ei halunnut luopua tilastaan. Kun kaupunki valitti, ettei voinut pitää käytössä tiili- ja kalkkiuunejaan, kuningas uudisti lahjoituksensa ja antoi 7.8.1563 kaupungille Papulan lisäksi Maaskolan sillä ehdolla, että kaupunki suorittaisi verot valtiolle Maaskolasta.⁸⁹⁾ Huhtiala ja Talikkala olivat joutuneet viipurilaisen kaupiaan Vit Olden omistukseen, minkä Juhana III v. 1574 vahvisti. Vasta Olden ja hänen leskensä kuoltua Kaarle herttua lahjoitti 12.4.1600 kaupungille hänen omistuksensa Huhtialan, Talikkalan ja Säiniönmyllyn. V. 1561 Erik XIV oli vapauttanut palvelijansa Jöns Maununpojan maksamasta veroja Kelkkalasta (Kelckala gods 1/2 skatt jord) ja Juhana III oli antanut v. 1570 Hans Laurinpojalle ja hänen perillisilleen ratsupalvelusta vastaan rälssiksi mm. 1/2 skatte gods i Kälckala och 3/4 i Maschola Viipurin pitäjässä.⁹⁰⁾

1500-luvun ja 1600-luvun vaihteessa kaupungilla oli useita tiloja, joita lampuodit viljelivät: Papulan luostaritila, Kangasrannan prebendatila, Talikkalan, Huhtialan ja Uskinniemen kruununtilat, Häyryn, Ropan, Räikön ja Vitsataipaleen torpat. Lisäksi kaupungin hallinnassa 1600-luvulla olivat Teppanan, Ojatikon, Kotoisen, Revonhännän ja Kynnäppään l. Papulansalmen torpat.⁹¹⁾

1600-luvun alkuvuosina oli kaupungin naapurina käskynhaltija Arvid Tönnenpoika Wildeman (1602—17), joka oli saanut omistuksiinsa Kelkkalan ja Maaskolan kylät. Hänen aloitteestaan käytiin v. 1612 uusi raja kaupunkia vastaan, jolloin osa kaupungin tiluksista Kuopionluhta ja kalavettä paitsi Raadinapaja siirtyi hänen hallintaansa. Vanhastaan rajoina olivat olleet Itkeväkivi, Heinilampi, Hiirenautio, Saunaniemi ja merenranta ja uuden rajan merkkeinä Laivasaari, Vääräkoivu, Ruotsinluhta ja suuri kivi lähellä Kelkkalan taloa sekä Maaskolan rajalla Naistenkaivo, Porrasraja ja Joenhaara.⁹²⁾

1640-luvulla kaupunki anoi lunastaa maaherra Berendsiltä Kelkkalan, Maaskolan ja Roiskonniityn (vrt. Staffan roisko 1558), jotka aikoinaan olivat kuuluneet kaupungille, mutta asiasta ei tullut mitään. 1650-luvulla kaupunki nosti riitajutun Maaskolan omistajia, von Berg ja Hästesko -sukuja, vastaan, ja rajapyykeiksi määrättiin Naistenkaivo ja Rapakivi, joskin niiden välisistä niityistä, Joenhaarasta, riita jatkui aina Venäjän valtaan (1721) asti. Isossa reduktiossa kaupunki oli menettänyt kaikki tilansa, mutta v. 1694 se sai takaisin menettämistään 30 tilasta kymmenen, nimitäin vanhoista omistuksistaan kymmenen paitsi Papulaa ja uusista pari tilaa. V. 1702 kaupungin omistuksessa olivat Huhtiala, Talikkala, Kangasranta, Uskinniemi, Roppa ja Räikkö I. Raadinmaa (Rådsländ I. Rådsmarcken 1696).⁹³⁾

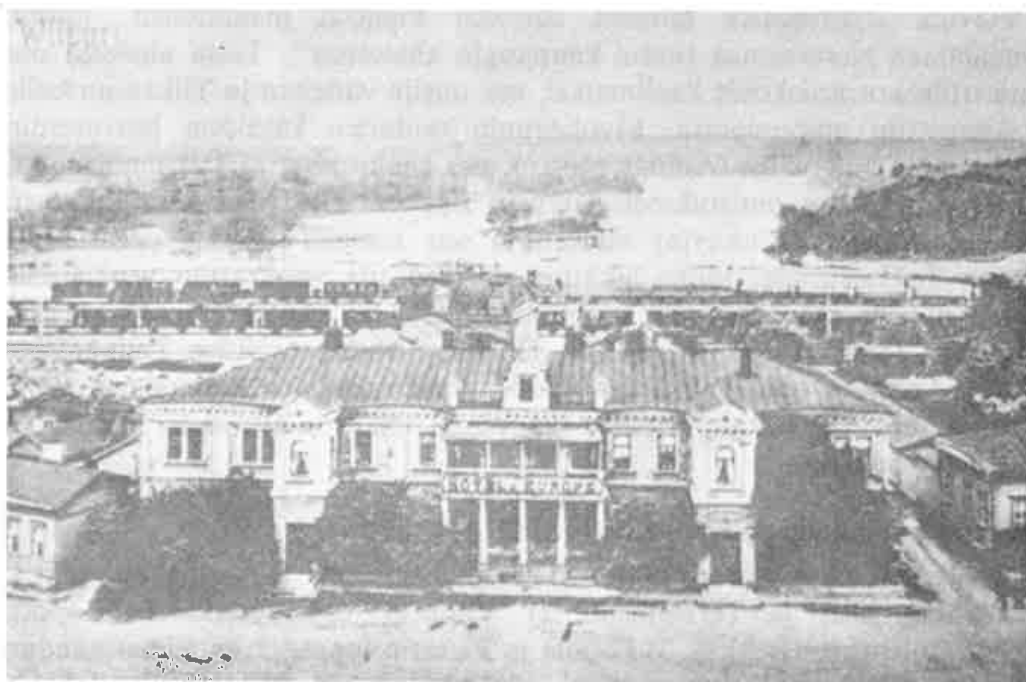
Viipurin valloituksen (1710) jälkeen kaupunki menetti kaakkoissuunnassa sijaitsevat tilansa. Vuodesta 1719 Pietarintien eteläpuolella sijaitseva alue, johon kuului myös Havi ja Pantsarlahti, annettiin lahjoitusmaaksi aina Punaisellelähteelle saakka. Alue maantien ja Papulanlahden välissä jäi valtiolle. Vuosisadan lopulla (1783) tämä Papulanlahden eteläinen ranta-alue sekä Tiikannurmi luovutettiin kaupungille, joka vuokrasi niitä kaupunkilaisten, etenkin venäläisten korotniekkojen, ryytimaiksi, ja johon alettiin rakentaa yksityisasumuksia. Kelkkala, Talikkala ja Huhtiala kuuluivat kruunutiloina yksityisille omistajille, jotka kielsivät kaupungilta oikeuden alueisiinsa, sopivat v. 1799 yhteisestä laiduntamisesta Hevossaaren, Vitsataipaleen ja Kelkkalan alueilla sekä vaativat vuodesta 1800 maa- ja vuokraveroja niiltä tonteilta esikaupungeissa, jotka sijaitsivat Pietarin maantien eteläpuolella.⁹⁴⁾ V. 1833 syntyi uusi riita kaupungin ja Kelkkalan välillä, jolloin senaatin päätöksellä 17.11.1840 raja vedettiin ”Havilla sijaitsevasta purosta suoraan Pietarin maantiehen, jolloin venäläinen hautausmaa joutui kaupungin alueeseen”. Tästä alueesta osa annettiin korotniekoille kaalimaiksi, osa uusiin valleihin ja Tiikannurmelle rakennettiin ampumarata. Myöhemmin rautatien käyttöön luovutettiin kaupungin puistoalue (Aninan puisto), osa kaalimaista ja Tiikannurmesta, joten kaupungin omistukseen jäi vain rippeet. 11.7.1844 kaupunki osti Ala-Maaskolan (Alahovin) vuokraten sen samaan aikaan perustetulle maanviljelysseuralle, jonka lakattua v. 1864 tila vuokrattiin venäläiselle puutarhurille. Myöhemmin kaupunki lunasti laajoja esikaupunkialueita: Papulan 1868, Huusniemen 1871, Hackman-suvun osuuden Talikkalasta 1899, Anttosen tilan Talikkalasta 1907, Kiesin osuuden Kelkkalasta 1907, ym. Läntisistä esikaupungeista kaupunki oli jo aiemmin lunastanut Monrepoon tilan.⁹⁵⁾

Kierros kaupungin poliisipiireissä v. 1871 ja 1883

Kaupunki oli jaettu v. 1871 neljään poliisipiiriin: 1) Vanhakaupunki I. Västinki, silta ja Tervaniemi, 2) Viipurin esikaupunki I. Lopotti (Neitsytmiemi ja Hiekka), 3) Papula ja Pietarin lopotti Ison Pietarinkadun pohjoispuolella, 4) Pietarin lopotti Isonkadun eteläpuolella, Pantsarlahti ja Havi.

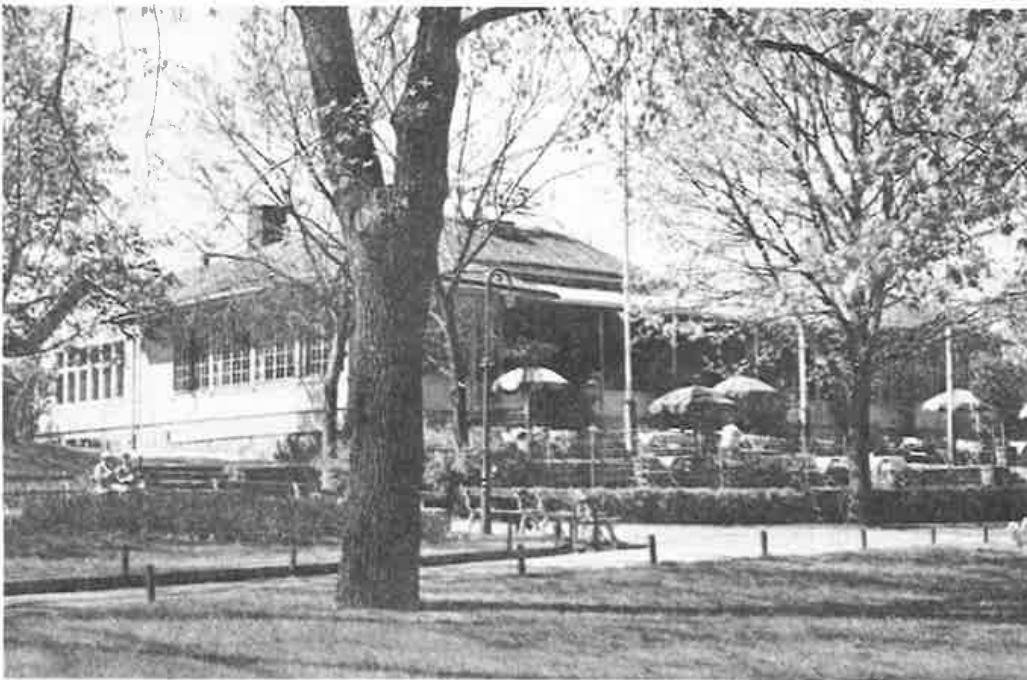
Seurahuone 1860.

Hotel Europe 1900.

Karjaportinkadun ja Harmaidenveljestenkadun kulma. Vasemmalla kahvila Karjaportti.

Ravintola Espilä 1938.

Vuodelta 1883 on tarkempi luettelo kahdeksasta poliisikierrroksesta: 1) Katrinankatu, Kasarmikatu, Esplanadipuisto, Belveder, Aleksanterinkatu, 2:nen Esplanadi, Keisarikatu, 2) Katrinankatu, Turunsilta, Tervaniemen puisto, Pohjoisvalli, Alakatu (=Karjaportinkatu), Kauppatori, Esplanadi, Ruotsin kirkko, Katrinankatu, 3) Salakkalahti, Repolasta Punasen kaivon tori, Esplanadipuistot, Rantama, Pohjoisvalli, Kauppatori, Kalaranta, Torkkelinkatu, 4) Neitsytniemen Pekonkatu, Tervaniemen puisto, Mikonkatu, Kolmikulmainen tori, 5) Saunalahti, Hiekka, P. Anna, 6) Punasen kaivon tori, Repolankatu, Rautatietori, Karjalankatu, Pietarinkatu, Vaivaishuone (=kulkutautisairaala), Uusi hulluinhuone (=Lääninsairaalan piha), Venäjänkirkonmäki, myös kesäpuisto, 7) Pukkikatu, Kilikatu, Myllymäki, Pietarinkatu, Vilkenkatu, Lasaretinkatu, 8) Schatalovin saunasola, Suokaivo, Katrinankatu, Viinitehdas, Pantsarlahden oluttehdas.

Käynti keskikaupungin elokuvissa, ravintoloissa ym. v. 1939

Kantakaupungin ja etenkin sen keskustan luontonimistö oli hävinnyt vuosisatojen kuluessa eikä sitä ole tavattavissa vanhoissa asiakirjoissa eikä kartoissakaan. Muutamat suuret nimet ovat säilyneet kaupunginosien nimistössä, mutta miniatyyrinimistö, elokuvien, ravintoloiden, kahviloiden ja kerrostalojen nimet, on uutta tavallisesti lainattua harkinnaisnimistöä.

Seuraavat elokuvat toimivat v. 1939: Kaleva (Äyräpäänkatu 7), Kinolinna (Pellervonkatu 3), Maxim (Karjalankatu 25), Palatsi (Punaisenlähteenkatu 2), Salama (Pellervonkatu 7), Scala (Karjalankatu 12), Tähti (Punaisenlähteenkatu 10) ja v. 1937 itäisissä kaupunginosissa avattu Itä (Vilhonkatu 22). Vanha tuttu Kulmahalli oli perustettu v. 1908 ja purettu v. 1937 ja tilalle oli tullut moderni Palatsi, joka samoin kuin Scala toimi myös vuosina 1942—44.

Seuraavissa hotelleissa ja matkustajakodeissa saattoi asua ja monissa niistä aterioidakin ennen Talvisotaa: Andréa (Piispankatu 6), Continental (Rautatienkatu 5), Finlandia (Punaisenlähteenkatu 12), Hansa (Erkonkatu 4), Knut Posse (Karjalankatu 19), Patria (Repolankatu 11), Rauha (Maununkatu 13), Rautatiehotelli (Rautatienkatu 1), Teatteriravintola, ent. Seurahuone 1846, Suomi (Repolankatu 9), Uusi Belvedere (Salakkalahdenkatu 11), Yksityishotelli Lybeck (Torkkelinkatu 22) ja Matkustajakoti Hospiz (Revonkatu 4), Imatra (Maununkatu 13), Keskus (Maununkatu 2), Mekka (Tavastinkatu 6), Mellblom (Karjaportinkatu 13), Otava (Karjalankatu 31), Paris (Rautatienkatu 5), Toivola (Eliaankatu 1), Torkkeli (Maununkatu 9) ja aterioida tai juoda kahvit ainakin seuraavissa: Aula (Repolankatu 6), Automaatti (Maununkatu 2), Brahen kahvila (Brahenkatu 10), Colombia (Karjalankatu 19), Elo (Maununkatu 8), Espilä (Torkkelin puisto, Esplanad (Karjalankatu 17), Funkis (Linnankatu 22), Karjala (Rautatienkatu 5), Karjaportti (Karjaportinkatu 12), Kilta (Kannaksenkatu 11), Kolmikulma (Maununkatu 14), Kulma (Karjalankatu 14), Kultainen Karhu (Repolankatu 6), Kultakuppi (Pellervonkatu 1), Lehtovaara (Torikatu 1), Louhiala (Karjalankatu 5), Lund (Linnankatu 34), Mainos (Torkkelinkatu

1), Maunu (Maununkatu 1), Mokka (Mustainveljestenkatu 14), Munkki (Mustainveljestenkatu 16), Palatsi (Punaisenlähteenkatu 2), Pekka-Kahvila (Torkkelinkatu 1), Pursiainen (Torkkelinkatu 4), Pyöreä Torni (Kauppatori), Valamo (Mustainveljestenkatu 11), Viipurin Osuusliikkeen ravintolat (Kannaksenkatu 1, Pohjolankatu 10, ym.), Äyräpää (Äyräpäänkatu 2), ym. Papulanlahden näkymissä oli joukko paviljonkeja, esim. Keltainen paviljonki, Papulan paviljonki, Rantapaviljonki, Alppila ja kauempana Huusniemen ravintola.

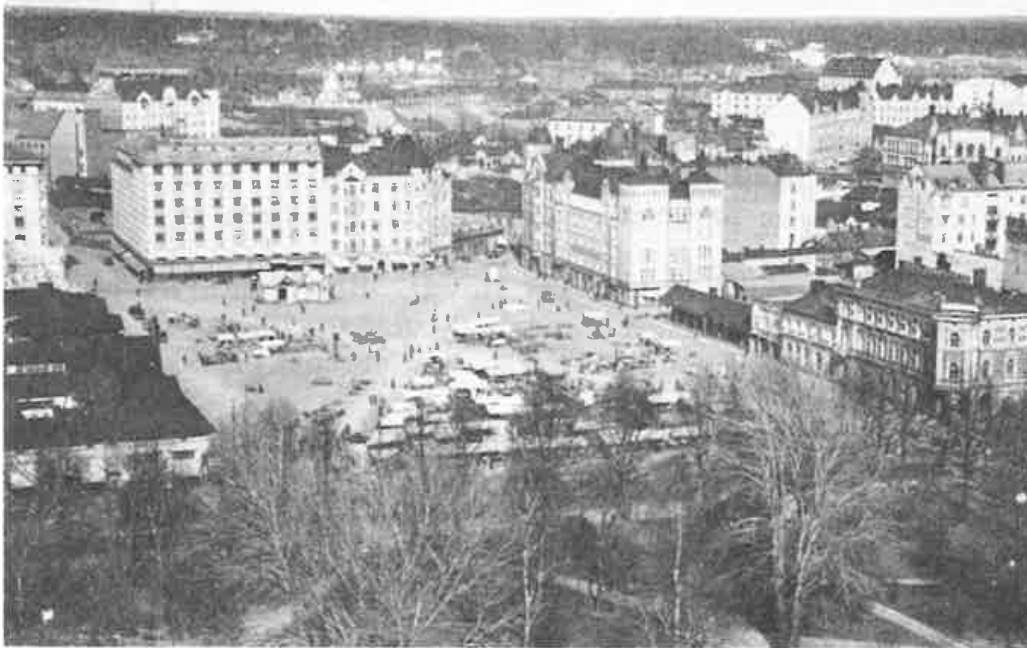
Sotien aikana olivat käytettävissä Hospiz, Ilves (Kannaksenkatu 11), Linja-autoasema, Linnanhovi (Mustainveljestenkatu 16), Syväri (Linnankatu 23), Tarina (Pohjolankatu 1), Viipurin Kotiruoka (Torkkelinkatu 4), Pyöreä Torni, ym.

Monia ravintoloita on aikojen kuluessa syntynyt ja kuollut. Viime vuosisadan lopulta on mainittu mm. Andréa, Continental, Belvedere, Espilä, Central, Europa, Imatra, Nya hotellet, Otava, Seurahuone, joista eräät, kuten mainittu, elivät vielä kohtalokkaana vuotena 1939. Omalta ajaltani muistan monen edellä luetellun lisäksi Kaiun, Kerhon, Norsun, Oraan, Teesalongin, Tähkän ym.

Etenkin 1800-luvun lopulla alkoivat suuret kivitalot muovata Viipurin kaupunkikuvaa: pääkatujen varsille ja muuallekin kohosi "kivimuureja" ja samalla syntyi niiden harkinnaisnimistöä. Vanhimpia ovat Fredrik Odenwallin piirtämä hotelli Belvederen 3-kerroksinen talo (1879) Aleksanterin- ja Salakkalahdenkadun kulmassa, sopusuhtaista klassismia sekä F. Sergejeffin kaunis rokokoo-palatsi (Torkkelinkatu 14). Torkkelin puistossa oli Johan Blomkvistin suunnittelema ravintola Espilä (1890 ja 1908) sekä sen soittolava. Oman vuosisatamme alusta olivat esim. Emil Gustafssonin piirtämä Arina (1900) Torkkelin- ja Brahenkadun kulmauksessa, Allan Schulmanin kynästä Agricola (1902) Agricolan- ja Pontuksenkadun kulmassa sekä Viipurin Osuusliikkeen toimi- ja asuintalo Otso (1905) Kannaksenkadun 1:ssä, Bruno Sohlbergin Akilles (1904) Pietarink. 16 ja Pelikan (1906) Keisarink. 36, Paavo Uotilan Sampo (1908) Papulank. 2 ja Päivölä (1910) Maunun- ja Tottenkadun kulmassa, Bernhard Fraserin Kipinä (1908) Kirkkosaarenkatu 6 Papulassa, Clas Gyldénin palatsimainen Eden (1912) Vaasan- ja Linnankadun kulmassa, Jalmari Lankisen Pantsar (1924) Pontuksenk. 30. Etenkin 1930-luku oli -linna nimien aikaa: Brahenlinna, Kullervonlinna ja Vaasanlinna Pantsarlahden kaupunginosassa. Poikkeuksellinen nimeäminen oli Pyöräsuo, Juhani Viisteen v. 1923 piirtämä 2-kerroksinen 82 m pituinen sementtitiilitalo Rosuvoissa, joka oli saanut nimensä läheisestä hävitetystä pyöreäähköstä suosta (Pyöräsuosta).⁹⁶ — Esimerkit riittänevät kaupunkitalojen nimeämistavoista.

Nimiretki Linnansillan suuntaan

Punaisenlähteentorilta (?ein Grosser Brunnen 1739, Punanenlähde, Brunn 1839, Kaivo 1876, Rödabrunnstorget 1878) oli suoriin tie Linnansillalle (vrt. Longbro 1551 eli Langh brå 1552) l. Turunsillalle

Punaisenlähteentori.

Karjalankadun ja Salakkalahdenkadun kulma.

Kauppatorilla v. 1905.

Raatihuoneentori. Taustalla raatihuone, vasemmalla hovioikeus ja hovioikeuden presidentin palatsi.

(Åboiskoi most 1802) pitkin Torkkelinkatua (1876) Kauppatorin poikki Karjaportinkadulle (Karie Portz Gatan 1703). Tämä oli Vanhan-Viipurin suunta ja Turunsillalta alkoi ikivanha Turuntie.

Vanhassakaupungissa sijaitsi vanha raatihuone ja siellä olivat Vahtitorni ja raadinkello Kellovuorella (1575) l. Myllyvuorella, jossa 1500-luvulla oli ollut moniaita tuulimyllyjä. Siellä olivat Agricolan kirkko Vahtitorninkadun ja Kirkkokadun kulmassa, Maaseurakunnan kirkko (entinen Mustainveljesten luostarikirkko) Luostarikadun varrella, Kellotorni Linnankadun varressa, museo Vanhan Raatihuoneentorin laidassa, Pyöreätorni Kauppatorin laidassa, ja Uuden Raatihuoneentorin laidassa paitsi raatihuonetta, venäläinen ortodoksinen kirkko, hovioikeuden talo ja hovioikeuden presidentin palatsi sekä vähän syvemmällä raati- ja seurahuoneen takana kaupunginteatteri. Viereisen Paraatikentän laidassa oli ruotsalais-saksalainen Pietari-Paavalin kirkko ja sisällä Vanhassakaupungissa Vesiportinkadulle piiloutuneena viehättävä roomalaiskatolinen Pyhän Hyacintuksen kirkko. Asiakirjat vielä 1600-luvulta kertovat Munkkilähteestä Mustainveljesten luostarin tienoolla, jossa asui 1690-luvulla savenvalaja Rembert Libelt, lähteen hoitaja. Hänen mökkinsä polttivat omat joukot, kun venäläiset 11.10.1706 lähestyivät kaupunkia.⁹⁷⁾ — Linnansillan (uudistettu 1869—70) päässä on Siikaniementori (Sikanemi 1557, Sijkanjemi 1839), entinen Pyhän Annan tori (vielä 1878 St Annae torg), josta avautuivat väylät Tervaniemelle, Neitsytmiemelle, Sorvaliin, Hiekkaan, Pikiruukkiin, Saunalahteen, Likolammelle ja Monrepuohon.

Vasemmalle kaartuvaa Tervaniemeä (Tervanjemi 1839) hallitsi valkea Maakunta-arkiston rakennus, entinen puolivalmis venäläinen kirkkorakennelma, jonka arkkitehti Uno Ullberg oli muovannut vuosina 1931—33 uuteen tehtävään. Harjulla oli viime sataluvulla ollut viipurilaisten suosima ravintola Fåfångan (Turhuus) ja siitä vähäisen matkan päässä Viipurin valloittajan (1710) Pietari Suuren patsas, joka vuoden 1918 jälkeen oli vaihdettu itsenäisyyden patsaaksi. Jäljellä olivat Tervaniemen puisto ja sen vanhat kävelytiet, vanhastaan Cron St Anna, St Anna Promenaden 1861, St Annae park 1876. Uutta oli uimalaitos hiekkarantoiheen, jolta saattoi uida esim. Seitsemänveljeksenkiville (murteen *seissemäveljest*). Niemen itäranalla vastapäätä linnaa oli jäljellä muutama *lapassi* (ven. *labaz* aitta, varasto).

Tervaniemeltä pääsi suoraan Siikaniemenkatua pitkin Neitsytmiemenportin kautta viehättävään puutarhakaupunginosaan Neitsytmiemelle (Mys Neitsnemi 1802), entiseen Viipurin esikaupunkiin (Vyborgskij Forstat 1785). Edellisen vuosisadan tunnetusta huvipaikasta Vauxhallista oli vielä muistona Voksalinranta ja rantaan oli kiteytynyt koko joukko entisten huvilanomistajien vierasperäisiä sukunimiä, esim. Sparrovinranta (vrt. konsuli John Sparrow 1880), Karminranta. Keskeisen Neitsytmiemenkadun päässä oli Palotori (1876), jonka leikkasi Nummikatu (Malmgatan 1913). Niemen pohjoispäässä sijaitseva sotilassairaala oli rakennettu jo edellisellä ajanjaksolla (Krono hospitalet 1840, Hospitalinkatu 1876) ja uusittu myöhemmin (1932).⁹⁸⁾

Linnankadun ja Torikadun kulma. Edessä J. Rönnblomin leipurinliikkeen ja kahvilan mainos.

Siikaniemenkadulta pääsi vanhan Linnoituspaltan poikki Sorvalintielle, joka sotilassairaalan ohitse vei Sorvalinsillalle (Sorvarinsilta 1868) ja Sorvalinsaareen I. Sorvaliin (Sorvarin Saari 1769, Sorvarin Saari 1839, Sorvalinsaari 1897). Siellä tunnetuin paikka oli hautausmaa ja siinä suomalaisuusmiehen A.I. Arwidssonin hauta. Vanhaa nimistöä edustivat Pajuniitty ja Tahkosaari (mainittu jo v. 1868). R.A. Sawénin kartasta 1871 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 24/1) näkyy kolme siltaa: Petrofska dammen kaupungista Sorvaliin, Sorvalinsilta Saunalahteen ja Kivisilta Hietalaan.

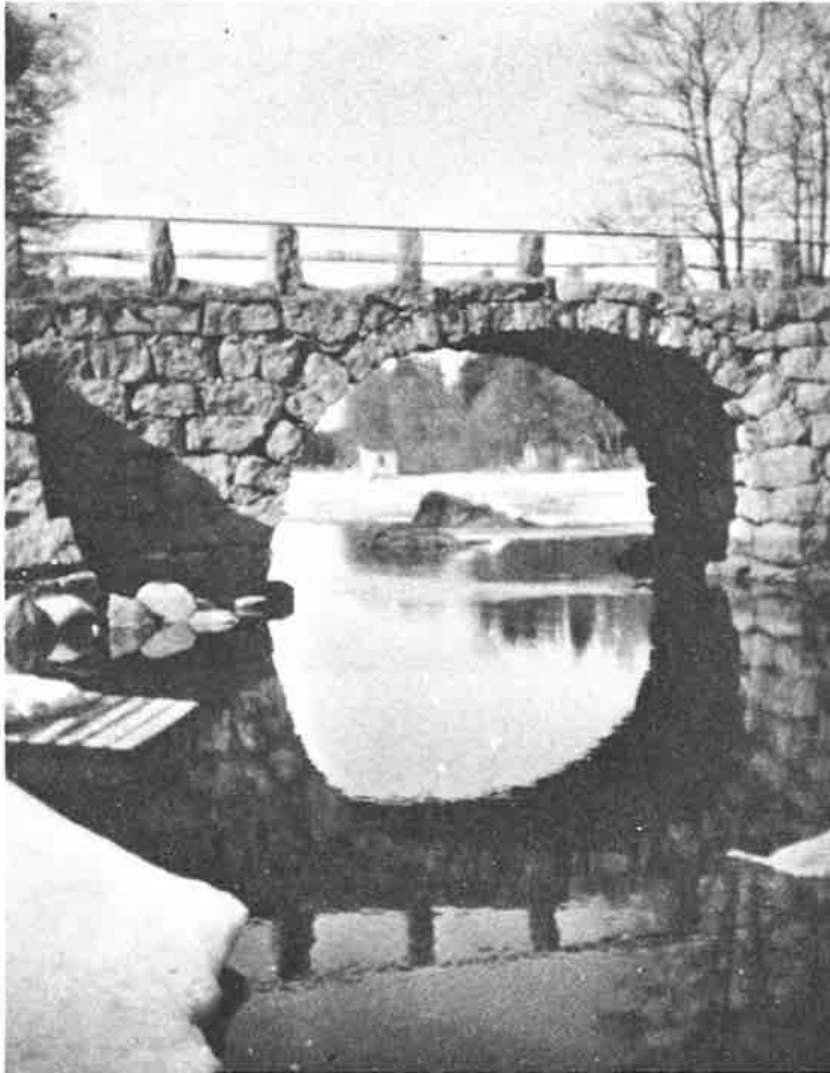
J. Strömborgin kartassa Charta öfver Yxpä Gård och Hietala Hemman 1769 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1,26 ') ovat talojen rajaniminä Itkävä Callion raja (vettä vuotava Itkeväkallio) ja Sauna Lax (Saunalahti),

Linnansilta 1910.

Viipurin linna ja Linnansilta.

Linnansaaren ja Sorvalinsaaren välinen vanha silta. Mikkelin Maakunta-arkisto.

johon laskee Merijoki, sekä Saunalahdessa Vuohisaari (Vuohisaari), Petersaari ja Läppäsaari (Leppäsaari). Saunalahden lähistössä on Hjetalan Lax (Hietalanlahti) sekä Kivisilda (Kivisilta) Sorvalinsaareen. Myöhemmässä vuoden 1913 kartassa Likolampi on merkitty kuivana Saunalahden yhteyteen, mutta Ivar Lindbergin piirtämässä ”Kartta Monrepoon rälsstitilan N:o 1 kaikista tiluksista v. 1897” (Maanmittaushallituksen kartta G 1a, 17/1) lampi on merkitty näkyviin. Kartan nimiä ovat lisäksi Sammonsaari, viimeksi myös Purhonsaari siellä asuneen kalastajan mukaan, Wellinginsaari (< sn. Welling), Ludvikinsaari (Ludvig Nicolayn mukaan), minun aikani Hautasaari l. Lauttasaari, sillä se oli Nicolay-suvun hautapaikka ja sinne päästiin pienellä lautalla. Monrepoon puiston (Staraja Vyborga ili Monrepo 1785, Lill Ladugård eller Monrepos 1839, Monrepoo 1897) merkkipaikkoja olivat päärakennuksen, monien paviljonkien ja siltojen lisäksi Sylmianlähde (*silmä*-sanasta) l. Rakkaudenlähde, jonne katselijat heittivät kolikkonsa rakkautta ja onnea itselleen toivoen, sekä Johannes Takasen veistämä Väinämöisen patsas. Jossakin kauempana oli Anna Steinin kallio.⁹⁹⁾

Haminanportti Siikaniemessä.

Penninsilta Salakkalahden rannasta Hiekkaan 1936. Kuvailain L. Pettersonilta.

Hiekanportti Siikaniemessä.

Monrepoon puiston portti.

Monrepoon naapurina oli Hackman-suvun omistama Herttualan kartano, jonka nimistä kertoo Delnings bok öfver i Samfällighet varande hemmanet n:o 1 uti Herttuala år 1841 (Viipurin läänin Maanmittauskonttorin arkisto): Wiktorin Sari, Kusi Luoto (Kuusiluoto), Sammon Sari, Linnunhäkinpelto, Waprikanpelto, Maantienkallas ja Wartiavuori Tuutilassa, josta Vanhan Viipurin vartijat varmaan tähyilivät karjalaisten tulosuuntaan Vuokselta. Siikaniementorilta pääsi kauniin valliportin, Haminanportin, kautta pitkin Haminanportinkatua (tie Wanhan Wiipurin puistoon 1876) Monrepoohon. Tieltä pääsi myös Huttu-Tuomaan kentälle, jossa kouluni vanhimmat ikäluokat kävivät pelaamassa kuningaspalloa ja jonne myöhemmin partiolaiset tekivät retkiään.

Siikaniementorin kulmasta lähti Hiekanportinkatu Hiekkaan, vanhaan lastauspaikkaan vastapäätä Viipurin linnaa (Lastage Plats 1839, Hiekka 1897), joka oli saanut nimensä maaperältään hiekkaisesta Hiekkakankaasta. Hiekkaan pääsi kaupungista toistakin tietä: kesäisin soutajat l. peregossikat (ven. *perevoztšik* lautturi) kuljettivat matkaajan Salakkalahden rannasta Hiekan puolelle ja talvisin jäätyksen jälkeen Penninsiltaa pitkin, josta kävelijän oli maksettava vähäinen maksu Hiekan puoleisessa pikkukojussa. Hiekan naapuruuteen keisari Paavalin aikoihin rakennetun linnakkeen, bastionin, juurelle oli syntynyt asutusta nimeltä Pavlovski (Pauloski 1897) ja ns. Tukkirannalle Vekrotniemen saha. Vekrotniemen nimi on lähtöisin viipurilaisesta kauppamiehestä Johan Weckroothista, joka oli paikalle 1740-luvulla rakennuttanut pikikeittämön.¹⁰⁰⁾

Näistä 1700-luvun pikikeittämöistä, lähinnä vastapäätä Sittasaarta sijainneista Ladon ja Jaenischin perustamista pikikeittämöistä, sai alue nimen Pikiruukki (Beckbruk 1839, Pikiruukki 1897). Pikiruukin puutarhataajamassa oli kaksi osaa: Vanha ja Uusi Pikiruukki, mutta kansanomaisesti niitä nimitettiin Pikipurkeiksi. Saarentien päästä vei silta Sittasaaren (Sitsaari 1876), murteen *sitsaar*, joka nimi myöhemmin on sievistetty Siltasaareksi. Vieressä sijaitsi Leppäsaari (1876) l. Piensaari.

Linnansalmen laiturista kuljivat laivat poikki Viipurinlahden ulkosatamaan Uraaseen, jonka osia olivat Lompka (ven. *lomka* louhos), Kukkaronkylä ja Pajakylä. Salmen yli oli lyhyt laivamatka Ravansaareen, linnakesaareen.

Papulansillan suuntaan

Punaisenlähteentorilta pääsi joko Repolankatua tai kappaleen matkaa kulkemalla Punaisenlähteenkatua Asematorille, joka alkoi hahmoutua rautatieaseman rakentamisen jälkeen (1870) kauppias Schavoronkovin puutarhaan lähelle Leonovin saunaa.¹⁰¹⁾ Torilta vasemmalle pisti niemeke, Revonhätä (Räfwö Hende 1703, Revonhändä 1839) Suomenvedenpohjaan, ja siinä oli ollut vielä 1600-luvulla kaupungin tiiliuuni ja v. 1703 terva-aittoja (Räfwöhenne Tiäre bodar). Niemen päässä on Kirkkosaari (Kyrkio Holmen, Kyrckholmen 1655, Kiörke holmen 1703, Kirko Sari 1785, Kirko Sri 1839), jossa luostarikirkolla oli ollut vielä 1600-luvun lopulla

hautausmaa ja puukappeli. Rautatien rakentamisen aikaan saari yhdistettiin mantereeseen ja niemestä (ent. saaresta) rakennettiin kääntösilta Hiekan puolelle (jo kartassa 1876). Kirkkosaari palveli viimeksi eri puolilta kuljetetun puutavaran purkamista möljiltä proomuihin kuljetettavaksi edelleen Uuraaseen. Revonhännän juureen, Salakkalahdenpuiston päähän, oli v. 1930 rakennettu Väinö Keinäsen piirtämä Linja-autoasema. Repolankadun vasemmalle puolelle jäivät liejuisessa maastossa 1800-luvun puolivälissä liikennettä palvelleet Likakadut (Lika katu 1834, Smutsgatan 1835), Eriksgränd, Abrahamsgränd, Jakobsgränd, Isaksgränd ja Fiskalsgränd 1878, joista raamatunaiheiset kadunnimet ja osa kaduistakin hävisivät. Jäljelle jäivät Suonionkatu (ent. Abrahaminkatu), Lallukankatu (ent. Viskaalinkatu), Erkonkatu ja Repolankadun suuntainen Äyräpäänkatu (ent. Karjalankatu 1876).¹⁰²⁾

Asematorilta pääsi Rautatiekatua pitkin (Järnvägsgatan 1878) ratapihan ylitse johtavalle Papulan Rautatiesillalle, josta avautui viehkeä näkymä Eliaankadulle, -aukiolle ja -mäelle, johon oli rakennettu v. 1796 ortodoksinen kirkko. Tämä Pyhän Eliaan kirkko oli viimeksi suomenkielisten ortodoksien käytössä.

Rautatiesillalta kävelijä tai vihreän linjan raitiovaunussa istuja pääsi Papulan kaupunginosaan Papulankadulle (Papulagatan 1878). Vasemmalle laskeutuvat portaat veivät Kirkkosaarenkadulle, jota pitkin pääsi Suomenvedenpohjan Myllysaareen (Beckholmen 1706, Mylly Saari 1839), joskaan ei ole tietoa sen myllystä. Kaupunki osti saaren v. 1838 Helena Elisabeth Jaenischiltä ja vuokrasi sen myöhemmin (1897) perustetulle Viipurin Puutarhayhdistykselle, jonka vehmaasta puutarhasta monet viipurilaiset kävivät ostamassa omenia. Lähellä Rautatiesiltaa avautui pienehkö lasten leikkikenttä, Majuripuistikko, lähellä kasarmeja ja siitä jatkui Papulankatu Papulansalmeen saakka. Vasemmassa rantaviivassa oli useahkoja myöhäsyntyisiä nimiä: Pentinranta (Bengt Myllynen 1800-luvun alkupuolella), Milkinranta (Theodor Mielck 1887), Rippaksenranta (Maria Rippas 1914), Milkinsaari, Mummonsaari lähellä vanhainkotiä ja karttaan 1802 ja 1858 merkityt Pikiluoto ja Saunasaari (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 21/1—8), jotka mahdollisesti olivat maatuneet tai hävinneet sillan rakentamisessa.

1800-luvun puolivälissä Papula oli vielä melko asumatonta. Papulankadun oikealla puolella olivat Philippaeuksen puutarhat, Marienhoff-niminen huvila (jo 1839) sekä saksalainen Boehmin koulu, joiden paikalle v. 1881—82 kohosivat kasarmirakennukset. Alueen asemakaavoitti v. 1860 lääninmaanmittari B.O. Nymalm ja saman sataluvun lopulla syntyivät ensimmäiset kadut nimineen ja niiden varteen asuintalot.¹⁰³⁾

Papulansalmen yli kuljettiin aluksi lautalla, silta rakennettiin vasta 1600-luvulla ja uusittiin 1854, 1936 (Karjalan silta 1802, Papula Bro 1839). Sillan päässä on Kynnäppäänaukio, joka oli saanut nimensä samannimisestä torpasta ja torpparista (ks. ed.) ja jossa 1700-luvun lopulla oli ollut matkustajia varten krouvi (Kynnäpä krog 1770).¹⁰⁴⁾ Suoraan aukion takana kohosi Papulanvuori I. Papulanmäki ja jossakin kauempana oli ollut Papu-

Revonhätä Pietisen palatsin katolta nähtynä 1933.

Vanha ja uusi rautatieasema Eliaan kirkon edustalta nähtynä 1913.

Viipurin vanha ja uusi rautatieasema 1913. Rautatiemuseo.

Papulan vanha maantiesilta. Mikkelin Maakunta-arkisto.

lanniitty (mainittu jo 1573), jotka kuuluivat vanhaan Papulan tilaan (kylään). Sen oli kaupunki ostanut v. 1868 kollegiasessori Gavril Ivanovskilta ja vuosisadan lopulla siitä alettiin kehittää puistoaluetta.¹⁰⁵⁾

B.O. Nymalmin kartoista Karta Öfver Papula frälse bys bolegor år 1858 ja Karta öfver Frälse bys alla egor 1858 sekä karttakuvauksesta Häfde Beskrifning öfver enstaka hemmanets N:o 1 egor uti Papula by år 1858 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 21/1—8) on nähtävissä tilan omistusten nimet (nykyisen kirjoitusasun mukaan): talon paikka Imatran- ja Heinjoentien risteyksen kohdalla rannan puolella ja tilukset

Hovinpelto (nyk. kunnalliskodin paikalla), Teivosenpelto, Uudentorpanpelto, Omenapelto (vrt. omena l. peruna), Niituntauspelto, Häyrynpelto, Ahopelto, Kartanonvieruspelto, Loikkasentorpanpelto, Omenamaa, Uudentorpanniitty, Uudisniitty, Teivosenniitty, Saunantausniitty, Uusi Rainioniitty, Jukuminniitty, Uusisuo, Koivusillanniitty, Kotiniitty, Ahopellonniitty, Kartanonvierusmaa, Mustamäki, Kartanomäki, Koivusillansuo, Tetricangas, Uusiniitty, Mäkönniitty, Mäkönsuonniitty, Pyöriänniitty, Myllyojanniitty, Tulipalonniitty, Hiirenautionniitty, Heinlamminniitty, Myllyoja (laskee Papulanlahden pohjukkaan), Hiirenautio (Maaskolan rajalla), Vepsansuo, Muurankorvensuo, Papulanvuori, Pyöriäsuo, Tetrimäenkangas.

Nymalmin selostuksessa Råläggning Beskrifning öfver periferiräerne omkring Papula Frälse bys egor år 1865 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 21/7—8) tilan rajat olivat seuraavat:

Myllyojanraja (Papula—Maaskola), Pyöriänsuonraja (Papula—Kärstilä), Tammisuonreunanraja (Papula—Tammisuo), Jukanmäenraja (Papula—Tammisuo), Jukanjussikonraja, Uudensuonraja, Kotiniitynraja, Suopellonniitynraja, Maantienvarrenraja, Tammisuonojanraja, Piensuonraja, Ämmänniitynraja, Tallinraja, Rapavuorenraja, Huusniemenniitynraja, Lätikönraja, Huusniemensuonraja (Papula—kaupunki ja Huusniemi).

Tästä nimistöstä tunnettiin 1930-luvulla vain jokunen: uusi (huvila)asutus ja kansanpuisto olivat hävittäneet siitä valtaosan.

Kynnäppäänaukiolta pääsi jyrkkää, tosin kivisten porrasaskelmien keven-tämää polkua pitkin vuorelle ja kauemmaksikin kesäteatteriin oikealle puolelle ja Huvikalliolle vasempaan suuntaan sekä suoraan eteenpäin näkö-torniin l. pilipuuhan ja paviljongille.¹⁰⁶⁾ Kynnäppäänaukiolta vasemmalle oli kaksi katua: lyhyehkö Naistenkaivontie, jonka varrella oli Hallenbergien huvila Tusculum (antiikin Rooman kuulun puhujan Ciceron Tusculumin myöhäinen jälkeläinen), ja koillispuolella ohi suositun Alppilan ravintolan Kynnäppäänkatu, joka jatkui Heinjoentienä teurastamolle, kunnalliskotiin (1899) ja Häyryn kartanoon. Tien varressa oli Uusitorppa, jossa olivat asuneet Papulan puistoalueen metsävahdit (Roivas, Kukkaro, Halme, Viik ym.). Ns. Viikinniitty raivattiin v. 1921 Papulan urheilukentäksi ja Uuteen-torppaan asettui asumaan teurastamon henkilökuntaa.

Kynnäppäänkadun ja Naistenkaivontien yhdisti kaksi poikkikujaa: Onkitie ja Tusculumintie, joista viimeksi mainittu yhtyi Heinjoentien ja Imatrantien risteykseen. Imatrantietä pääsi Huusniemeen, sen puistoon, ravintolaan sekä tennis- ja golfkentille, joista Sven Hirn on kertonut tutkielmassaan Vihantaa Viipuria.¹⁰⁷⁾ Imatrantien varressa oli ollut monia koruhuviloita: kreivitär Anastasia Tolstoin (1879), kreivi Aleksanteri Tolstoin (1887), J. Alfthanin ja Herman Lydeckenin (1893) ja lähinnä Huus-

niemen puistoa Gustav Hackmanin Kiviranta sekä August ja Vilhelmina Cornérin Orvokkila ja Rantala.

Huusniemi oli 1800-luvun puolivälistä lähtien ollut viipurilaisten suosima kesäpuisto, jonka käytöstä saamme hyvän kuvan ajan sanomalehdistä.¹⁰⁸⁾

Kesällä 1856 siellä esiintyi Spohrin orkesteri; siellä on jo istutuksia, mutta matka sinne on pitkä (1864); siellä on uusi ravintola, mutta puuttuu laivayhteys (1864); höyrylaiva Alli tekee heinäkuussa matkoja Huusniemeen (1864); juhannuksena on Spohrin orkesterin Musikalische Abendunterhaltung (1864); juhannuskokko oli Huusniemessä, sotilassoittoa ja höyrylaiva kuljetti yleisöä (1872); Huusniemi on "perla bland vår stads många natursköna sommarnöjen (1874); Huusniemi Oy on tehnyt 30 vuoden vuokrasopimuksen omistajattaren kanssa (1874); Dombren seurue esitti siellä taikatemppuja ym. toukokuussa (1879); Suomalainen teatteri esitti toukokuussa Viktor Hugon "Angelon" Ida Alberg pääosassa (1879); Skoonelainen torviseitsikko esiintyi heinäkuussa (1871); Schneevoigtin orkesteri esiintyi ravintolassa 12.7.1874; Huusniemen teatteri esitti kesäkuussa 1881 Vermlantilaisia ja Ibsenin Nukkekodin.

Huusniemen rantaviivan nimistö on ollut kovin vaihtuvaa: kartassa v. 1785 on mainittu Kus sari (Kuusisaari), Nity sari (Niittysaari) ja Manner-sari (Mannersaari), kartassa 1876 vastaavasti Pitkäsaari, Niittysaari ja Rata-saari, kartassa 1935 Huusniemensaaari, Kaksoissaaret (jo v. 1879) l. Hele-niuksensaari ja kauempana Jänissaari. Kaksoissaarten toista osaa nimitettiin myös Telakkasaareksi, sillä siellä sijaitsi K. Gustavssonin omistama Viipurin konepaja ja laivatelakka.

Kauempana Imatrantien varrella oli Markovilla (per. Markus Wright, k. 1888), jossa viimeksi toimi Taistelukoulu (1927) ja jonka lähistöön oli raivattu uudenaikainen ampumarata. Suomenvedenpohjan muutamat nimet: Munkkiniemi, Munkkienhovi ja -ranta kertovat edellisellä ajanjaksolla siellä sijainneesta pikku monasterista. Munkkiniemen uimaran-nasta pohjoiseen oli Lyytikkälän uimaranta, joka liittyi Lyytikkälän siirtola-puutarhaan, ja vielä kauempana Lavolan ja Juustilan suunnassa olivat Laiharanta, Linnanniemi ja Käärme kallio.

Heinjoentiestä teurastamon kohdilta erosi Vanha Poinutie (ven. *boinja* teurastamo) Tammisuolle, Tammisuo äng 1865 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 21), Karjalan radan ensimmäiselle asemalle. Omistamansa Saarelan kartanon maihin kuuluneesta Tammisuosta Juho Hallenberg loi vuosisadan vaihteessa monipuolisen teollisuusalueen (kaksi tiilitehdasta, saha, höyläämö, mylly, turvepehkutehdas, puusepäntehdas ja konepaja), joka veti puoleensa asutusta. Ns. Etukylä 1. Vanhakylä syntyi radan etelä-puolelle, asemalta pohjoiseen suuntautuvan maantien länsipuolelle Takakylä ja itäpuolelle Uusikylä 1910-luvulla. Nimensä se sai tammista: *ko siel kasvo oikee paljo tammii niiko siin Kokkossuol ja ku mäntii Saarelaa, siin Ukkoharjul* (< Eetu Rilanne, s. 1895). Saarelan kartano si-jajaisi Kärstilänjärven rannalla. Sen suurpytinki oli muistaman mukaan krei-vi Fabian Steinheilin ajoilta ja Engelin käsialaa (1829—30) ja viimeksi kartano oli Hallenberg-suvun hallussa (1898). Venäläisten omistajien ajoilta lienevät paikannimet *tapunamäk, jos olliit hovilaisii pellot ja siin toises pellos piettii kesäl hovi hevosii* (ven. *tabun* hevoslauma) sekä *rikoriapelto* (ven. Grigorij). Vanhempia olivat tietenkin alueen suomalaiset nimet: Ukko-

Papulan uusi paviljonki. Piirtänyt 1928 arkkitehti T. Löyskä.

Näkymä Papulan pilipuusta kaupunkiin.

harju ja viereinen (assosioitunut) Akkaharju, Santamäki, vähäkalainen Laihalampi, Raatikkosuo, Tetrisuo, Ratasuo, Sammalsuo ja Takalaani (metsä).

Kynnäppäänaukiolta erosi tie itään, Suksimäentie ohi mahtavan Sokeritoppakiven Suksimäelle (1909) ja kelkkamäelle l. bobsleighmäelle (1913), vesitorniin (1892) ja kunnalliskotiin sekä muutamiin omakotitaloihin, joiden nimet olivat tyypillisiä rekisterinimiä: Ranta, Nurmela, Päivärinne, Lahdenpohja, Omakoti, Leppälä, Mäkirinne, Pilamäki (1922). Suksimäenttiellä viipurilaiset kävivät kesäiltoina kuuntelemassa satakielen laulua.

Papulan rautatiesillasta kääntyi heti oikealle Loikkasenkatu ratapihan vieritse. Siinä oli ahdas portti, Kalikkaportti (ven. *kalitka* portti), jota käyttivät töihinsä menevät asema- ja vaihdemiehet. Vasemmalla oli puisia punamullalla maalattuja 1-kerroksisia rautatieläistaloja ja niiden vieressä punatiilinen vankilarakennus ja asuintalo Tarmola. Näiden taakse oli 1900-luvun alkupuolella syntynyt pikkuasutusta Korotniekanpelloille Papulanlahden rantamalla, joita oli viljelty aikoinaan mm. korotniekka (ven. *ogorodnik*), puutarhuri Andrei Dunajev, Papulan asukas (1882).

Loikkasenkatu kaarsi Karjalan radan vierustaa, kulki yli Aallopín (rautatien alaisen vesiojan, ruotsin *avlopp*), ohi kunnalliskodin (1890) omistamien Pohatellinpeltojen (ven. *bogateljnja* vaivaistalo) sekä siirtyi rautatien ylikäytävää pitkin Loikkasenpeltojen puolelle. Papulanlahden Loikkasen puoleisessa pohjukassa oli Susisaari (murteen *suúsaar*) l. Kaunissaari, jonka kauneuden oli kuitenkin pilannut oikorata, jota Maaskolan varikolta lähtevät tavarajunat kulkivat yhtyen Karjalan rataan. Susisaaren ja Aallopín välissä oli Tösselinranta, joka — tarinan mukaan — oli saanut nimensä venäläisestä upseerista, joka siinä oli surmannut itsensä ja rakastettunsa.¹⁰⁹⁾

Loikkasen (ks. ed.) nimistöstä oli tunnetuin Akankallio, mäenlaskupaikka, jonne suunniteltu betonirakenteinen suksimäki jäi keskeneräisenä Talvisodan myrskyihin. Asutuksen itäpäässä oli Peräkylä, joka rajoittui Ampumalaaniin, jota oli käytetty vielä 1920-luvulla. Sen läpi kulki oikotie Maaskolaan. Loikkasesta pääsi Tallikadun kohdalta porrassiltaa pitkin soistuneen Papulanlahden pohjukan yli Tiikannurmelle, ratapihalle ja veturitalleille sekä edelleen Kannaksentielle, joka oli kaakkoisten esikaupunkien valtaväylä.¹¹⁰⁾

Säiniönsillan suuntaan

Punaisenlähteentorin itäisestä kulmauksesta alkoi Kannaksenkatu, entinen Pietarinkatu (1913), Pietarporinkatu 1876, St. Peterburgska Gatan 1839, joka ennen muurien purkamista 1860-luvulla oli alkanut Pietari-Paavalin kirkon juurelta ja sen jälkeen ”Punaiselta lähteeltä Pietarin lopottiin” (1867).¹¹¹⁾ Se oli koruton valtaväylä, joka ei tarjonnut suuria nähtävyyksiä: Viipurin Osuusliikkeen kivitalo Otso aivan torin ja kadun oikeassa kulmauksessa, vähän etäämpänä juuri Talvisodan kynnyksellä valmistunut Vakuutusyhtiö Karjalan 10-kerroksinen toimitalo ja sitä vastapäätä Kannaksen- ja Brahenkadun kulmauksessa Tipola, tyttökoulun talo (1906). Sen ja jykevän Massisen talon välissä kohosi v. 1939 moderni arkkii. Erkki Linnansalmen piirtämä asuin- ja liiketalo Ilves (Kannaksenkatu 9).

Vanha liiketalo Kannaksenkatu 20. Kuvailaina L. Pettersonilta.

Lääninsairaalan rakennuksia Kannaksenkadun varrella.

Osaksi purettuja valleja Kannaksentien varressa 1925. Mikkelin Maakunta-arkisto.

Pyöräsuo 1928. Kuvailaina T. Häyriseltä.

Massisen talon kohdalla katu kaarsi kaakon suuntaan ja sen varsi oli täynnä vanhoja puutaloja, ensimmäisenä vanha synnytyslaitos. Kadun vasen puoli oli myös täynnä vanhoja puutaloja aina P.J. Pesosen 5-kerroksiseen asuin- ja liiketaloon (1904) asti. Kannaksenkadun ja siihen yhtyvän Eliaankadun kulmauksessa vastapäätä Massisen massiivista kivitaloa oli arkkitehti Bruno Sohlbergin piirtämä 4-kerroksinen hieman balttilaiseen renessanssityyliin vivahtava asuin- ja liiketalo (1904). Puisten rakennusten jälkeen alkoi laaja lääninsairaalan alue (Läne Lazarett 1839). Se rajoittui Kannaksenkadun poikkikatuun Sairaalankatuun (Lasaretinkatu 1876, Lasaretsgränd 1878, Sairashuoneenkatu 1894), jonka varressa vastapäätä lääninsairaala oli ollut ”kaupungin sairashuone” (1802, 1822, myöh. ”hullujenhuone” 1872), joka v. 1899 siirrettiin Papulan puistoalueelle ja jonka primitiiviset puutalot purettiin itsenäisyydenajan alussa. Sen takana Sairaalankadun varressa oli vanhat kasarmirakennukset, Rykmentintalo (Polkovoï dvor 1785, Kasarmi 1802, 1876), josta sai nimensä rakennusten taitse Kannaksenkatuun päättyvä Sotilaskatu (Sotamieskatu 1893, Sotamiehenkatu 1913).

Lääninsairaalan takana Kannaksenkadun varressa avautui Sairalanaukio (Sairashuoneentori 1913) l. Aninantori, -puisto (1876), joka oli jääne 1700-luvun lopulla kuvernööri Štšerbatovin omistamasta laajasta puistoalueesta. Sen osti v. 1832 kaupunki ja kunnosti kansanpuistoksi (Publik Trädgård 1839, Stadsträdgård 1861, Anina-puisto 1876) l. kesäsaduksi (ven. *sad* puutarha, puisto).¹¹²⁾ Sanomalehti Ilmarinen kertoi v. 1867 (no 31), että

Aninan puutarha (kesäpuutarha) Pietarin esikaupungin päässä oli vielä 10 vuotta sitten Viipurin sivistyneistön huvittelupaikka: kukkia, paviljonkeja, ravintola. — Nyt rappiolla, sillat jotka johtavat kanavien yli, huonot; ravintola kaatumaisillaan ja alhaisen huvittelupaikka. Se on jäte niiltä ajoilta, jolloin venäläiset valloittivat kaupungin. Se on uudelleen kunnostettava.

Toive ei toteutunut, sillä ravintola paloi 1871 ja pian sen jälkeen Viipurin suuri ratapiha hautasi alleen koko puiston, niin että lapsuuteni aikana siitä oli jäljellä vain muutama koivu. Aninan nimestä jäi muistoksi kotini Jyrylän ja viereisen Siimes-yhtiön ohitse kulkeva Aninankatu. Sairalanaukion viereisellä sivulla oli Toivo-yhtiö, akateemikko A.I. Virtasen koti, ja Kannaksenkadun vastapuolella kunnallissairaalan vanhat rakennukset (entinen vaivaishuone 1876). Kannaksentien ja Papulanlahden välissä oli ollut laaja peltoalue, ryytimaita, joita viljelivät venäläiset korotniekat Kiriloff, Naumoff, Sedoff ym.¹¹³⁾ Jyrylän — Siimeksen viereiselle Korotniekanpellolle, lapsuuteni leikkipaikalle, rakennettiin Valion ja Hangon Keksien rakennukset. Muistona vanhoista viljelmistä oli lääninsairaalan ja ratapihan välinen Ryytimaankatu (1913), Ryytimaa 1876, Puutarhakatu 1920-luvulla ja lopuksi Suonionkatu viipurilaisen runoilijan Suonion l. Julius Krohnin muistoksi.

Toivosta ja ent. kunnallissairaalaasta avautui laaja aukio, jossa Kannaksentien ja ratapihan välissä oli korotniekka Sedovin talo, myöh. lastenkotina, ja Sedovinpellot sekä tien vasemmassa laidassa arkkitehti Ragnar Ypyän piirtämä vähän ennen Talvisotaa valmistunut siunauskappeli, jonka kupoli kohosi maavallin tapaisesti maastoon sulautuen. Oikealla oli

1860-luvulla rakennettujen vallien jäännöksiä ja tien poikki juoksi Rosuvoinkulpilta Valtaoja (Laskuoja 1876). Vuosisadan vaihteessa tie oli autio kylätie, jolla — sanomalehti Ilmarisen kertoman mukaan 1880 (no 38) — susi oli ahdistellut muuatta konepajan työmiestä kaupungin ja Ristimäen välillä.

Sedovinpeltoja seurasi Sergejeffin oluttehtaan laaja alue. V. 1869 sinne oli rakennettu toiminimi Tsusov & Sapetovin oluttehdas Bavaria (Wiinatehdas 1876), tislauslaitos, etikka-, punssi- ja asfalttitehdas, kansanomaisesti *Sapetohviränni*, jonka Sergejeff osti v. 1893 vararikkopesältä ja lakkautti muut paitsi olutpanimon. *Setohvipeltoja* tai ainakin osaa niistä oli sen jälkeen alettu nimittää Oluttehtaanpelloiksi. Oluttehtaan ja ratapihan väliin oli v. 1892 rakennettu pumppuhuone, josta sai nimensä Kannaksentien suuntainen Vesikaivonkatu (ent. Vanhan pumppuhuoneen kaivot 1913). Sen varteen oli rakennettu asunto-osakeyhtiö Pyöräsuo 1923 (ks. ed.), jossa vuosina 1923—39 oli vanhempien koti. Läheisestä Pyöräsuosta oli nuoruuteni ajalla vielä jäljellä muutamia turvekumpareita, jotka myöhemmin tasoitettiin. Tämän ohdakkeita ja korkeita saroja kasvavan aukion takana kohosi arkkitehti Paavo Uotilan suunnittelema 1921—22 syntynyt Tervakylä, 2-kerroksisten tervavärillä maalattujen puutalojen ryhmä, jonka lävisivät Kannaksentietä kohti Köynnöskuja ja Niinipuunkuja (uusia harkinnaisnimiä). Aivan Kannaksentien tuntumassa oli arkkitehti Uno Ullbergin piirtämä 3-kerroksinen puolikunnallinen Suorakaide (1927). Ratapihan varressa, osaksi tasoitetulla Koiramäellä oli teollisuustontteja, joille itsenäisyyden aikana rakennettiin useita teollisuus- ja varastorakennuksia.

Pyöräsuon kaupunginosan koillispuolella Ratapihankadun takana oli Maaskolan varikko kymmenine raiteineen, joihin tavaravaunut laskettiin tekokummulta Aasinsillalta. Ratapiha oli vallannut myös osan Tiikannurmesta, jossa vielä vuosisadan vaihteessa *kelkkalaist kävviit heiniä niittämäs* (< Juones Muhonen, s. 1893) ja jossa me Kelkkalan pojat kävimme palloa lyömässä ja kiväärinhylsyjä etsimässä, olihan siellä vielä 1880-luvulla ollut sotilaiden ampumalaani.¹¹⁴⁾ Vanhan Pietarin radan töyryllä Ratapihankadun vierellä oli tienoon poikien urheilukenttä ja myös ratawahti Karl Nyqvistin tupa, josta kumpu oli saanut nimen *paanavahimäk* l. *nyykvistimäk*.

Kannaksentien oikealla puolella vastapäätä Sergejeffin oluttehdasta oli Rosuvoinmäki l. Suurenkivenmäki. Vuoden 1876 karttaan on Rosuvoin kohdalle merkitty vain yksi asumus, ehkä sama kuin edellä mainittu krouvi, kapakka matkustavia varten, ja ehkä sama kuin vuosisadan vaihteen perinteessä tunnettu Tarpeentorppa, joka vuosisadan lopulla oli ollut kaupungin palvelusväen juoma- ja tanssipaiikka. Siinä lähellä oli ollut myös Kopekkalähde, hevosten juottopaikka. Rosuvoinmäestä oli vain kärki kuulunut Talikkalan kylään: Kannaksenkatua ja Lohkotietä myöten, joiden sisällä olivat Eevankatu ja sitä leikkaavasta Soimakadusta, entisestä Saimankadusta (vrt. Emil Saima 1900), vähäinen pätkä. Lohkokadusta alkoi Ristimäen alue, joka oli kuulunut Kelkkalan kylään. Epävirallisesti Rosuvoihin luettiin laajempi alue: osia Pyöräsuosta ja Ristimäestä.

Itäisten alueiden Rosuvoin, Ristimäen ja Kelkkalan sekä läntisen alueen

Tiiliruukin, Talikkalan ja ns. Talikkalan niittypalstan välissä oli Pitkäsuo, joka ulottui lähelle entistä Anttosen taloa ja jota Rosuvoin ja Tiiliruukin kohdalla sanottiin Ruukinalussuoksi. Sadan vuoden aikana siitä nostetusta savesta syntyi lukuisia kulppia, joita yhteisesti nimitettiin Rosuvoinkulpiksi. Jokaisella kulpalla oli myös oma nimensä: Kirkaskulppa, Lähdekulppa, josta haettiin Vuoren saunan vesi, Savikulppa, Tuutermanninkulppa, jonka lähistössä oli ollut ns. Tudermanin tiiliuuni (vrt. Uunikatu, myöh. Pyöräsuonkatu), ja lähiasukkaiden sukunimien mukaan Pahikaisenkulppa, Pesokulppa (jostakin poliisi Kalle Pesosesta), Skytänkulppa, Taljankulppa, Toivosenkulppa, Väänäsenkulppa, ym. Näiden kulppien ja muiden rapakuoppien välisillä nurmipientareilla lähiasukkaat syöttelivät lehmiiän ja hevosiaan. Alue oli jääne Tihanovinpelloista ja -niityistä (vrt. sn. Tihanov).

Maanmittari J.S. Sobolevin 15.6.1898 tekemän mittauksen ja laskelman mukaan oli Kelkkalassa 20 taloa (185 asukasta) ja Ristimäellä 59 taloa (250 asukasta).¹¹⁵⁾ Ristimäen suuri asukasluku johtui ennen kaikkea Sergejeffin oluttehtaan työväestä, jota jo vuodesta 1869 lähtien oli asettunut asumaan alueelle. Paikannimistö oli hävinnyt pikkutonttien tieltä: Pieni ja Suuri Hiekkahauta, Pajanurmi (ehkä seppä Hynnisen pajasta), Loikkasennotko (Helena Loikkasen talosta), Toivola (Toivosen nahkuriverstaasta), Raamin hotelli, *kakskerroksine oikee vanha talo, joka palo 1918* (< Matilda Sini-salo, s. 1887). Ristimäen hautausmaa oli vihitty 16.10.1798, ja v. 1910 siihen liitettiin kappale Korotniekanpeltoa, jota oli viljellyt Halosen talon lampuotti Petter Jahnukainen. Se sai nimen Lepola, josta myöhemmin tuli kaupunginosan nimi. Vanha pitäjätupa (vrt. haudankaivaja Steffan Manninen 1810, Dödgräfvaretomt 1848) oli purettu Lepolan tieltä ja uusi rakennettiin Riihihaudanmäelle (murteen *riihhauvvamäk*), joka oli saanut nimensä hävinneestä Halosen riihestä. Sanan-Lennättimessä 1857 (no 42) oli uutinen riihen palosta Kelkkalan kylässä Halosen kartanossa kaksi virstaa (Pietarin) esikaupungista. — Hautausmaan porttiaukion oikealla puolella oli Veikkola, veljekset Himasen liiketalo, jonka oli perustanut heidän isänsä Tahvo Himanen (s. 1853 Muolaan Himalassa) ja vasemmalla Petter Jahnukaisen talo (s. 1852 Viipurin pitäjän Näätälässä). Paikalla oli ollut aikaisemmin Halonen (Juho Halonen 1823), johon Jahnukainen oli v. 1892 tullut lampuodiksi. Mainitulta aukiolta lähti hautausmaan kiviaidan vieritse Kiviaidankatu (ent. Tiiliruukinkatu 1902) Tiiliruukintorille.

Ristimäestä kaakkoon ja etelään levisi Kelkkalan laaja ja tiheä asutus. Vanhan kylän piirteet on kuvattu komissiomaanmittari Claes Henrik Nybergin mittauskartassa (1833), johon on merkitty kahdeksan talon tontit, ja kylän vanha nimistö on varamaanmittari C.O. Addensin selostuksesta *Delnings Bok öfwer Kelkkala Samfällighets ägor åren 1845 och 1846*:

Ristimäenpelto, Kartanopelto, Suurpelto, Uudispelto, Stenberginpelto, Keskipelto, Taalikan Pienipelto, Taalikkapelto, Meurosenpelto (Möyrysenpelto), Yliniitynpelto, Wossinaluspelto, Riihentauspelto, Mättäikköpelto, Haka-Heikin pelto, Ahopelto, Kartanopellonalusniitty, Ristimäenalusniitty, Mustasaarenniitty, Mättäikköniitty, Kotisuonniitty, Romananniitty, Kartano-niitty, Romanansuo, Taalikannurmi, Meurosenniitty (Möyrysenniitty), Reisteninsuo, Musta-

saarenluhta, Hevoshaanniitty, Haka-Heikin niitty, Haka-Heikin suo, Sandelinniitty, Välisuo, Ristimäenkangas, Ruukkialussuo, Kolikkokangas, Ristimäki, Taalikankataikko, Stenbergin-aho, Hautauspaikka, Haudankaivajantontti, Rainiokangas, Pitkäsuonreuna, Pitkäsuo, Pitkäsuonlaita, Pitkäsuonmäki, Mammakivenmaa, Meurosensuo (Möyrysensuo), Meurosenlehto (Möyrysenlehto), Meurosenmäki (Möyrysenmäki), Vossinmäki, Hämäläisenmaa, Palomäki, Mustasaari, Mättäikönmaa, Haka-Heikin maa (äänneasultaan nykyaikaistettuina).

Luetteloa täydentää C.O. Addensin rajakuvaus Röse Beskrifning upprättad under verkställd räläggning af storskipts råerne uti Kelkkala Samfällighet år 1847, johon sisältyvät Kelkkalan lisäksi Huhtialan, Kangasrannan ja Talikkalan rajanimet:

Meurosenrannanraja (Möyrysenrannanraja), Meurosenraja (Möyrysenraja), Pitkäsuonraja, Weklistinlehdonraja, Kolikkoinmäenalusraja, Maantienraja, Lähdepellontausraja, Ruukinpellonraja, Kangasrannansalmenraja, Lähdeniemenraja, Lähdeniemenmäkiraja, Rainionkankaanraja, Änkäänniitynraja, Sudenmäenrainioraja, Mustasaarenluhdanraja (äänneasultaan nykyaikaistettuina).

Asutuksen tiheessä ja satojen esikaupunkitonttien syntyessä suuri osa edellä luetellusta paikannimestöstä hävisi, joskin sen tilalle syntyi stereotyyppisiä harkinnaisnimiä tai tontit saivat vuokraajiensa ja omistajiensa sukunimen. Kelkkalan vanhoja peltoja ottivat käyttöön etenkin Kannaksentien varressa venäläiset vihannesviljelijät, korotniekat, esim. Fedotov, Kruglov, Taikov. Esimerkkinä mainittakoon, että v. 1899 jaettiin talon rek. 1 maat siten, että Natalia Fedotovin maat, murteen *vetatohvimaa*, sijaitsivat Kannaksentietä länteen päin Talikkalan ja Kangasrannan kylien rajaan: etelässä Salomon Roiskon maahan (nyk. Kiesilään) ja pohjoisessa kohti Rosuvoita, Juhana ja Elias Mansikan, Tahvo Pullisen, Pietari Holman ja Risto Hiltusen maihin. Vasili Taikovin perillisten tila Anttila, murteen *taikkovimaa*, oli kaupungin, Pietari Halosen, Elias Mansikan perillisten ja Jaakko Kulhan maiden välissä ja se kantoi veron myös Ruukinalussarka (erotettu 10.9.1877) ja Kilpa-ajorata I. Romananniitty (erotettu 2.2.1887) -nimisiltä palstoilta (Maanmittaushallituksen arkisto G 3^{a1}, 39/1—4). Meidän mökkimme oli Natalia Fedotovin maalla.

Kaupunki lunasti Feodor Taikovin maan v. 1920 ja Natalia Fedotovin ja Eugenie Kiaschkinin maat v. 1922.

Lepolan viereisille Korotniekanpelloille oli vuoden 1918 jälkeen syntynyt Kelkkalan omakotialue, mutta sen etelä- ja länsipuolella vanhalla Ristimäenkankaalla ja Ristimäenalusniityllä oli asutus vanhempaa, osaksi jo 1800-luvun lopulla syntynyttä. Näille Juho Hallenbergin, August Jakobssonin ja Anna Ikävalon omistamille maille (entistä Räikkösen taloa) oli syntynyt tiheän sekava mökkiasutus, josta erottui Hallenbergin, myöhemmin Kruglovin omistama huvila *ruklohvimäellä* (myöh. Vihannesmäki). Ristimäenalusniityille (1798), meidän aikamme *Ruklovipelloil*, oli vuosisadan alusta lähtien syntynyt mökkejä savisten katujen varsille, joiden nimet toivat mieleen entiset kaali- ym. maat: Tarhurintie, Nauriskatu, Nurmi-
katu, ym. Ne päättyivät yleensä Kelkkalan valtaväylään, Valtakatuun, jonka varteen oli 1907—08 talkoovoimin noussut Työväentalo, vähän myöhemmin rakennetut mm. Koistisen harjatehdas ja v. 1913 Juho Heiton kauppa.

Lepolan hautausmaan portti.

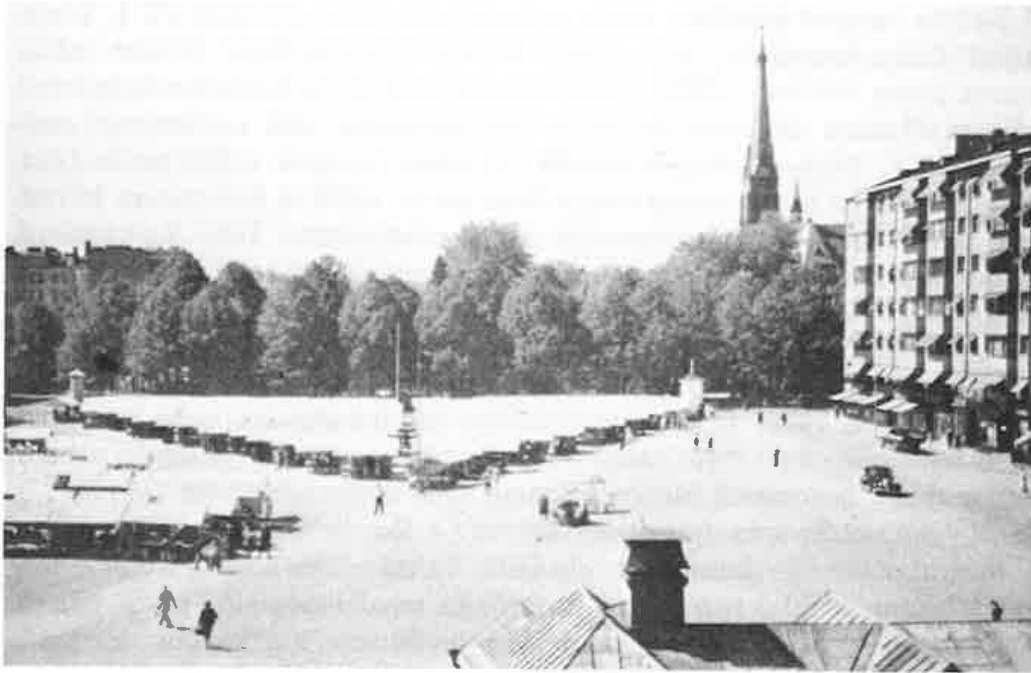
Kukulankylää Kannaksentiellä Kelkkalassa. Rakennukset purettiin tien oikaisussa v. 1936—37. Mikkelin Maakunta-arkisto.

Heiton kaupan kohdalta nousi primitiivinen katu (Heikinkatu l. Linjakatu) Kelkkalanmäelle, jolle syntyi kansakoulukompleksi (kolme rakennusta, joista vanhin v. 1892), joten sitä sanottiin myös Kansakoulunmäeksi. Minun aikani sitä sanottiin myös Nissilänmäeksi, sillä vanhempani asuivat siellä v. 1910—1916 (Ylä-Nissilä) ja mäen juuressa setäni perhe (Ala-Nissilä). Vanha naapurimme Pekka Malinen (s. 1870) ei kuitenkaan käyttänyt enää nimeä, kun haastattelin häntä sotakeväänä 1943 Kelkkalassa. Taikovinpellolla oli *taivaakiv*, korkea kivi, *jantusekallijo*, jolle mökkinsä oli pystyttänyt vuoden 1910 tienoilla kivimies Jantunen, *hyypeelatsi*, jolla asui hevospies Fredrik Hyypiä, *jakolehvikulppa*, joka näkyi kyökkimme ikkunaan ja jonka takana kohosivat punatiiliset kauppaneuvos Konstantin Jakovleffin v. 1878, 1897 rakennuttamat tulitikkutehdas, saha ja sauna. Siinä lähistöllä olivat myös vähäinen *tikkumäk*, *ruukitupa*, jonka oli ostanut ennen meitä hevospies Juones Ellonen, sekä *heito sikurtehas* (1915—17), jossa valmistettiin sota-ajan terveyskahvia (< Roosa Nissilä, s. 1874).

Kansakoulun alarakennuksen ohi kulki Valtakadulta eroava Koulumestarinkatu (ent. Koulukatu) Kiesin ja Patjaan maalaistaloihin, joista jälkimmäinen oli hävinnyt jo ennen meidän tuloamme Kelkkalaan. Patjaalla syntynyt Anni Hynninen (s. 1873) muisti vielä sotakeväänä 1943 nimet Romananniitty l. Kilpa-ajorata l. *Ajopaana*, *Taalikamäk*, *-pelto*, *-pettäikkö*, *Ruosteikkoniitty*, *kiesi riihpelto*, *hallemperi pienniitty*, *roisko rajaportti* Patjaan ja Kiesin (ent. Roiskon) talojen välillä. Helena Hottinen (s. 1875) kertoi lapsuutensa ajoilta, että *sielhä meikii niityt* (Roiskonniityt) *olliit iha siel Kiesi ja Anttosii takan*, *kaks peltoo ol meil* (Roiskoilla) *ja sit ol tippeli* (Dippel) *tiilpelto*.

Kannaksentien ja ratapihan välissä oli laaja hautausmaa-alue: ensimmäisenä Koiramäellä ruotsalais-saksalainen hautausmaa, venäläinen hautausmaa, Suomalaisen maaseurakunnan hautausmaa, jonka vihki 2.6. 1868 varakirkkoherra Johan Vitikka, juutalaisten ja muhamettalaisten hautausmaat sekä Suomalaisen kaupunkiseurakunnan uusi hautausmaa. Samassa rivissä olivat Kaupunginhaka ja viimeisenä Träskmaninhaka, murteen *reskmannihaka*, jossa oli ollut seppä Vilhelm Träskmanin paja (1883—) ja sitä ennen Juho Uskin paja (1867—). Vastapäätä Kannaksentien toisella puolella oli Esanmäki l. Esulanmäki (asunut joku Esa Suutarinen), kauempana Mammakivenmäki, johon venäläiset v. 1914 rakennuttivat korsuja ja joka myöhemmin tasoitettiin maantietä varten.

Matkan päästä Kannaksentie ylitti Kiertoradan ja siitä erosi tie Maaskolaan, joka v. 1845 oli jaettu kahdeksi: Ala-Maaskola l. Alahovi ja Ylä-Maaskola l. Ylähovi. Edellisen kaupunki antoi kunnalliskodiksi, jälkimmäisen omisti Thesleff-suku ja siitä erotettiin vielä v. 1917 ns. Roiskola l. Roiskonniitty, Roisko Njttu 1819 (vrt. Anders Roisko 1560 VA 5197: 104 v). Rajaselostuksessa Protokoll och Rösebeskrifning öfver Skatte hemmanest N:o 1 i Maaskola by 1866 on mainittu seuraavat paikannimet: Ojanvarsiraja, Pöntönmäki, Köökkimäki, Pöntönmaa, Puodintaus, Hevoshaka, Teräväiseniitty, Hytykkäsuo (vrt. N hytyckäin 1551 VA 5039:10), Rajanmaa, Tienhaarana, Ukonautio, Hovinpelto, Ruosteikonniitty, Peräsuo, Vaivaisienni-

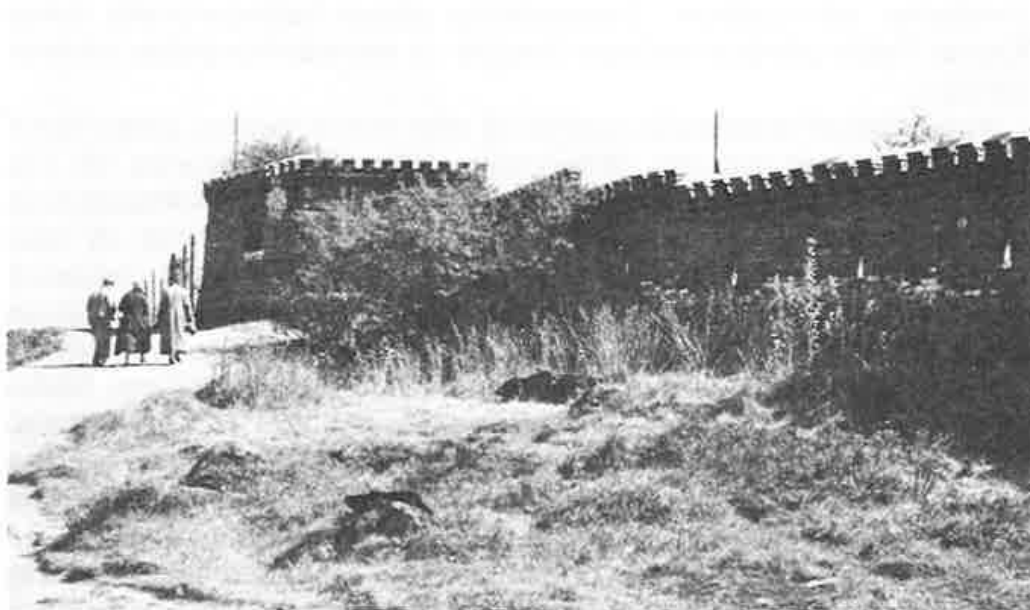
Punaisenlähteentori. Taustalla Torkkelinpuisto.

As. Oy. Brahenlinna.

Kaupunkia nähtynä Patterinmäeltä. Oikealla Torkkelinkatu.

Patterinmäen tiilimuuria. Kuvailain L. Pettersonilta.

tynsunti (ks. ed. Antti Vaivaisen torppa 1547) ja Hiekkakuoppa, joista edellä mainittu Pekka Malinen muisti vielä Kotipellon, Suonpäänpellon, Pönteepellon ja Instuutinmäen (Maaskolassa v. 1860—63 toimineen maanviljelyskoulun paikka).

Kelkkalan kylää Liimatan rajalla sanottiin Vanhaksi-Kelkkalaksi, jossa oli Räikkösen talo, entinen Hämäläisen talo (vrt. Fredrik Hämäläinen 1800-luvun alussa), johon kuudennusmies Wilhelm Räikkönen oli v. 1834 tullut vävyksi. Talon viimeisestä omistajasta Räikkösestä oli Viipurin kaakkoinen asemakaavoittamaton kaupunginosa Räikkölä saanut nimensä. Sen ja Liimatan rajana oli Papulanlahdesta Vitsataipaleenlahteen juokseva Papulanjoki (1865) l. Liimatanjoki. Sen yli aikoinaan oli rakennettu Säiniönsilta, Säiniö Bro 1547, Seinie silta 1554, Säijne bro 1560, Segnia bro eller Limitala (= Liimattala) 1655, joka ainutlaatuinen nimi on yhdistettävissä läheiseen Säiniön kylään, Seyna ligendis i Wijborgx sochen 1447.¹¹⁶) Tämä ns. Liimatanjoki lienee aikoinaan ollut Vuoksen suiston itäisin haara.

Tämän taipaleen vähäisen alkumatkan saattoi ajaa Linnansillan — Risti­mäen punaisella linjalla, jonka raitiovaunuissa oli punaiset valot ja lyhdyt.

Käremäensillan suuntaan

Punaisenlähteentorilta pääsi Käremäen suuntaan paraiten torin eteläkulmalta lähtevää Vaasankatua pitkin. Se kulki Torkkelinpuiston tai varsinaisesti sen kaakkoisen osan Tuomiokirkonpuiston vieritse, ja sen oikealla puolella avautui eräs Viipurin kauneimmista kaupunginosista. Siinä olivat Alvar Aallon moderni luomus, kirjastotalo (1935), Tuomiokirkko sankarihautoineen ja -patsaineen, Koulukenttä (1895) Klassillisen lyseon edustalla ja sen jatke (1903) Vanhan yhteiskoulun sivustalla. Kauempana oli Pantsarlahden bastioni ja sille rakennettu Uno Ullbergin arkkitehtonisesti hieno Taidemuseon ja -koulun rakennus (1930) merelle pylväikkönsä lomitse avautuvine näköaloineen. Koulukenttien päässä kallioperustalla kohosi Ragnar Ypyän piirtämä mahtava Kauppa- ja merenkulkuopiston rakennus (1938).

Vaasankadun vasemmalla puolella oli ollut vanha suoalue, jonka viimeiset mättäiköt oli kuivattu 1870-luvulla. Käremäelle aiottaessa oli Clas Gyldénin suunnitteleman renessanssipalatsin Edenin (1912) kulmasta kääntyttävä vasemmalle Linnankadulle, joka suorana valtavyylänä oli tullut Linnansillalta ja jatkui Koivistonkadulle (väg till Kackis 1839 l. Johannekseen ja Koivistolle). Vaasan- ja Linnankadun toisessa kulmassa oli Vaasalinna, 1930-luvun rakennuksia, ja sen takana oli vuosisadan alkupuolella muotoutunut Pantsarlahdenpuisto ja vielä yhden korttelin takana Mallaskatu, joka oli saanut nimensä vanhasta viinarännistä ja olutpovarnista (1876). Pantsarlahden kaupunginosan lävisti Vaasankadun suuntainen Brahenkatu, jonka varrella puiston vieressä kohosi 8-kerroksinen Väinö Keinäsen piirtämä Brahenlinna (1937), jossa oli viimeinen Viipurin-kotini.

Ylitettyään Kullervonkadun ja -puistikon Linnankatu muuttui Patterinmäen juurella Koivistonkaduksi. Patterinmäkeä oli 1860-luvulla nimitetty myös Kolikkoinmäen valleiksi, joiden rinteelle kohosivat modernit Teolli-

suuskoulun ja Sahateollisuuskoulun rakennukset entiselle Piiskuumäelle, jossa oli ollut *piiskuupassas* (< Aleksanteri Lehti, s. 1881). Se oli nähtävästi vanha jo 1500- ja 1600-luvulla mainittu Teilmäki, jossa oli ollut hirsipuu, teili ja pyörä näkyen kauas yli seudun.¹¹⁷⁾ Rakennusten taakse Patterinmäen rinteelle raivattiin Keskuskenttä (vihkiäiset 1934), josta oli tuleva Viipurin stadion. Koivistonkadun länsipuolella oli Väinö Keinäsen piirtämä Ammattikoulun rakennuskompleksi (1930) ja niiden takana Havin valleilla Uno Ullbergin suunnittelema ulkoilmateatteri (1934). Valleista etelään Kelo-polusta ja Vallinrinteestä alkoi entisen Kaupunginhaan (1876) alueelle syntyä viehättävä Havin omakotialue, ensimmäisenä Juhani Viisteen suunnittelema seitsemän rakennuksen kompleksi Oy Honkala (1921).

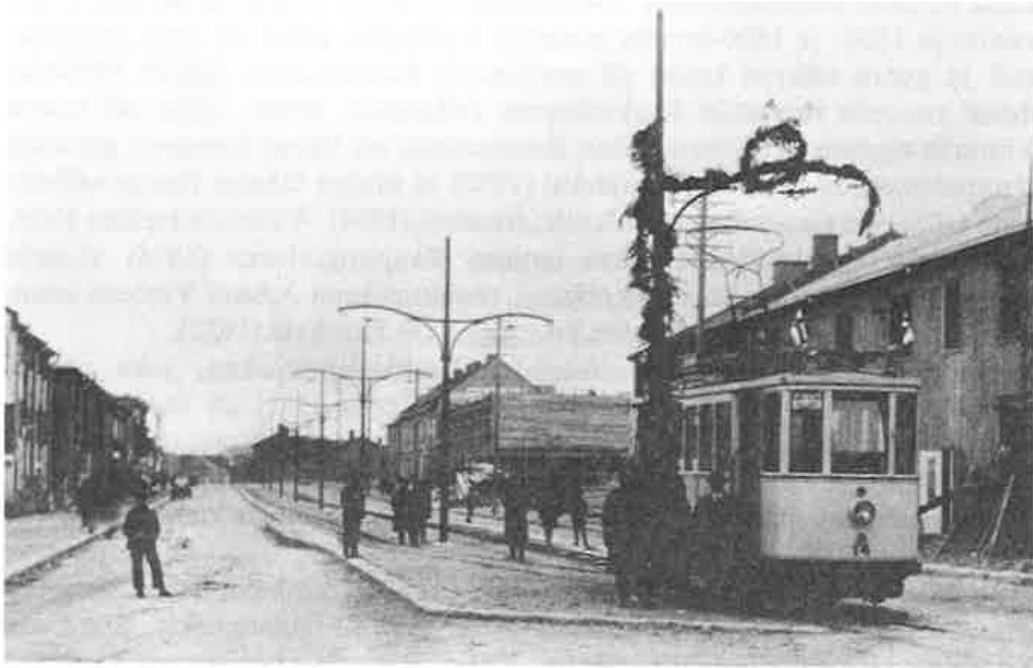
Havinlahti muodosti Viipurinlahden kaakkoispohjukan, joka ulottui Käremäensiltaan saakka. Tämä rantama l. Vanha-Havi oli vanhaa teollisuus- ja varastoaluetta (ks. ed.), mihin liittyvät nimet Aparaatinranta, Öljykellarikallio ja Kirassiryki (ven. *kerosin* polttoöljy, petroli). Haville oli jo 1700-luvulla rakennettu Pyhän Nikolauksen ortodoksinen kirkko (Tserkov Sv Nikolaja 1785).

Koivistonkatu haarautui Suurkaduksi, joka vei keskelle itäisiä kaupunginosia: Kolikkoinmäkeä ja Kangasrantaa, sekä Käremäentien, jota pääsi Käremäensalmen ylittävälle sillalle. Koko alue oli vanhastaan kuulunut kaupungille: Rådsländ l. Rådsmarcken 1500- ja 1600-luvun asiakirjoissa. Käremäellä oli ollut kruunun tiilenpolttamo, Cronan Tegel ugn vielä 1703 (Maanmittaushallituksen arkisto G 1, 17/1). Edellä mainitusta Addensin kartasta ja sen selityksestä Delnings Bok öfwer Kelkkala Samfällighets ägor åren 1845 och 1846 näemme Talikkalan vanhan nimistön:

Rajapelto, Kulhanpelto (sn. Kulha), Uusipelto, Tiilikodanpelto, Ruukkipelto, Otsistipelto (ven. ottšitš sukukartanon omistaja). Lähdepelto, Ruukinalussuo, Kolikkokangas, Ristimäenkangas, Kolikkomäensuo, Rihtalinmaa, Rainiokangas, Kolikkosuo, Kärenniitynmäki, Pienisuo, Kärenmäenlahti, Sittasaari, Hirviluoto.

Tästä nimistöstä suuri osa hävisi tiheän esikaupunkiasutuksen synnyttyä 1900-luvun vaihteessa: v. 1879 oli Kolikkoinmäellä vain kymmenisen taloa ja 48 asukasta, mutta v. 1900 jo 847 taloa.¹¹⁸⁾ Haastateltava Vilho Vilkkio (s. 1882) muisti vain nimet Huotarinaho (vrt. Anders Huotari 1880), Raivaa-jankulma, raittiusyhdistyksen rakennus Kangas- ja Vilhonkadun kulmauksessa, Rajapelto, Tiilikodanpelto (murteen *tiilkovapelto*), Vilhonmäki, Riukukallio (murteen *riukkallijo*), Sokininmäki (sn. Sokin) ja muistoina Dippell-suvun omistuksista *tippelikujaset, -lähe, -ranta, -saaret*.

Patteritöiden yhteydessä v. 1915 rakennettiin silta Dippelinsaarten kohdalle Havinlahden l. Käremäenlahden yli. Paikalliset asukkaat käyttivät sitä ylikulkupaikkana ja nuoret kuherteluun, mistä johtui sillan nimi Huokaustensilta t. Liteinyinsilta (ven. *liteinyj* valu-). Silta purettiin 1920-luvun alussa. Kadunnimistössä ovat Hovinpellontie (Dippelin hovi), Kärenniityntie, Mansikankatu, ent. Taavetinkatu (1913), talollisesta Taavetti Mansikasta (1854), Junttilankatu Junttilan talosta, Mattilankatu, ym. Ristikiventie leikkasi Valtakadun Talikkalan kirkon eteläpuolitse:

Kolikkoimäen levennetty Suurikatu uusine raitiotielinjoinen.

Purettuja rakennuksia Käremäensillan luoteispuolella. Mikkelin Maakunta-arkisto.

Rajakatu Itä-Toukolan katolta nähtynä 1937.

Näkymä 1935 Kolikkoinmäellä Mäkikadun suusta Valtakadulle päin. Mikkelin Maakunta-arkisto.

Ristkiv ja ristpetäjä ol siinä, maalaiset ko tulliit Nuoraalt, Porlammist ja Sommeest ja ko ne toi vainajii hautaa, ne siit sillo tekkiit risti siihe kivvee, hakkasiit. hautuumaalt tulles se tapahtu ja sit tekkiit siihe issoo petäjää puukol risti ja siin joivat sit viinaa, et piru ei tule kottii kummittelemaa, se jääp sen risti ja ristkive toisel puolel (< Vilho Vilko, s. 1882).

Käremäensillasta, joka välitti liikennettä Vitsataipaleensalmen yli (Witsataipalin Salmi 1703), alkoi kaakkoissuunnassa Vitsataipaleenlahti l. Käremäenlahti l. Hevossaarenlahti (Häfwos Sari Sälkä 1703, Hevossaarenlahti 1859). Sen rantaviivasta kuului vain vähäinen osa, ns. Käremäen—Pihlajaniemen alue, Kangasrannan kylään, jonka nimistöstä Addensin jakokirjassa (1845, 1846) ovat seuraavat merkinnät:

Tontti, Vironniemenpelto, Ruukkipelto, Lähdepelto, Otsistinpelto, Uusipelto, Lähdeniemenpelto, Änkäänniitty, Saunaniemenniitty, Revonsuo, Pienrainioniitty, Mustasaarenluhta (Liimantanlahdessa), Suurrainioniitty, Reisteninsuo, Kärenniitty, Sudenmäenrainioniitty, Saunaniemenmäki, Änkäänkangas, Revonsuonmaa, Rainiokangas, Likasiensuo, Änkäänmaa, Suurainiosuo, Piensuonkangas, Pihlajaniemenmaa, Kärenniitynmäki, Rihtalinmaa, Pitkäsuonlakia, Pitkäsuonmäki, Piensuo, Pitkäsuo ja vesialueella Saunaniemi (vrt. Sauna lax 1653, Saunaniemenmäki 1848) (Maanmittaushallituksen arkisto G 3¹, 41/2). — Äänneasultaan nimet on osaksi kirjakielistetty.

Kangasrantalainen tiedonantaja Sohvi Nyrkkö (s. 1888) muisti seuraavat nimet: Vironperä, murteen *viroperä*, *pihlajaniem*, Roisko-suvun vanha asuinpaikka, *maihinousupaikka*, kalastajien venevalkama, *rapaniem*, *rengaskiv*, *siltasaar*, *ruunholmiranta* (Kronholmin tiilenpolttamo), *lopoti-laht*, *otsistipellot*, *rainijokangas*, *-niityt* (appellat. *rainio* l. *rainikko* kannokkoinen raivattu alue, esim. pelto), *revomäk*, *-suo*, *tiilikapellot* (sn. Tiilikka), *tetrimäk* (Roiskon rengistä Petter Tetristä 1861), *tiippanamäk*, *-pelto* (Kangasrannan talon kolmanneksen omistajan Petter Bryggarin, 1812, vävystä Juho Tiippanasta 1880-luvulla, *kaurimäk* (Roiskon talon omistajasta Gabriel Roiskosta l. Torpan Kaurista 1863), *aatamimäk* (Adam Roiskosta), *lompka* (louhos), *suurkiv*, *ruutlammisuo*, *likasiimäk*, *kunturanta* (sn. Kunttu), *piippukiv*, *munnemäk* (sn. Munne). Myös kadunnimistössä on jälkiä entisestä paikannimistöstä: Kangaskatu, Kaurinkatu (Gabriel Roisko), Lompkakatu, Lukkarinkatu, ent. Vilpinkatu (Vilppi l. Filip Roisko 1859), Roiskonkatu (Anders Roisko 1809), Niittykatu (Kärenniitty), Rihtalinnankatu (Rihtalinmaa), Ropanraitti (vrt. vanha Ropan torppa), Siikrinkatu (Sigfrid), ym. — Kangasrannan perillä oli ns. Oravakylä (harkinnaisnimi).

Suuri osa Vitsataipaleenlahden itärannasta kuului Huhtialan kylään, osa Pihlajaniemestä ja Hevossaari, Hewossaari Stadga Lägenhet 1785, johon maatonut oli Skrifware Holman 1653. Kartassa öfver Hevossaari enstaka hemmans N:o 1 egor uti Hevossaari by år 1833 ovat nimet Halkosaari, Kiviluoto, Suurluoto, Pienluoto ja Skrifvari Saari, Wackmästar eller Fogdi saari sekä Häfvossaari ovat melkein toisiinsa maatonuneita (Maanmittaushallituksen arkisto G 3, 1/11). Viipurin linnan omistukseen viittaavat jo monet paikannimetkin. Addensin jakokirjassa (1845, 1846) ovat nimet:

Huutokallionpelto, Rakokivenpelto, Ruomarannanpelto, Ahopelto, Pihlajaniemenpelto, Rantaniitty, Mataraniemenniitty, Aataminniitty (Adam Roiskosta), Änkäänniitty, Huutokallionmäki, Änkäänkangas, Likasiensuo, Rantaniitynsaari, Rainiokangas, Pihlajaniemenmaa.

Kuvauksessa Häfde- och skogsmarksbeskrifning öfver Hewossaari år 1859 (Maanmittaushallituksen arkisto G 3¹, 45/2) on mainittu

Saarenpäänpelto, Perukanpelto, Ahopelto, Suurpelto, Keskipelto, Koppelipelto, Vitimpenpelto, Körrökallionpelto, Kannikanniitty, Kotiniitty, Putkisaarenniitty, Foudinsaarenniitty, Riivarinsaarenniitty,

ja rajakuvausessa Råläggingsbeskrifning öfver omkretsraerne kring Hevossaari enstaka hemmans alla egor år 1859 (ed. lähde) ovat nimet Vitsataipaleensalmenraja, Luodonsaimiraja, Luodonsalmen Huhtaniemenraja, Kokonhautaraja, Hevossaarenlahti. Nykynimistöissä olivat tunnettuja *huutokallijo*, josta huudettiin venettä Tirhiän puolelta, *tammilehto*, *rajakiv*, Kangasrannan rajalla, *rakokiv*, *rakokivepelto* l. *ryhäsepelto* (sn. Ryhänen), *rantniityt*, *suur* ja *pien rainijomäk*, *suvemäk*, *tiesuokangas*, *änkkäänniitty*, *suveaita*, *ruomaranta*, *vešhautaa sannoit ruomaks* (< Anni Hynninen, s. 1873) ja *suurluoto*, *pienluoto*, *huhtamäerainijoruukki*, *tiiltehas hevossaares*, *mut ei sitä ennää sillo olt ko mie oli* (< Sohvi Nyrkkö, s. 1888).

Huhtialan perillä kiertoradan takana oli *uuskylä* l. *uusseelanti* (lainanimi) l. *sant höörmanni* (mustalaisten suosima).

Käremäensillan toiselta puolelta alkoi Vitsataipale, Vitsataipal 1785, jonka vanhoista asukkaista on mainittu esim. Simon Wasinkätinen 1689. Sillalta kääntyi tie oikealle Pappilanniemeen (Albrechtsöö 1703), jossa oli Viipurin maaseurakunnan vanha pappila (ks. ed.). Sinne oli rakennettu itsenäisyydenajan ensi vuosina naisten urheilupuisto Tanhuvaara, jonka uimaranta oli entinen *herroihiikka* (Herroinhiekkapelto 1859). Sillalta vasemmalle olivat Tirhiä (Salmis eller Tirhiä, omist. Sigfrid Tirhiä 1785) ja Nuoraa, jonka asutushistoriallista nimistöä edustavat mm. *vennäikorp*, *-laht*, *-saar* (1833, 1860), *laplaht*, *lintumus*, *käräjämäk*, ym. Kylästä on poimittu vanha tarina, että *vissataipaleest haettii vissat ja lyötii kärjä-mäel*.

Kangasrannan ja Kelkkalan kylien välissä sijaitti ns. Talikkalan niitypalsta, josta Addens jakokirjassa (1845, 1846) on luetellut seuraavat nimet:

Suurenmäenpelto, Meurosenpelto (Möyrysenpelto), Suurenmäenrainioniitty, Reisteninsoppi, Suurainionniitty, Reisteninsuo, Mustasaarenluhta, Meurosenniitty (Möyrysenniitty), Suurainiosuo, Pitkäsuonmäki, Rainiokangas, Piensuokangas, Möyrysenmäki (Meurosenmäki), Pitkäsuo, Pitkäsuonlaita, Pienisuo, Meurosenlehto (Möyrysenlehto). Alue rajoittuu melkein maatuoneeseen Liimatanlahteen (Limata lax 1833). — Siellä oli viimeksi Anttosen talo, jonka maat kaupunki osti v. 1907.

*

Punaisenlähteentorilta pääsi itäisiin kaupunginosaan myös Pellervonkatua ja Torkkelinkatua. Pellervonkatu, entinen Vuohikatu (Get Gatan 1839), oli varhaisvaiheessa nimitetty myös Si(m)pkasolaksi, murteen *sipkasola* (< Aleksanteri Lehti, s. 1881) muistoksi Balkanin Sipkan solasta ja Suomen kaartista venäläis-turkkilaisessa sodassa. Se oli ilmeisesti sama kuin Solakatu 1894¹²⁰), joka hitaasti kohosi kohti Patterinmäkeä. Sen vasem-

malle puolelle korttelin taakse jäi Myllymäki (Qvarnbacken 1899), josta viimeinen mylly oli purettu v. 1883, ehkä vanhalta nimeltä Vuohimäki I. Pukkimäki I. Kilimäki, ellei sillä sitten tarkoitettu Patterinmäen kaakkoisosaa. Tämä Vuohimäki kuului entiseen Pietarin puoliseen esikaupunkiin (1876), ns. Vuohikortteliin (Get Qvarteret 1835), jonka pohjoisosassa oli ollut vanha hautausmaa (Fridhof 1706) jossakin Vilkenkadun (Wilkes gränd 1878) lähistössä. Katu, joka lävisti Kalevan- ja Kannaksenkadun, oli saanut nimensä Vilken koulun ja rahaston perustajasta Adam Vilkestä (k. 1847) ja jatkui Papulanlahteen, ja sen päässä oli vanha palokuuri. Viime sataluvun lopulla kaupunginosan nimitys Anina muutettiin Kalevaksi, kuten sanottu, ja sen kadunnimistössä oli runsaasti kalevalaisia aiheita: Aionkatu (ent. Pukkikatu), Otavankatu (ent. Kilikatu), puistomainen Kullervonkatu, Sammonkatu (Samponkatu 1894), Tapionkatu, Pellervonkatu ja valtaväylä Kalevankatu, jonka piti ulottua Myllyaukiolta kilometrien mittaisena läpi Ristimäen Kiesilään ja Räikkölään.

Puolitekoista Kalevankatua pääsi Rosuvoinkulpille, joten parempi oli poiketa Uuden yhteiskoulun kohdalta Pellervonkadulta Aionkadulle, vanhalle koulutielleni, jota pääsi aina Patterinmäen koillisjuurelle uuden Väinö Keinäsen suunnitteleman Vesilinnan (1930) tuntumaan. Sen vieritse nousi vanha Tykkitie, jota oli käytetty tykkien hinaamiseen Patterinmäen huipulle. Vasemmalle vanhan kunnallissairaalan vieritse kulki Kappelitie (sairaalan kappelista) kohti Kannaksentietä, ent. Maneesikatu (1913), maneesista I. santarmimaneesista, ratsastushallista, jossa kiertävät ilveily- ja voimisteluseurat olivat näyttäneet taitojaan. Pienellä aukiolla maneesin ja vallien välissä oli ollut Lopotinkaivo I. Frimaninlähde.¹²¹⁾ Patterinmäen itärinteeseen vesisäiliön viereen olivat nousseet Paavo Uotilan piirtämät tuberkuloosisairaala (1929) ja Kaupunginsairaalan rakennukset (1926—28), jotka peittivät alleen Lepikkorinteen ja -polun sekä sen viereisen valtavan Rapakiven, vanhan koulupolkuni, joka kulki Tiiliuuninkadun päästä Lippupatterin portille.

Tämä ns. Hirviaukio oli jo 1700-luvun lopulla muodostunut Viipurin tiiliteollisuuden keskustaksi (Kirpitsnyj zavod 1785); 1800-luvun puolivälissä kyseisellä Patterinmäen rinteellä oli Vasili Tihanovin tiilitehdas (Kakelfabrik och tegelslageri 1861), jolle kaupungista vuoden 1876 kartan mukaan pääsi sekä Pukkikatua että Kannaksentietä pitkin. Autio kaakelitehdas seisoi tien poskessa vielä minun koulupoika-aikanani. Kyseisestä tiilenpolttamosta oli sanomalehti Sanan-Lennättimessä 1858 (no 48) uutinen, että tuli oli päässyt valloilleen eräässä Pietarporin (= Kalevan) esikaupungin takanessä olevassa tiiliruukkiin kuuluvassa tuvassa. Hirviaukiolta jatkui tie Tiiliuuninkadulle (ent. Tiiliruukinkatu 1913), joka vei suoraan Tiiliruukintorille, joka vielä v. 1903 oli ollut kelkkalalaisen Petter Jahnukaisen hakaamana. Tiiliruukki oli saanut nimensä alueen puolitoista sataa vuotta jatkuneesta tiilenpoltosta, joka Tiiliuuninkadun varressa jatkui vielä itsenäisyytemme ajalla.

Tiiliruukilla v. 1876 oli ollut vain seitsemän mökkiä: *tiilmäk* I. *tiiliruukimäk ol kivikkoist ko isä rakens sinne mökkiisä*, kertoi Alma Helenius, o.s.

Hyrynen (s. 1885). Kotini oli eri paikoissa alueella vuosina 1905—10 ja kuulin myöhemmin äidiltäni joitakin alueen paikannimiä: *kaakeltehtaamäk* (ks. ed.), *saulaani* (savenottopaikka), *ruukialussuo* (suureksi osaksi Risti-mäen puolella), *riimannimäk* (sn. Friman), *tiilmäk* l. *ilomäk* (Ilon sauna), *nuopposerinne* (Nuopposen leipomo), *kulppakatu* (myöh. Lampikatu), *pajakatu*, *vossikkapirssi* (joskus Tiiliruukintorilla), *meltilatsi* (sn. Meltti 1873), *karvisepaikka* (Karvisen kauppa), ym.

Tiiliruukintorilta pääsi mm. Tikkutehtaankatua Valtakadulle, jolloin oltiin keskellä itäisiä kaupunginosia, Kolikkoinmäkeä.

*

Punaislähteentorilta päästiin myös Torkkelinkatua, jota oli aikoinaan nimitetty — opettajatar Rosa Hurmalaisen kertoman mukaan — Pukkikaduksi (ks. ed.).¹²² Se päättyi Patterinmäen juurelle, josta oli kiivettävä mäen päälle Lippupatterintielle, jota käyttivät vain jalankulkijat. Siitä pääsi ohi Horsmapatterin, joka loppukesällä oli liekehtivänä horsmamerenä, ja edelleen Sepänkatua pitkin Suurkadulle tai Talikkalankatua tai Vilhonkatua tai Aleksanterinkatua Valtakadulle ja taas oltiin itäisten esikaupunkien sydämessä.

Lähdeviitteet

- 1 Sanomalehti Ilmarinen 1868, no 52, ja 1882, no 95
- 2 M. Akiander, Utdrag ur Ryska annaler 80. — J. Jaakkola, Suomen muinaiset valtarajat vuoteen 1323, s. 107. — Urkundenbuch der Stadt Lübeck II 565
- 3 K. Grotenfelt, Jaakko Teitin valitusluettelo 228, 229
- 4 Nova tabula geographica totius Careliae (Valtionarkisto, karttafotostaatti)
- 5 J.V. Ruuth, Viipurin kaupungin historia 64. — Viipurin pitäjän käräjät 7.3.1645 (Valtionarkisto)
- 6 Ruuth, mt. 2
- 7 Atlantica sive Mannheim III 485
- 8 J. Jaakkola, Kuningas Mauno Eerikinpojan unionipolitiikasta 73 ja siinä mainittu kirjallisuus
- 9 F. Jonsson, Heimskringla II 143. — A.I. Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder VI 236
- 10 Valtionarkisto (VA) 4994:95; 5238:21; 5003:85, 86; 5179:25; 5197:23 v; 5008:20 v; 36:50, 7; 5499:11; 5059:2—4; 5061:21; 5088:1, 33; 5237:7, 20; 5251:13; 5008:25 v, ym.; Mustakirja 27. — Ks. Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 37 (1957), s. 156 ja siinä mainittu kirjallisuus. — Viljo Nissilä, Suomen Karjalan nimistö (1975), s. 216, 217
- 11 Reinhold Hausen, Finlands medeltidsurkunder (FMU) I 122, 124. — VA 4994:46; 5125:22 v; 5194:10; 5126:38 v. — Nimi on oletettu Sammonsareksi, sillä se on mainittu läheisten Vatikiven (Watukiuj) ja Laiharannan (Layarawtha) yhteydessä (Mustakirja 27). Nimi on tulkittu myös Viipurinlahden Suonionsareksi (Soniensari 1557) (Toivo J. Paloposki, Viipurin pitäjän historia I 70). — Geographisch afrijtning uppå Wiiborgz Stadz Räär och Röör, som begichz och syntes dn 21 och 22 Junij Åhr 1653 (Viipurin maistraatin arkisto, Mikkelin Maakunta-arkisto)
- 12 Sverges traktater I 11, 118
- 13 Diplomatarium svecanum I 815
- 14 VA 4994:17; 5052:32; 5060:14. — Nissilä, Friisiläis-alankomaalaista aineistoa Suomen nimistössä. Virittäjä 1963, s. 350—352. — Erkki Kuujo, Inkerin varhaisemman historian keskeisiä kysymyksiä. Suomalainen Tiedekatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1969, s. 233, 234
- 15 Geographisch afrijtning 1653. — VA 5194:10 v; 80:34; 76:26; 5124:8; 5194:9
- 16 Jaakkola, Suomen varhaishistoria 486 ja siinä mainittu kirjallisuus (mm. J.G. Liljegren, Runurkunder 60)
- 17 Den finlandssvenska Bosättningsens ålder och ursprung (Finsk Tidskrift 155, 1954, s. 112)
- 18 VA 5036:48; 5060:50; 5641:62, ym. — Ruuth, mt. 4
- 19 Gabr. Lagus, Kuvauksia Viipurin historiasta I 15
- 20 Geographisch afrijtning 1653. — Erich Aspegren, Geographica Descriptio Uppå The Byar som Åhre Inom Milekreitzenn J. Wijborg 1655 (Ruotsin valtionarkiston karttafotostaatti)
- 21 Lagus, mt. I 15. — Ruuth, mt. 632
- 22 Maanmittaushallituksen arkisto (MHA) G 3, 12/2, 12/3
- 23 VA 5018:2, 4; 5088:1. — R. Rosén, "Kolmas ristiretki Suomeen". Historiallinen Aikakauskirja 1945, s. 20, 21. — Laguksen mukaan (mt. I 16—18) Linnansaaren nimitys on johtunut siitä, että se kuului Viipurin linnan hallintaan. Saarelle syntyi Vanha Viipuri ja myöhemmin linnasta kaakkoon sijaitsevalle niemelle Uusi Viipuri
- 24 Palmsköldska samlingen LXI 479. — Lagus, mt. I 12
- 25 Atlantica eller Manheim III 485. — Ruuth, mt. I 12
- 26 Uusi Suometar 1879, lisälehti 88 seur. — Eräässä vanhassa lähteessä (Ruotsin valtionarkiston Muscovitica-kokoelmassa 1500-luvun alkupuolelta) kerrotaan tietäjä Viippenistä: Anno Item en späman hett Wippen, then fick Wiborg etc. 1293 nampn aff i her Per Jönssons tid, han let först begynne Wiborg stad (Hist. Ark. XIII 373). — Vipus-mainintoja on myös Kaakkois-Karjalan kansanrunoissa. — VA 4998:93; 5196:36
- 27 Lagus, mt. I 13, 14
- 28 J.J. Mikkola, Venäläisistä kronikoista pohjoismaiden keskiajan historian lähteinä (Historiallinen Aikakauskirja 1928, 3, s. 189). — Rosén, mt. 19) on samaistanut Vielandan-nimen Säkkijärven Vilajokeen. — Venäläisissä kronikoissa Viipurista mainittu Vybor-asu on varmaan yhdistetty Novgorodin ja Pihkovan alueen nimiin Vybores ja Vyborovo, joihin sisältynee henkilönnimi Vybor. Myöhemmin syntynyt venäläinen kertomus väitti, että novgorodilaisen ruhtinaan Gostomysin poika Vybor — karkoitettuaan varjagit — oli hyökännyt näiden maihin ja rakentanut kaupungin, jolle antoi nimensä Vybor. — Itse asiassa skand. Viiborg on assosioitunut novgorodilaiseen Vyboriin (Mikkola, mt. 188)

- 29 Rolf Pipping, Kommentar till Erikskrönikan 413. — Carl-Eric Thors, Stadsnamnen i Finland. Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift 1949, s. 23, 24. — Vrt. linnan lähistössä Pyhäkallio, Pyhekallio, slotzsens fiskerij 1562 VA 5238:22. — Den finlandssvenska bosättningens ålder och ursprung. Finsk Tidskrift 1954, s. 112
- 30 Karl Gustaf Ljunggren, Medellågtyska drag i gamla nordiska ortnamn 139, 140
- 31 Gotländsk ordbok I 81, 82. — Herbert Gustavson, Gotlands ortnamn. Ortnamnssällskapets i Uppsala årskrift 1938, s. 7, 8. — Viipurin nimen vanhimpia merkintöjä: Castrum Wiborg 1295, Wiborgh 1308, in Wiborg 1310, borgare i Wyburg 1323, Petrvs Ioansson, aduocatus Wiborgensis 1326, Wuborch 1336, unsres slotes Wuburch 1343, Sigismundus Petersson, praefectus Viburgensis, ym. (Diplomatarium Suecanum II 195. — Sverges traktater med främmande magter I 310, 333, 370, 407, 448). — Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch I 559, II 222, 299, 366, 475, 734, 776. — FMU I 80, 100. — Mustakirja 27
- 32 VA 5088:1, 5; 4994:17 v; 5058:2. — FMU I 124
- 33 V. 1293 ja 1322 on linnasta käytetty venäläisissä kronikoissa nimitystä **gorod** kaupunki (M. Akiander, Utdrag ur ryska annaler 77, 85, 100). — VA 5216:22; 5196:33, 35, 37, 38 (v. 1560). — Ruuth (Rosén), mt. I 198, 242. — B.O. Nymalm, Plankarta öfver Wiborg stad jemte förslag till ny reglering af förra St Peterborgska förstaden etc. 1861 (VA). — A.E. Modeen, Plankarta af Wiborg 1876 (VA). — L. Ch. Stobaeus, Planta öfver Wiborg 1703 (VA)
- 34 Lagus, mt. I 73, 79. — Ruuth (Rosén), mt. I 242. — Ruuth, mt. 643, 939, 515
- 35 Ruuth (Rosén), mt. I 198, 242
- 36 Viljo Nissilä, Viipuri paikannimien valossa. Kalevalaseuran vuosikirja 1957, s. 167, 168. — Arwidsson, mt. III 7, FMU I 328
- 37 Nymalmin kartta 1861 (VA). — Nissilä, mt. 168. — Joh. Strählman, Grund Ritning Öfver Wiborgs Stad etc. 1820 (VA)
- 38 VA 5090:19; 5126:120; 5237:92, 106. — Medio av 1600-talet (VA). — Plan von Wiborg 1739 (VA). — Nymalmin kartta 1861 (VA). — Lagus, mt. I 77. — Ruuth, mt. 283, 364
- 39 Lagus, mt. I 190. — Ruuth, mt. 283. — S.W. Palmroth, Karta o Gorodskoi tšasti Kron St Anny i Tervaniemi ili Kosy etc. 1847 (VA). — S.W. Palmroth, Project Karta öfver Kron St Annae eller den så kallade Terwaniemi stads delen 1847 (VA)
- 40 J. Strählmanin kartta 1785, 1786 (VA). — Sanansaattaja Viipurista 1836 (no 45). — A.E. Modeen, Plankarta af Wiborg 1876 (VA). — Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 285, 286
- 41 VA 5237:8; 5641:56. — Nissilä, Suomen Karjalan nimistö (1975), s. 224
- 42 Viipurin kaupunkiseurak. kirkonkirj. jälj. 751, s. 1, 42 ym. (VA). — W. Gyldeń, Plan af Wiborg 1839 (VA). — Nymalmin kartta 1861 (VA). — Ruuth, mt. 632
- 43 Nissilä, Viipuri paikannimien valossa 172 ja siinä mainitut lähteet
- 44 VA 5006:28; 5054:54; 5171:113 v; 5190:13. — Nymalmin kartta 1861 (VA). — Viipurin kaupunkiseurak. kirkonkirj. jälj. 751, s. 2 (VA). — Viipurin maaseurak. kirkonkirj. jälj. I, s. 337
- 45 Otava 1861 (no 7). — Ilmarinen 1867 (no 31)
- 46 L.Ch. Stobaeuksen kartta Planta öfver Wiborg 1703 (VA). — Modeenin kartta 1876 (VA). — Otava 1861 (no 14). — Ilmarinen 1880 (no 20)
- 47 VA 36:49; 67:28; 5000:85; 5003:75 v; 5008:20 v; 5191:20 v. — Nymalmin kartta 1861 (VA). — Alpo Salmela, Aika ennen Karjalan esikaupunkia. Osmo Kajanmaan toimittama muistojulkaisu Loikkanen ja sen VPK ym. (1956), s. 6. — VA 5124:8; 5151:29. — Nissilä, Papula ja Loikkanen. Viipurin kahden kaupunginosan nimet. Pilipuun uutisia 1970, s. 10—12
- 48 J. Strählmanin kartta 1785, 1786 (VA)
- 49 Sanansaattaja Viipurista 1841 (no 17). — Väinö Karvinen, Viipurin kaupungin kaakkoisliepeellä. Kaukomieli VII 58
- 50 J. Strählmanin kartta 1785, 1786 (VA). — VA 74:25; 5000:111 v; 5134:19. — Ilmarinen 1868 (no 25). — Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 257
- 51 Delnings Bok öfver Kelkkala Samfällighets Ägor etc. 1845, 1846 (MHA). — Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 37, 113, 275, 287
- 52 VA 5327:47; 5671:8. — J. Strählmanin kartta 1785, 1786 (VA). — Ruuth, mt. 680
- 53 Nissilä, Viipuri paikannimien valossa 177, 178 ja siinä mainitut lähteet
- 54 VA 67:33; 5144:11 v; 5237:108; 74:25, 26. — Delnings Bok öfver Kelkkala Samfällighets ägor etc. 1845, 1846 (MHA)
- 55 Ks. Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1 (1976), s. 34—. — Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 247. — VA 5171:31
- 56 VA 5000:104 v; 5003:85 v; 5204:35 v; 5705:9; 8577:19. — Arwidsson, Handlingar X 84. — Hausen, Bidrag till Finlands historia IV 449. — Geographisch afrijtning etc. 1653. — Erich Aspegren, Geographica Descriptio 1655. — Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 89

- 57 Nissilä, mt. 93, 82, 89
- 58 VA 5008:21
- 59 Paloposki, mt. 375—380. — Geographisch afrijtning 1653
- 60 VA 5151:33 v. — Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 121, 122
- 61 VA 5000:101 v; 5078:26. — Paloposki, mt. 122, 123
- 62 FMU I 122, 124. — VA 4994:65; 5036:14; 5039:52; 5064:18; 5073:2; 5115:1; 5009:171 v; 5124:4; 5165:57 v, ym. — Geographisch afrijtning 1653. — Erich Aspegren, Geographica Descriptio 1655. — Paloposki, mt. 69, 70
- 63 Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuseuran toimitteita 1 (1976), s. 8—13
- 64 Nissilä, Suomen Karjalan nimistö (1975), s. 149, 233
- 65 Mustakirja 27, 83. — VA 5000:85; 5026:112; 5083:271; 5141:11 v; 5000:86, 79 v, 106; 5055:130; 5165:57; 5171:113 v; 5068:109; 5165:1; 4994:57. — Kartta 1858 (MHA G 1, 21)
- 66 E.A. Tunkelo, Paikannimien selitystä. Hämeenmaa I 5—20. — Suomen nimiarkiston paikannimikokoelmat
- 67 VA 5117:71; 5124:10; 5151:28
- 68 Gabr. Lagus, Ur Wiborgs historia (1895), s. 4—20. — Ruuth, mt., hakemisto
- 69 Nimien vanhoista merkinnöistä on mainittu vuosiluku, mutta jätetty pois asiakirjojen numerot ja sivut. Ne ovat löydettävissä maist. Synnöve Federleyn Viipurin Karjalan kokoelmasta 1541—71 ja maist. Helmi Murasmaan poimimasta Etelä-Karjalan tuomiokunnan kortistosta 1623—99 (Valtionarkistossa)
- 70 Nissilä, Suomen Karjalan nimistö (1975), s. 167—185, 233—241, 251—259
- 71 Nissilä, mt., hakemisto
- 72 Nissilä, mt. s. 122—129
- 73 Nissilä, mt. s. 138—149
- 74 Nissilä, mt. s. 130—138
- 75 Nissilä, mt. s. 149—155
- 76 Nissilä, mt. s. 155—166
- 77 Nissilä, mt. s. 167—185
- 78 Nissilä, mt. s. 211—248
- 79 A.I. Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder VII, s. 114, 206; VIII, s. 34, 39; I, s. 322, 323
- 80 Nissilä, mt. s. 188—210
- 81 Aimo Halila, Viipurin kaupungin historia II (1974), s. 72, 73. — Nissilä, mt. s. 249—259. — Tauno Teräs, Paikannimistä syntyneet saksalaiset sukunimet Viipurissa keskiajalta vuoteen 1710. Kaukomieli VII. Viipurilaisen osakunnan julkaisu (1935), s. 65—77
- 82 Halila, mt. s. 27
- 83 J.W. Ruuth, Viipurin kaupungin historia I (Viipuri 1908), s. 4
- 84 Ruuth, mt. s. 29 ym.
- 85 Halila, mt. s. 21
- 86 Erik Dahlbergin päiväkirja. Tukholma 1823. Historiallinen Arkisto X, 297. — P.O. v. Törne, De äldsta vyerna av Viborg och Tavastehus. Finskt Museum XXXVIII—XXXIX, 17—26. Helsinki 1931—1932
- 87 Finlands Medeltidsurkunder III, s. 434. — Mustakirja, s. 27
- 88 Ruuth, mt. s. 26, 28. — Nissilä, mt. s. 216, 217
- 89 Nissilä, mt. s. 217. — VA 36:7, 50; 5282:35. — Ruuth, mt. s. 292
- 90 Arwidsson, mt. X, s. 84, 41. — Hausen, Bidrag till Finlands historia IV, s. 26, 449
- 91 Ruuth, mt. hakemisto. — Halila, mt. s. 256
- 92 Viipurin käräjät 8—10.4.1674 ja 19—23.11.1674. — Geographisch afrijtning uppå Wiiborgs Stadz Räär och Röör, som begichz och syntes dn 21 och 22 Junij Åhr 1653 (karttafotostaatti). — Erich Aspegren, Geographica Descriptio Uppå The Byar som Åhre Inom Milekreitzenn J Wijborg 1655 ja siihen liittyvä selitys (fotostaatteja)
- 93—122 Toistojen välttämiseksi on näissä viitteissä, jotka ovat kauttaaltaan samoja kuin edelliset, mainittu vain käytetyt teokset: Sven Hirn, Vihantaa Viipuria. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuuseuran toimitteita 1 (1976). — Otto-I. Meurman, Kaupungin alue ja asemakaavat ja Rakennustoiminta Viipurissa. Viipurin kaupungin historia V (1978). — Viljo Nissilä, Nimistöretkeily Vanhassakaupungissa ja Papulassa. Koulu ja koulukaupunki. Tutkielmia ja muistelmia Viipurin Suomalaisen lyseon vaiheilta III (1974) ja Koulutieni varrelta ihmisiä, paikkoja ja nimiä. Kalossit ja rukkaset. Muistelmia ja kaskuja Viipurin Suomalaisen lyseon vaiheilta II (1969). — J.V. Ruuth, Viipurin kaupungin historia I—II (1908). — Alpo Salmela, Aika ennen Karjalan esikaupunkia ja Katsaus Karjalan esikaupungin syntyyn ja kehitykseen. Loikkanen ja sen VPK ym. (1955). — Viipurin kaupungin puhelinluettelo 1939. — Lisäksi Viipurin paikannimikokoelma (Paikannimiarkisto) ja haastatteluja. Karttalähteet on merkitty tekstiin.